

Vickleby kyrka

SVERIGES KYRKOR

ÖLAND

RAGNHILD BOSTRÖM

Vickleby kyrka

Vickleby kyrka

ALGUTSRUMS HÄRAD, ÖLAND

AV RAGNHILD BOSTRÖM

VOLYM 193 AV SVERIGES KYRKOR, KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

GRUNDAT AV SIGURD CURMAN OCH JOHNNY ROOSVAL

UTGIVET AV RIKSANTIKVARIEÄMBETET OCH KUNGL VITTERHETS HISTORIE

OCH ANTIKVITETSAKADEMIEN

Almqvist & Wiksell International 1983

REDAKTIONSKOMMITTÉ: ARON ANDERSSON, EVALD GUSTAFSSON,
STEN KARLING OCH R AXEL UNNERBÄCK

Beskrivningen av Vickleby kyrka avslutades i maj 1983. Manuskriptet är granskat av Aron Andersson och av R Axel Unnerbäck, som även svarat för orgelbeskrivningen. Excerperingen är utförd av A Billow och M Gunne 1920, av författaren 1982–1983 samt av Erik B Lundberg 1979–1981. Översättningen till engelska av bildtexter och sammanfattning är utförd av Louise Setterwall. Bildmaterial, anteckningar och excerpter förvaras i ATA, om ej annat anges.

Fotografer: A Billow, E Blomberg, A Edle, R Hintze, A Roland, H Schulze samt författaren.

Uppmätningar: W Anderson, A Flink, G Wirén och P Wångstedt.

Teckningar: P Frigelius, A Grzesiak, N I Löfgren, J H Rhezelius, P Törnwall samt författaren.

Omslagsbilden samt fig 70 återger interiör mot öster av Vickleby kyrka. Foto R Hintze 1980.

Cover and fig 70. Interior of Vickleby church looking E.

På omstående sida: Algutsrums härads sigill 1561 efter ritning i RA.

CENTRALTRYCKERIET, BORÅS 1983.

ISBN 91-7192-558-9 (inb)

ISBN 91-7192-557-0 (häft)

Innehåll

VICKLEBY KYRKA

FÖRORD	5
INLEDNING av Kenth Holgersson, Sölve Göransson och Ragnhild Boström	9
KYRKOGRÅRDEN	15
KYRKOBYGGNADEN	21
<i>Presentation av kyrkobyggnaden</i>	21
<i>Byggnadsbeskrivning</i>	27
<i>Byggnadshistoria</i>	59
<i>Målning</i>	68
<i>Inredning och inventarier</i>	69
NOTER	104
KÄLLOR OCH LITTERATUR	110
FÖRKORTNINGAR	113
SUMMARY	114

Förord

Publiceringen av Ölands kyrkor ingick i den äldsta planeringen av Sveriges Kyrkors utgivning. Uppgiften att beskriva öns kyrkor anförtroddes åt Anders Billow och början gjordes med kyrkorna i Algutsrums härad, varmed Billow arbetade sommartid från 1918 och under nästan hela 1920-talet. Publiceringen uppsköts, framför allt på grund av att Sveriges Kyrkor saknade medel för tryckningen. När det ekonomiska läget ljusnade, hade Billow övergått till annan verksamhet och uppdraget med Ölandskyrkorna överläts 1929 till William Anderson. Han företog två syneresor tillsammans med Johnny Roosval och fotografen Alfred Edle 1931 och 1935. Vid Andersons död 1939 förelåg manuskript för samtliga kyrkor på Öland, även dem i Algutsrums härad. 1940 fick Ragnhild Boström i uppdrag att göra en syneresa till alla kyrkor på Öland, medförande manuskript, fotos och uppmätningar. Avsikten var att nytillkomna ändringar skulle antecknas eller mätas in (nya bänkinredningar, annan färgsättning etc) och i vissa fall skulle nyfotografering ske. Redigeringen till tryckning påbörjades 1941, men måste avstanna, även denna gång på grund av brist på medel. När äntligen det ekonomiska läget ljusnade och publiceringen kunde påbörjas i mitten av 1960-talet, hade ett så stort antal kyrkor restaurerats och åter undersökts, att uppfattningen om öns kyrkor i många avseenden måste revideras. Det ofrivilliga dröjsmålet med tryckningen hade alltså lyckligtvis varit av godo.

Utgivningen av Ölands kyrkor började norrifrån, med kyrkorna i Åkerbo härad, följt av Runstens härads kyrkor. Av detta härad återstår nu att fullborda endast en volym, men arbetet härmed måste uppskjutas på grund av vissa skyddsarbeten i Vickelby kyrkas torn 1980. De tjocka kulturlagren på torngolven blev föremål för undersökning genom en dammsugning, ledd av Ragnhild Boström. I samband med detta arbete utarbetades ett manuskript för Sveriges Kyrkor.

Uppmättningsarbetet i Algutsrums härads kyrkor hade 1918 anförtrotts åt dåvarande teknologen Albert Flink, som även tidigare arbetat för Sveriges Kyrkor (uppmätningar, renritning, vignetter). Hans ritningar av Vickelby kyrka har kompletterats av Gunnar Wirén, och dennes assistent Per Wångstedt har mätt dopfunten.

Fotograferingen av Vickelby kyrka gjordes från början av Anders Billow 1918. Detta bildmaterial kompletterades 1931 och 1935 av Alfred Edle. För att ge en fyllig illustration enligt Sveriges Kyrkors nuvarande principer och av modernt snitt har Sveriges Kyrkors fotograf Rolf Hintze på ett utomordentligt sätt på nytt dokumenterat kyrkan i bild.

Arkivforskningen har utförts av Anders Billow, Margareta Gunne, f Lofström, Erik B Lundberg och författaren. Till alla här nämnda personer uttalar vi vårt uppriktiga tack.

Vår tacksamhet riktar sig också till ett stort antal personer, som på olika sätt medarbetat i föreliggande volym: docenten Sölve Göransson och antikvarien Kenth Holgersson (inledningskapitlet), förste antikvarien Inger Estham (textilier), f d förste statsgeolog Erik Åhman (stenbestämningar) och fru Louise Setterwall (översättningen till engelska). Framlidne domkyrkosysselman Lars Magnus Holmbäck, som 1969 undersökte klockorna, kan tyvärr inte längre nås av vår tacksamhet.

Vi tackar även kyrkvaktaren Gustav Lindh, som varit författaren till god hjälp i fältarbetet, och kyrkorådet, med pastor Erik Bohlman i spetsen, som gav ekonomiskt bidrag till undersökningen genom dammsugning. En av dess ledamöter, Alvar Björkemar, deltog också frivilligt i detta arbete, vilket administrerades av RAÄ Ölandskontor med Hella Schulze och Åke Felle. Andra frivilliga krafter i dammsugningsarbetet var Erik Palmér, Löt, samt Karin Jeppsson, Hans Nilsson och Göran Wertwein, samtliga från Kalmar. För det mödosamma arbetet med benmaterialet tackar vi Kenth Holgersson och Osteologiska forskningslaboratoriet i Ulriksdal.

Vi tackar även kyrkoherde och fru Tage Berggren, som 1940, under deras tid i Vickleby, gav författaren uppmuntran och hjälp, samt byggmästaren Anders Olsson, som under restaureringen 1952 underlättade författarens arbete.

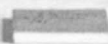
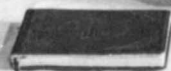
Den redogörelse för publiceringen av Ölands kyrkor inom ramen för Sveriges Kyrkor sådan den inlets och fortgått, som här lämnats av Ragnhild Boström, ger oss anledning att erinra om den avgörande betydelse som hennes studier och initiativ haft för verkets bedrivande liksom för det ljus som de kastat över de öländska kyrkornas konsthistoria. När Ragnhild Boström vid uppnådd pensionsålder nu frånträder sin tjänst vill vi, som följer verksamheten vid Sveriges Kyrkor, tacka denna verkets trotjänare för det beundransvärda sätt på vilket hon förvaltat arvet från Sigurd Curman och Johnny Roosval samt uttrycka förhoppningen att hon även framgent måtte ha krafter att föra den uppgift hon åtagit sig – att skildra Ölands kyrkor – närmare dess fullbordan.

Stockholm i oktober 1983

Aron Andersson   Evald Gustafsson   Sten Karling   R Axel Unnerbäck

SI GVDS LAMB SOM BORTTAGER
WERLDENES SYNDER
IO H: EV: P: 1: 29 WERS

VICKLEBY KYRKA

Öland, Kalmar län, Ölands södra mot, Algutsrums härad,
Växjö stift, Ölands södra kontrakt, Mörbylånga kommun

Inledning

Vickleby under förhistorisk tid

Av Kenth Holgersson

Vickleby är en av Ölands mindre socknar. Den ligger på sydvästra delen av ön och vetter mot Kalmarsund. Landborgen och den bördiga jordbruksbygden väster därom täcker knappt hälften av socknens yta, medan alvaret öster om väg 136 utgör mer än hälften.

Vid riksantikvarieämbetets reviderade fornlämningsinventering 1976 registrerades 71 synliga fornlämningar (fig 2). Fornlämningar, som inte är synliga ovan mark, kan påträffas var som helst i och med markingrepp. Detta gäller i synnerhet på landborgen.

På alvaret finns 18 registrerade fornlämningar, varibland kan nämnas gravfält, rösen, stensättningar och älvkvarnstenar med 80 skålgropar. I öster, nära gränsen till Sandby sn, finns tre stensättningar på betydande avstånd från varandra. De benämns, från norr till söder, Stångerör, Hvitror och Präströr. Tre husgrunder vittnar om att människor bott på alvaret under järnåldern. Man kan förmoda att många av gravarna och husgrunderna kom till under denna tid.

På landborgen ligger fornlämningarna, 21 st – som pärlor trädde på en tråd – på båda sidor om vägen. Det är bl a gravfält, en hög, stensättningar och resta stenar. En domarring i Karlevi är restaurerad. Det är troligen denna domarring, som i äldre uppteckningar

kallas ”tingscirkel”. I samma uppteckning omtalas att ”nära Karlevi finnas ättekullar, fyrkantiga stensättningar och bautastenar samt mer eller mindre förstörda offerkretsar och stenrör” (Sverige II, s 487).

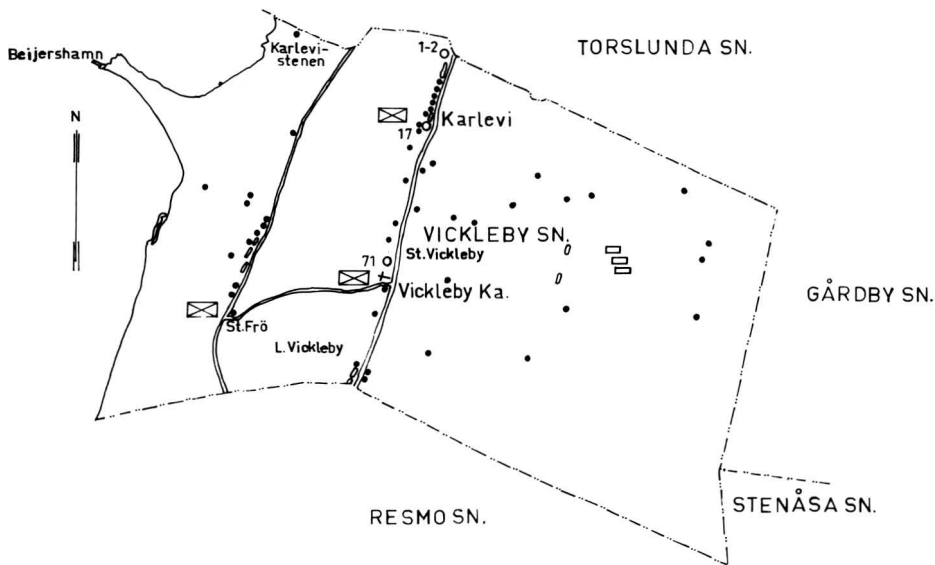
Nedanför landborgen är 16 fornlämningar registrerade. De flesta ligger utmed den nedre landsvägen mellan Färjestaden och Mörbylånga. De utgörs av gravfält, stensättningar och två resta stenar samt den kända och märkliga Karlevistenen (fig 6). En bautasten, över 2 m hög, fanns vid seklets början på Vickleby gärde å Skebacken, som ligger ca 1 km norr om Stora Frö.

Inom arkeologin är Vickleby socken känd dels utifrån stenåldersfynd och dels till följd av en mängd fynd och fornlämningar från järnåldern. Socknarna Vickleby, Torslunda och Resmo utgör ett av stenåldersdistrikten på Öland. Vickleby ligger mellan boplatzlämningar från stenålder i Torslunda och gånggrifterna i Resmo, en halvmil söderut. En mängd fynd, t ex yxor, spjutspetsar och skrapor av flinta eller annan bergart, är funna vid bl a jordbruksarbete. Dessa fynd hör till stenåldern, oftast till senare delen av denna (ca 2000–1500 f Kr) och är från samma epok som gånggrifterna.

Ett par hundra meter norr om Vickleby kyrka under-

Fig 1. Vickleby kyrka. Altartavla. Golgata-scenen är målad 1713–1714 av Andreas Björkman och förstorad upptill och nedtill med horisontala bräder av snickaren Clas Wahlberg samt målad 1778–1780 av Johan Lundgren Olofsson. Ramverket utfördes 1809 av spegelmakaren Anders Högström. Foto Rolf Hintze 1980.

Vickleby Church. Altarpiece. The painting, Golgotha, by Andreas Björkman 1713–1714, enlarged 1778–1780 with horizontal panels by Clas Wahlberg, joiner, and Johan Lundgren Olofsson, painter. The framing was executed in 1809 by Anders Högström, mirror maker.

— · — · —	Sockengräns	Boundary of parish
— — —	Väg	Road
⊠	By	Village
†	Kyrka	Church
•	Reg. fornlämning	Recorded ancient monument
□	Husgrund	Foundations
○	Undersökt fornlämning	Excavated ancient monument
∩	Gravfält	Grave-field

Fig 2. Vickleby socken. Karta, visande fornlämningarna på Alvaret utmed väg 136 och utmed den nedre vägen. Skala 1:100 000. Upprättad av K Holgersson och S Ericsson samt renritad av den senare. RAÄ regionkontor, Borgholm.

Vickleby parish. Map showing ancient monuments on the Great Alvar along road no 136 and along the lower road. Scale 1:100 000.

söktes 1973 en hällkista från denna tid (fornl nr 71 på kartan fig 2). Den påträffades vid kabelgrävning och innehöll skelett av tre individer: en man, en kvinna och ett barn. Gravgåvorna utgjordes av flintskrapor och bennålar (fig 3).

Strax norr om den nyss nämnda graven från yngre stenåldern påträffades ett konstfullt byggt röse från 4–500-talet e Kr. På ett mittröse av kullerstenar var kalkstensflisor lagda som fiskfjäll. Röset begränsades av en vållagd kantkedja av kalkstensflisor. Det innehöll bl a krukskärvor, glasbitar med påsmälta glastrådar (fig 4) samt brända benrester efter kremering. Begravningsstederna har, liksom i våra dagar, växlat under förhistorien. Seden att bränna de döda blev dominerande under tiden 500–1000 e Kr.

I slutet av 1800-talet undersöktes ett antal gravar ”på alvaret mitt för Karlevi by”. Där upptäcktes två gravar där den döde bränts i en båt. Båtnitar i båtformig ordning, tillsammans med brandskadade gravgåvor i ett lager av aska, sot och kol med utbredning som en båt, har gett gravformen beteckningen båtbrandgrav. I

tre rektangulära gravar (fornl nr 17 på kartan), som undersöktes 1975, hittades fynd, sot och asklager av samma slag. Till fynden hör, förutom båtnitar, ett trefliktigt spänne, en sölja med djurornamentik och en silverplatta med filigranornamentik. Båtbrandgravarna har ingått i ett numera av bebyggelse svåröverskådligt gravfält på landborgen. Gravformen vittnar om människor i vars liv båten och havet spelat en stor roll. Gravplatsen på landborgen med vid utsikt över sundet talar samma språk.

Detta läge på landborgens krön hade också de brandlager som undersöktes 1976 (fornl nrs 1–2 på kartan). Tidigare hade deras täckande stenpackning schaktats bort. Bland fynd av bl a nitar och spikar, pärlor, krukskärvor och bronsbleck, märks fem hängen med vacker ornering, varav två är genombrutna (fig 5). Dessa och båtbrandgravarna tillhör vikingatiden.

Den s k Karlevistenen är från samma tid (fig 6). Den visar också samband med havet. Här kan dock knappast fredligt vardagsliv tolkas in, utan mer oroliga tider. Det är en av vårt lands märkligaste runstenar, en

Fig 3. Nål av ben från yngre stenålder. Skala 1:2. Teckning av A Grzesiak. RAÄ regionkontor, Borgholm.

Bone pin, Neolithic Age. Scale 1:2.

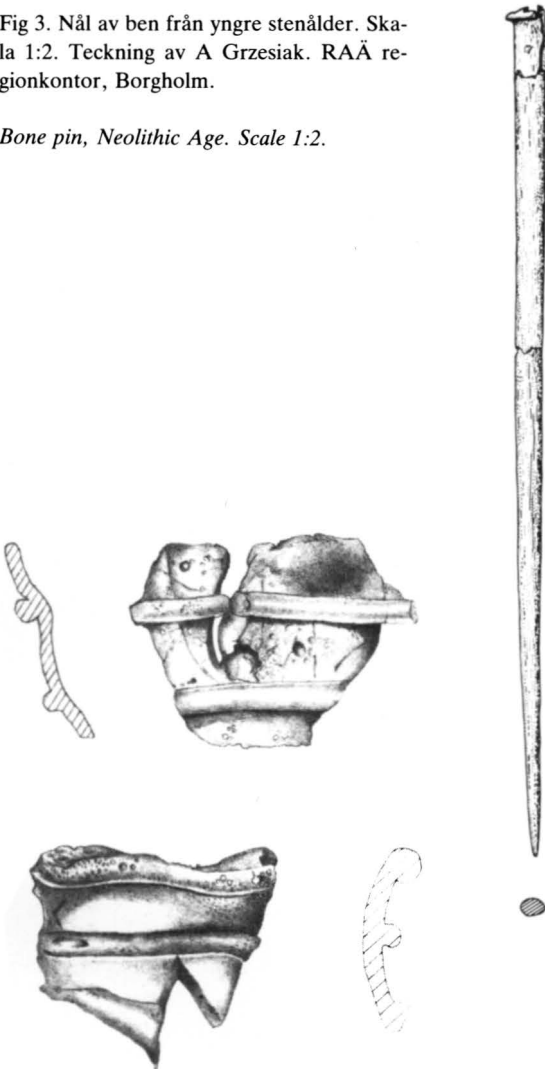

Fig 4. Glasbitar med påsmälta glastrådar, folkvandringstid (400–550 e Kr). Skala 1:1. Teckningar av A Grzesiak. RAÄ regionkontor, Borgholm.

Glass fragments with melted glass threads. Migration Periods (400–500 a. D.). Scale 1:1.

fyrsidig, ca 1,3 m hög granitpelare. Stenen står 2 km väster om Karlevi by och endast 350 m från Kalmar-sund. Den anses stå på ursprunglig plats och är rest över en dansk hövding. Runorna är ristade i lodräta rader på tre sidor. Runinskriften är avfattad på både prosa och vers. Prosaavsnittet lyder i Sven B F Jans-

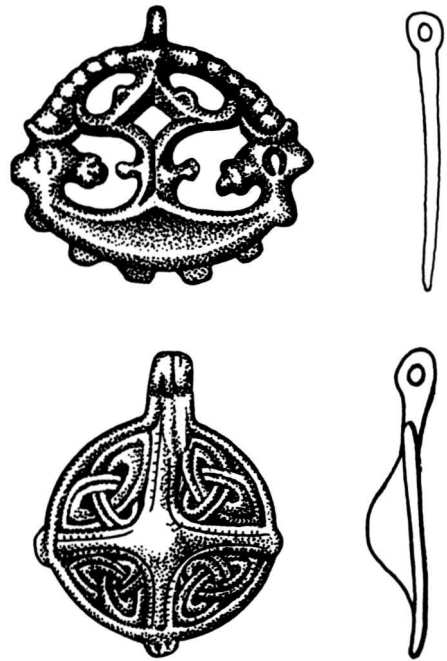

Fig 5. Hängen av brons; ett genombrutet och ett med treknutsornamentik. Skala 1:1. Teckning av B Händel. ATA.

Bronze pendants. Viking Age. Scale 1:1.

sons översättning: "Sten denna blev satt efter Sibbe den vise, Foldars son, men hans följe satt vid ön . . ." Versavsnittet är avfattad på versmåttet drottkvætt och är den enda helt bevarade vikingatida versen i Sverige. Den lyder, också i Sven B F Janssons översättning, som följer: "Dold ligger den som de största dåd följde – det visste de flesta – 'stridernas Truds arbetare' i denna hög. Ej skall en rätträdigare kampstark vagn-Vidur på sjökungens väldiga mark råda över land i Danmark". Stenen kan sättas i samband med krigiska förvecklingar i slutet av 900-talet.

Avslutningsvis vill jag understryka de tydliga tecken på kontakter med fastlandet och kontinenten som forn-lämningar och fynd visar på. Flintan, som stenålders-folket använde, är sannolikt införd från Skåne. Ett silvermynt, en denar, präglad för den romerske kejsaren Marcus Aurelius år 267 e Kr, är hittad på "Karlevi gårde". Ett romersk guldmynt, en s k solidus, präglad för Valentinianus III, hittades i Stora Frö 1856. Båda mynten visar på kontakter med romarriket. Båtbrand-gravarna har paralleller i Mälardalslandskapen och i Dan-

Fig 6 a–b. Runsten vid Karlevi, rest över Sibbe, en dansk vikingahövding, i slutet av 900-talet. Inskriften med latinska bokstäver och ett kors (fig 6 b) är sekundära. Foto R Hintze 1981.

Runestone at Karlevi, raised at the end of the 10th century over Sibbe, a Danish viking leader. The inscription in latin capitals and a cross (fig 6 b) are later additions.

mark och Norge. Från samma tid, vikingatid, är ett arabiskt mynt, funnet i en grav i Karlevi. Under 900-talets andra hälft kommer Karlevistenen och därmed är vi framme vid den tid då kristendomen och kyrkan börjar göra sitt inträde i Sverige och i Vickleby på Öland.

Kyrkans läge och namn. Kyrklig jord i socknen

Av Sölve Göransson

Vickleby kyrka på den höga västra landborgen har fått en placering i landskapet som väl är typiskt öländsk. Denna lägestyp fann inte nåd hos Abraham Ahlqvist,¹ som på 1820-talet skriver: "Ett stort fel, som i allmänhet kan anmärkas wid Ölänska kyrkornes lägen, är deras upförande oftast på sjelfwa landborgsbranten eller andra höjder, liksom Templen woro uttryck af mänsklig fåfänga och borde så placeras, på det Socknen måtte skryta med sin wackra Socknekyrka för sina grannar. Det är stötande, att se i rad 4 till 5 Kyrkor, liksom andra paradhus uppställde på ringa afstånd ifrån hwarandra" (2:1, s 154 f). Ahlqvist föredrog Kö-

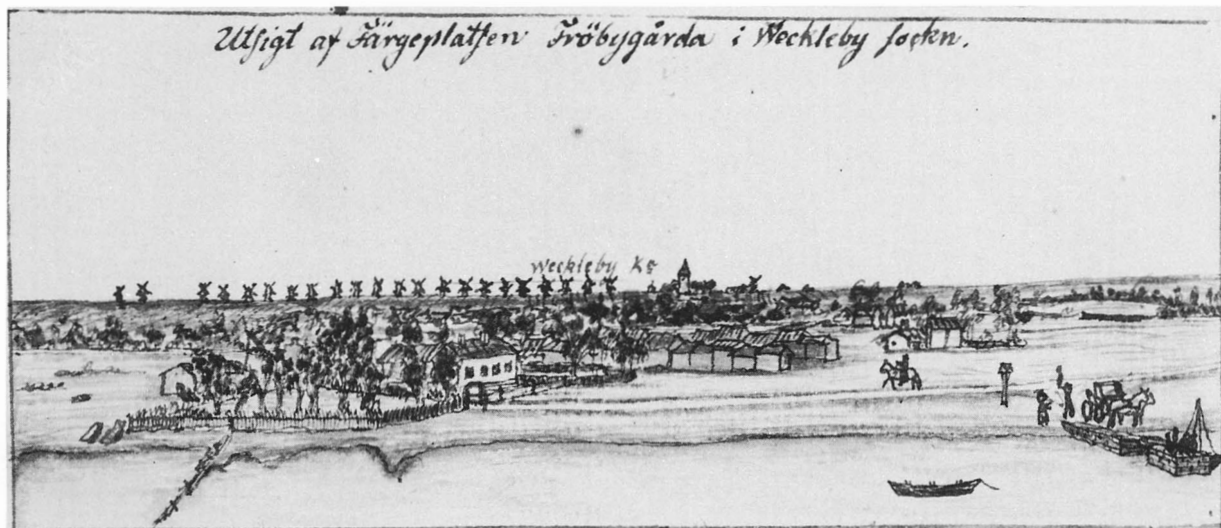

Fig 7. Strandbygden i Vickleby socken med kyrkan och Stora Vickleby kvarnar på landborgen i fonden. I förgrunden Fröbygårda färjeställe, gästgivaregård och marknadsbodur. Teckning (stark förstoring) av N I Löfgren ca 1818. UUB.

The coast of Vickleby parish with the church and the windmills of Stora Vickleby on the prominent limestone shelf ('landborgen') in the background. In the foreground, the ferry-station, inn and market stalls of Fröbygårda. Drawing, greatly enlarged, c 1818.

pings kyrkas ödmjuka dalläge (SvK vol 170). Men kyrktornen är jämte väderkvarnarnas vingkor enligt vårt sätt att se omistliga inslag i landborgssiluetten, vilket tydligt demonstreras av N I Löfgrens² utsikt från Kalmarsund vid Fröbygårda färjeplats mot Vickleby landborg från en tid, då den senare pryddes av en lång rad av kvarnar (fig 7). Löfgren säger på annat ställe om kvarnarna i landskapsbilden (ATA, Löfgren I, s 9): "För hvilken orsak [= misshushållningen med ekskogen] man nu för tiden i stället för skog ser en stor mängd med quarner i rad efter hvarandra på Landborgen emellan Weckleby och Thorslunda kyrkor. Hvar bonde har nästan alltid 2 sådane, en hvete och en Råg-quarn, så att man vid Weckleby räknar 24 och vid Carlevi äfven vid pass lika många; Desse quarner ger dock åt sjösidan och staden, den släta landborgen ett förmögigt och vackert utseende" (fig 7).

Kyrkans och socknens namn är övertaget från byarna Stora och Lilla Vickleby, mellan vilka kyrkan är

byggd. Namnet skrevs under medeltiden på bl a följande sätt: *parrochie vekulby* 1/3 1346 (SD 5, nr 4041), *apud ecclesiam vekulby* 27/3 1346 (SD 5, nr 4054), (*j*) *vekolby sokn* 21/12 1360 (SD 6, nr 6379), *Parrochia vickelby* ca 1502 (RA, D 12). Enligt ortnamnsforskningen innehåller namnet såsom förled ett utdött ord *vekul*, ett substantiv med betydelsen 'insänkning, sänka, "svag" ', möjligen 'sankmark' (Hj Lindroth 1926 a, s 190; 1926 b, s 12; 1945, s 75), eller ursprungligen ett adjektiv med grundbetydelsen 'böjd, krokig' (I Lundahl 1956, s 152 ff). Den sakliga syftningen synes dock ännu vara oförklarad.

Vickleby socken omfattar fyra byar: Karlevi med 11 gamla hemmansnummer, Stora Vickleby med 8, Lilla Vickleby med 4 och Stora Frö med 10 nummer. De tillhör Algutsrums härad, men Stora Frö räknades fram till 1600-talets slut till Hulterstads härad och ursprungligen troligen till det på medeltiden nämnda Borbo härad. Inom socknen ligger Fröbygårda, en gammal färjestad för överfarten från södra Öland till Kalmar; därtill fanns en gästgivaregård till de sjöfarandes tjänst (fig 7). Vid stranden nedanför Frö-byarna antecknar redan Assar Roman på sin Ölandskarta av år 1677 (Lantmäterienheten, Kalmar): "Här äär Fergestaden öfwer åth Callmare för dhem som boo här Sunnan för Stora Fröö." På Fröbygårda avhölls ofta Södra motets ting på 1740- och 1750-talen (H Wullt 1948, s 4),

och här inrättades också år 1747 en ox- och hästmarknad som därefter ägde rum årligen i mitten av september fram till om 1880-talet. Under delar av 1800-talet har vidare Karlevi läggning och Beijershamn fungerat som färjplatser.

Vickleby prästgård är belägen nedanför landborgen väster om kyrkan (fig 10). Dess egentliga ägor bildade ett eget litet åker- och ängsgräde nedom gården, troligen redan under medeltiden utbrutet ur Stora Vickleby bys gräde. Prästgården ägde dessutom en åkerhorva i den sk Lättetomt strax söder om Stora Vickleby gårdar samt vidare en ängsfjäll eller -håp i vardera av de fyra sockenbyarnas gården. Den i Stora Vickleby liggande håpen flyttades vid enskiftet på 1810-talet och lades invid Prästgårdsgärdet. Håpen i Karlevi gräde uppodlades vid samma tid till åker; den är nu ej längre i kyrklig ägo.

Då Vickleby dittills saknat prästestom, anslogs genom kungl brev den 3 januari 1684 till prästebolets förbättring ett kronohemman om ½ mantal i Lilla Vickleby, vilket kyrkoherde Martin Segrelius³ upptagit på frihet och nu såsom stomhemman framgent skulle förbli under prästgården; det utbröts i början av 1770-talet ur Lilla Vickleby gräde och förenades med prästgårdsgårdarna inom samma hägnadsmur.

Vickleby kyrka disponerar sedan gammalt över några flacka holmar belägna ett par kilometer ute i Kalmarsund, efter den största av dem kallade Svansholmarna. "Swansholmen" nämns första gången av Rhezelius⁴ år 1634 (KB, Fc 5, s 98), och lantmätaren Ambjörn Larsson noterar år 1641 att den lyder till Vickleby kyrka (LMV, geom jordeboken G 1, s 180). Johan Månsson varnar i sin Siö-Book (1644, s 51) för att man vid utlöpanget ur Kalmarsund inte kommer dessa låga gräsholmar för nära. Svansholmen införs i 1685 års vis prot såsom kyrkan tillhörig (VaLA, Vickleby C 1, s 24), och i 1698 års generaljordebok (KKA) förklaras Svansholmen vara oskattlagd och ej ligga under någon viss by, utan den som innehar den ger årligen till kyrkan ett stop vin.

I sin latinska Ölandsdissertation av år 1703 (s 26) berättar N O Vallinus,⁵ att den största av de sex Svansholmarna mitt på hade liksom en kyrkogård, omgärdad av en mur, vilken ölänningarna menade fordom blivit anlagd för att förbiseglande sjömän på denna välbelägna plats skulle kunna jorda sina döda; dessa holmar med sina rika gräsbeten nyttjades, liksom bl a Kåreholmen utanför Löts socken, av invånarna till att göda ditförda nötkreatur och får. Enligt Ahlqvist (UUB, S

86, s 198; 2:2, 1827, s 223) fanns på hans tid intet spår av kyrkogården. En numera igenfylld brunn kan ännu skönjas på Stora Svansholmen (Strömgren 1949).

Svansholmen jämte omkringliggande små öar och skär såldes av Vickleby kyrka år 1854 för 500 rdr riksgälds till det bolag som vid denna tid anlade den långa stenbryggan ut till Gastholmen utanför Fröbygårda och där inrättade Beijershamns färjplats och gästgiveri, ett företag som snart, framför allt på grund av sanddriften, skulle visa sig vara förfelat (Th Engström 1903, s 91 ff; S Strömgren 1949). Kyrkan betraktas likväl fortfarande som ägare av fastigheten Svansholmarna 1:1. Holmarna är sedan 1943 på grund av sitt rika fågelliv naturskyddade.

Svansholmen bör i äldre tid ha spelat en viktig roll i prästgårdens ekonomi. Det var sannolikt för att bereda dess kreatur passage från Prästgården ned till sjömarkerna och vidare befordran till bete på holmen som den sk Prästegatan mellan Stora Vickleby och Stora Fröbyars gården hade anlagts, vilket torde ha skett under medeltiden. Redan år 1631 avstod emellertid pastor denna gata till Stora Fröbönderna emot (åker och) äng invid Fröbornas kyrkväg genom Prästgårdsgärdet (VaLA, Vickleby C 1, s 9). Enligt en senare uppgift i kyrkoboken (1665) skulle pastor ha förvärvat sistnämnda äng "för Botelssmessa Maten" (s 18). Lantmätaren Samuel Frigelius meddelar i sin karta av år 1705 (LMV; Lantmäterienheten, Kalmar) att Prästegatan då var igenvuxen med hagtorn, men att den förr i tiden hade varit upphägnad med nu förfallna stengårdar och tjänat som fädrift genom inägorna ned till Saltsjön.

Fram till reformationstidens kyrkogodsreduktion lydde till prästen och kyrkan i Vickleby en gård och en utjord i Karlevi samt till kyrkan ytterligare tre utjordar i samma by. Till den av hertiginnorna Ingeborg⁶ stiftade prebenda S Resurrectionis i Linköpings domkyrka hörde under medeltiden gods i Stora Vickleby och Karlevi, dit skänkta av riddaren Lars Karlsson år 1346 (SD 5, nr 4040 och 4041); de sägs i 1540-talets fogdehandlingar tillhöra S Georgii prebenda i Kalmar och specificeras då som två landbor och en utjord i den förra och en obygd gård i den senare byn.

Under medeltiden ägde Kalmar nunnekloster – vars gods efter nedläggningen 1504 övertogs av Skänninge kloster – och Vadstena kloster jord i socknen. Enligt Vasatidens och senare räkenskaper hade till Skänninge kloster hört två gårdar i Karlevi samt en i vardera Stora Vickleby och Stora Fröbyar, medan till Vadstena kloster hört en gård i Stora Frö.⁷

Kyrkogården

Kyrkogårdsmur, ingångar

Kyrkogården har rektangulär form och har sin största utsträckning i norr-söder (fig 10). Detsamma var förhållandet 1641–1642 (fig 8) och 1754 (fig 9). På den sistnämnda planen är hörnen i nordväst och sydöst spetsigt utdragna, men en plan från 1885 (VaLA, not 16) visar den form kyrkogården hade fått 1881. Den sluttar något mot sydväst och omges på tre sidor – i öster, söder och norr – av en låg kallmur av kalksten, omlagd 1881. På norra sidan utgörs en del av inhägnaden i stället av det f d skolhusets södra vägg, medan västra sidan begränsas av en terrassmur av samma material och utförande som muren i övrigt. Väster därom är en brant, med gräs och träd bevuxen sluttning ned mot bygatan och prästgården. Före omläggningen 1881 var kyrkogårdsmuren betydligt högre. Anders Billow⁸ uppger dess höjd till ca 1,6 à 1,7 m (se nedan). Den var alltså lika hög som träportarna (fig 19, 21 ff).

Ingångarna, som ligger i öster, väster och nordöst, består av svartmålade järngrindar mellan murade stolpar av röd kalksten. I öster är en dubbelgrind från 1881, i nordöst en grind från senare tid samt i väster en dubbelgrind från 1962. Ännu en grind från 1881, nu förvarad i materialhuset, har suttit i väster (se uppmätning 1918 av Albert Flink,⁹ fig 13), 1929 ersatt med två vitmålade trägrindar.

På kyrkogårdsmurens utsida i söder och väster skjuter några avslagna stenar ut ur muren (fig 10 C). Det är resterna av klivstättor av samma slag som ännu finns i Glömminge, Långlöt och Runsten.¹⁰ 1888 insattes fotsteg i kyrkomuren (räk). Bredvid stättorna fanns i äldre tider stigluckor av trä, troligen byggda i början av 1700-talet. 1705 gjorde nämligen kyrkväktaren Håkan Ränst (?) norra kyrkoporten och dess tak. Den södra stigluckan (fig 19) fick en klinka år 1706, men hur gammal själva porten var, är obekant. 1713 anskaffades bräder till en ny kyrkport, möjligen den som var belägen i väster, längre söderut än den nuvarande, och som var Karlevi- och St Vickleybybornas ingång. Kyrkogårdens utsträckning och ingångarnas placering framgår av en planritning av år 1754 (fig 9). Den nordliga av de båda västra ingångarna låg inte mitt för tornets portal, som nu, utan längre söderut.

Kyrkogårdsmuren omlades 1764, enligt en nu försvunnen inskrift i sakristian (se denna), varvid även portarna förnyades (de är avbildade i fig 21–23). I den södra ingången insattes hänglås 1789 för att utestänga

”Swin kreaturen”. Denna ingång användes av Lilla Vickleyby åbor, senare också av dem som bodde i Stora Frö. Den norra stigluckan (fig 22) kallades bl a 1834 för vapenhus eller huv. Den var försedd med klädhängare och ansågs oumbärlig för norra delen av socknens medlemmar ”att derstädes vintertiden förvara sina plagg . . .” (st prot). Därför åtog sig landsfiskal Olsbon (not 42) 1834 halva kostnaden för ”hufvens” grundliga reparation. Porten användes av byborna i Karlevi och Stora Vickleyby.

1797 var alla kyrkogårdsportar bristfälliga, i synnerhet den västra (fig 21–23). Den var ”af Stormvädret i

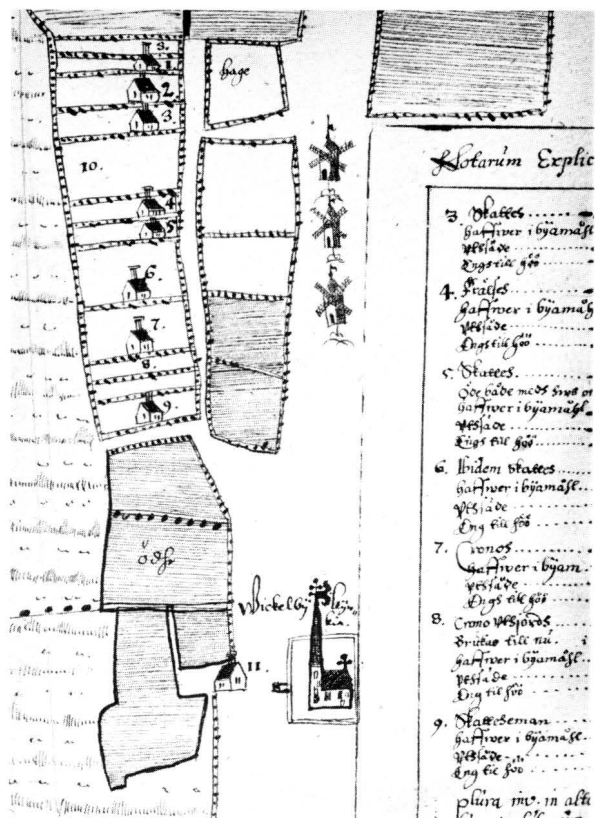

Fig 8. Kyrkan och kyrkogården år 1641–1642. Detalj av karta, uppmätt av Ambjörn Larsson. LMV. – Bilden av kyrkan är endast ett karttecken, medan kyrkogårdens utsträckning återger verkligheten.

Church and churchyard in 1641–1642. Detail of a map. The picture of the church is only a cartographic symbol, while the area of the churchyard is shown correctly.

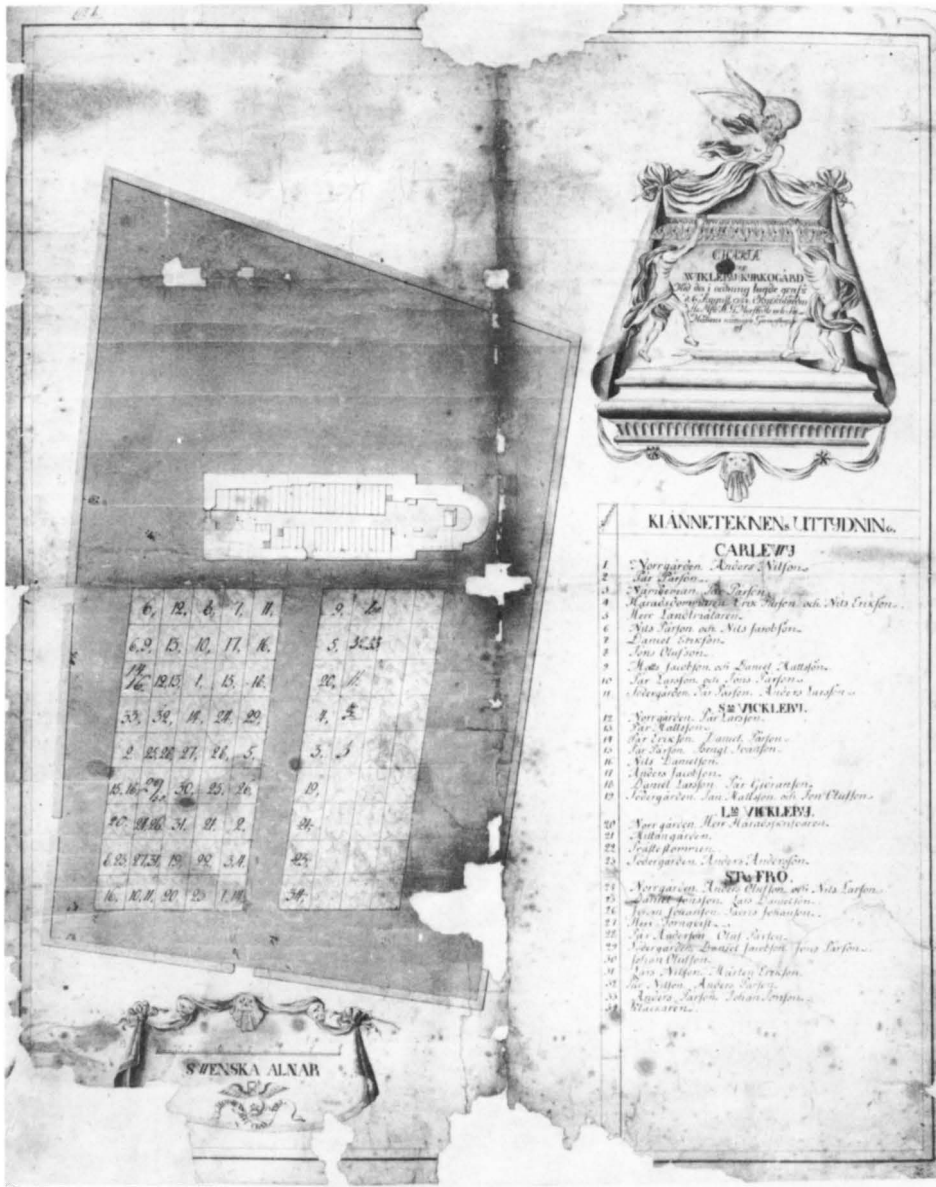

Fig 9. "Charta öfwer Wickleby kyrkogård . . . 1754", osignerad, troligen utförd av lantmätaren Henrik Reinius. V.A. Se även fig 20.

Map of Wickleby churchyard, 1754. See also fig 20.

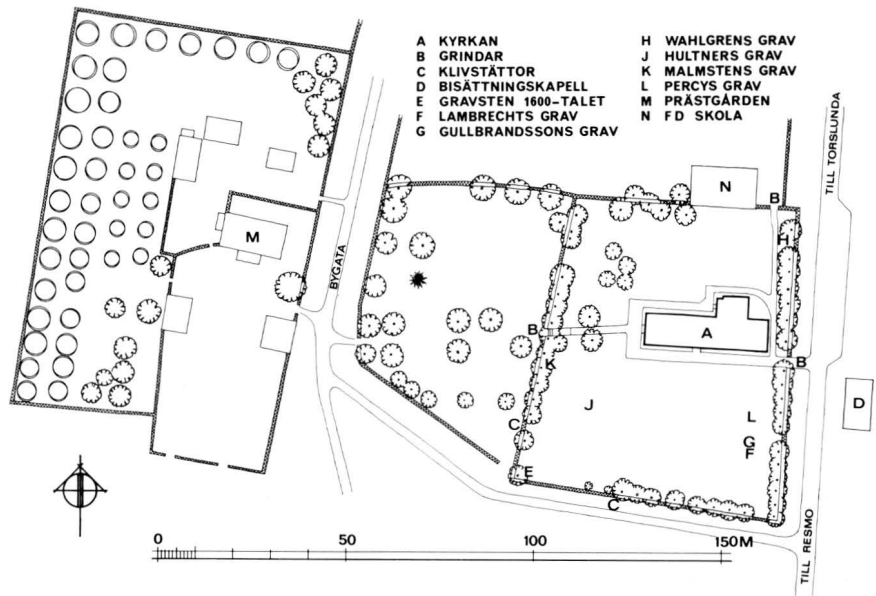
förledne våras, aldeles förstörd" (st prot). Kyrkoherden (C Lambrecht¹¹) ansåg, att den var belägen på en olämplig plats "i anseende til den swåra, sandiga och obanade wägen til honom". Den hade hittills utnyttjats av Karlevi- och Stora Vicklebyborna. Man beslöt dock att åtminstone behålla "en liten lucka, där deras gamla port stått . . . om de icke funno det för kyrkogården vanprydligt". Likaså beslöt man vid samma tillfälle att uppbryta sten och uppsätta i parmar¹² i beredskap till midsommaren 1798. Sistnämnda år hade dock ing-

enting gjorts åt saken. Det hela uppskötts till att börja med ett år. 1823 hade ännu inga portar murats. Då beslöt man att reparera kyrkoporten med nya stolpar eller att bygga om den.

Den 12/4 1834 bestämdes att den sydvästra porten, som den västra också kallades, skulle tagas bort utan att ersättas, emedan den var överflödig. Senare samma år, vid justeringen av protokollet, togs frågan åter upp, varvid man beslöt att porten skulle bibehållas på fabriks Sjöströms bekostnad, på villkor, att den gjordes lik

Fig 10. Situationsplan. Uppm, skala 1:2000, G Wirén 1980.

General plan, scale 1:2000. A. Church. B. Gates. C. Stiles. D. Mortuary chapel with storage rooms. E. Grave stone, 17th century. F. Lambrecht grave. G. Gullbrands-son grave. H. Wahlgren grave. J. Hultner grave. K. Malmsten grave. L. Percy grave. M. Vicarage. N. Formerly school.

den norra.

Beslutet verkställdes inte, ty 1853 bestämde man åter, att västra luckan på kyrkogårdsmuren skulle borttagas och ersättas med en liten port. Bland Billows anteckningar finns en överkorsad blyertsskiss (kopia av en tavla?) som visar en trälucka under sadeltak, årtalet 1877 samt upplysningen om att muren var 1,60 – 1,70 m hög.

Det dröjde länge, troligen ända till 1850-talet, innan två murade stigluckor äntligen ersatte de båda träportarna i norr och söder. Enligt Billow var det vitputsade, välvda portar under tegeltak. Den södra kallades "körport" och hade en 4 alnar bred öppning med två vitmålade dörrar, klädda med fiskbenspanel. Vid denna port stod man och "sjöng in lik". I porten mitt emot på norra sidan fanns det klädhängare, precis som i dess föregångare.

När kyrkogårdsmuren lades om 1881, som redan är omtalat, ersattes portarna med järngrindar. Den västra placerades mitt för kyrkans västportal, medan de i norr och söder slopades, enligt en karta upprättad år 1885 (VaLA, not 16).

Kyrkoherde Åberg¹³ föreslog 1819, att man skulle "med fint grus utmärka en väg af 6 alnars bredd ifrån västra kyrkodörren på södra sidan till södra kyrkoporten, samt en lika grusad wäg längs utmed kyrkan på södra sidan" (st prot), men detta fann församlingen vara onödigt och förslaget avlogs, "vägarna kunde vara gröna". Sedermera grusades dock kyrkogårdens gångar och 1978 belades gångarna med cementerade kalkstensflisor.

Fattigbössa

1816 köptes en ekstock till fattigbössan (räk). Den "förfärdigades" av klockare Sandström. Ej bevarad.

Träd på kyrkogården

Stora lövträd är planterade runt kyrkogårdsmuren samt på kyrkogårdens västra del. Gravkvarteren avgränsas av cypresshäckar. – Ahlqvist berättar, att "på Kyrkogården är rundt omkring planterad en trädlinja genom S. M. Adjunctens Olof Duses¹⁴ försorg år 1769,

Fig 11. Materialhus (fig 10 D), troligen det som byggdes på 1760-talet, senare delvis omgjort till bårhus. Från sydväst. Foto R Hintze 1981.

Storehouse (fig 10 D), probably the one built in the 1760's, later part of it was altered into a mortuary chapel. From SW.

Fig 12. Kyrkan och ett stycke av kyrkogården från sydöst. Foto R Hintze 1980. – I förgrunden längst t v kyrkoherde Christoffer Lambrechts († 1810) gravvalv och t h därom häradsskrivare G Gullbrandssons († 1834) gravvård.

The church and a part of the churchyard from SE. In the foreground, to the far left, the tomb of a vicar, d 1810, and of a district clerk, d 1834.

som gifver om sommaren skugga och åt stället ett vackert utseende” (Saml III, p 198). 1832 planterades på nytt, bl a den allé av askar, som går ned till bygatan, vid vars andra sida prästgården ligger.

Belysning

Lyktor på trästolpar, en i väster och en i öster, sattes upp 1955.

Bodar, bisättningskapell

På andra sidan av väg 136 ligger en byggnad av kalksten under tegeltak (fig 10 D, 11). Den började uppföras 1766 och kallades då ”redskapshus”. Ytterväggarna var ursprungligen rappade, men står nu med bart murverk. Yttertaket är täckt med enkupigt tegel, delvis övertaget från kyrkan. Flera pannor är stämplade WNS (Värnanäs), andra KL^A. Dörrarna och vindskidorna är

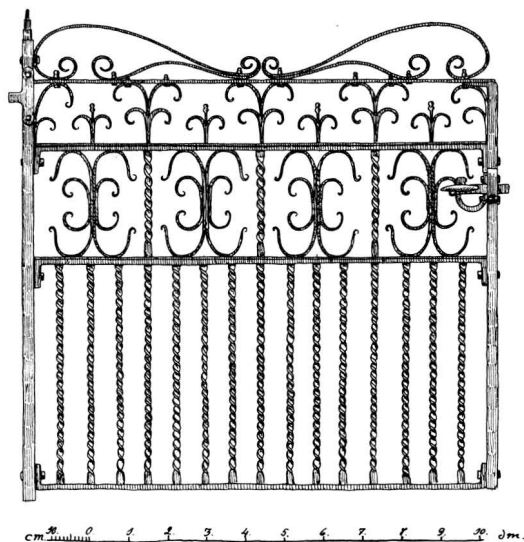

Fig 13. Grind av smidesjärn från 1881. Uppm, skala 1:20, A Flink 1918. – Grinden satt intill 1929 i väster, men förvaras nu i materialboden.

Gate, wrought iron, 1881, no longer in use.

tjärade. Byggnadens södra del inreddes 1957 till bisättningskapell, medan den norra är redskapsbod. Kapellets golv är belagt med sågade kalkstensplattor samt två gravstenar, som tidigare legat ute på kyrkogården (se nedan samt fig 14). Innerväggarna är slätputsade och vitkalkade. Innertaket, av träfiberplattor, är också vitkalkat, liksom det murade, putsade altaret som har en skiva av röd, polerad kalksten. Bodens golv är täckt med råbrutna flisor.

I kyrkogårdens nordvästra hörn låg ett "materialhus" eller "trosshus" av sten av okänd ålder. 1839 tillbyggdes det med en "bårebod" eller likvagnsbod. Byggnaden, som hade pulpettak, är avbildad i fig 21–33. Ej bevarad. – Benämningen trosshus har under 1900-talet gällt den 1766 uppförda boden.

Gravstenar på kyrkogården

Det är påfallande ont om gamla gravstenar på kyrkogården i Vickleby. Det beror, åtminstone delvis, på ett enhälligt beslut 1818 "att från kyrkogården borttaga allesammans grafstenarne och planera kyrkogården jämn" senast före början av maj månad följande år samt att hädanefter begrava "för hvarf", med början på kyrkogårdens östra sida (st prot). En enda gravsten skulle dock bibehållas, "för att sätta den så kallade

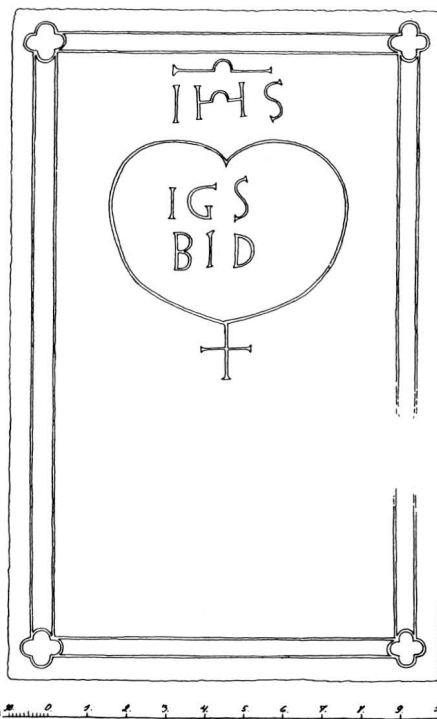

Fig 14. Gravhäll av röd kalksten, inlagd i bårhusets golv. 1600- eller 1700-talet. Uppm, skala 1:20, A Flink 1918.

Slab, red limestone, 17th or 18th century, now in the mortuary chapel floor. Scale drawing.

straffstocken [se nedan] på". Stenen befanns tillhöra "Jordägarna på N^o I i Stora Frö" och skulle betalas med 2 rdr riksgälds mynt. Enligt Inv 1830 fanns endast "några Grafvårdar af mindre värde, sakna all inscription". Kyrkogårdens norra sida synes inte ha använts för begravningar från medeltidens slut och till omkring 1870. Kyrkogårdsplanen från år 1885 upptar gravplatser även på norra sidan.

Följande gravstenar finns eller har funnits på kyrkogården:

1. En trapetsformad häll av grå kalksten vid södra långhusportalen, beskriven av Anders Billow (not 8) 1918. Längd 186,5 cm, övre bredd 85 cm, nedre bredd 70 cm. Tidig medeltid. Enligt kyrkvaktaren G Lindh ligger den dold under nuvarande flisläggning (sedan 1978). – 2. Av grå kalksten. Stora ristade ringar i hörnen, mellan dem ett likaledes ristat inskriftsband utan inskrift. Upp till på stenen, innanför bandet, med antikvaversaler: "J (eller W) A (?)S/SLD." 1600-talet? Mått: 197 × 132 × 10 cm. I kyrkogårdens sydvästra

Fig 15. Gravhäll av grå kalksten, 1631. Ligger i verandagolvet i ett hus vid bygatan nordväst om kyrkan. Foto R Hintze 1980.

Grey limestone slab, 1631. Now in the veranda floor of a house on the village street, NW of the church.

Fig 16. Gravvård av trä över professor Carl Malmsten, † 1972, skulpterad och målad av Björn Ramél. Foto R Hintze 1981.

Memorial wooden cross to Carl Malmsten, d 1972, interior and furniture designer, and founder of the Capellagården, a school for artistic creation in Vickleby. The cross is carved and painted by Björn Ramél.

hörn (fig 10 E). Enligt A Flinks kyrkogårdsplan 1918 (SvK arkiv) låg stenen utanför västportalen. Håkansson nr 916. – 3. Av röd kalksten (fig 14), ristad med fyrpass i hörnen och mellan dem, utmed stenens kanter, smala inskriftsband utan text. Innanför dem, upp-

till: IHS. Därunder ett stort hjärta, som nedtill avslutas med ett litet kors. Inom hjärtat initialerna "IGS/BID". Alla bokstäver är antikvaversaler. 1600- eller 1700-talet. Mått 178 × 110 × 10 cm. I bårhusets golv. 1918 låg stenen vid prästgårdens trappa, medan den vid G Håkanssons besök 1937 låg öster om kyrkan. Håkansson nr 917. – 4. Av röd kalksten med inskriften "IHS/AAS, O(S?)LD" (antikvaversaler). 142 × 81,5 cm. I bårhusets golv. Ej publicerad av Håkansson, som dock har den förtecknad i sin Journal, del I, under nr 6031. – 5. Över kyrkoherden C Lambrecht (not 11), en murad, tunnvalvd grav, synlig som en låg kulle i kyrkogårdens sydöstra del (fig 10 F, 12). På en inskriftsplatta av grå kalksten med antikvaversaler: CHRISTOPHER LAMBRECHT / *1732 † 1810 / KYRKOHERDE I VICKLEBY / 1790–1810 / VICKLEBY KYRKORÅD / LADE HÄLLEN ÅR 1943. – 6. Över G Gullbrandsson¹⁵, en rest sten av röd kalksten med krön format som en trubbig gavel och vilande på en låg, kallmurad sockel (fig 12). På stenens framsida: HÄRADSSKRIVAREN / G GULLBRANDSSON / 50 ÅR / SÖRJID AF MAKA OCH 4 SÖNER. Höjd 195 cm. Stenen står strax norr om nr 5 (fig 10 G). – 7. Rest sten av grå kalksten med krön format som en trubbig gavel, överst ett nedsänkt, latinskt kors, över SJÖKAPTEN / O. G. / WAHLGREN¹⁶ F. D. 22/9 1825. D. D. 23/8 1908 / FRU / KAROLINA / WAHLGREN / F. D. 14/10 1834. D. D. 4/5 1874 / FAMILJEGRAF. Höjd 125 cm. I kyrkogårdens nordöstra hörn (fig 10 H). – 8. Rest sten av grå kalksten med konturerad överdel över e o prästmannen Carl Johan Hultner¹⁷, *1819, †1872, och hans hustru Gustafva Marmolin, *1828, †1865. Höjd 113 cm. På kyrkogårdens västra del (fig 10 J). – 9. Skulpterad gravvård av ek (fig 16) över Carl Malmsten¹⁸, †1972. På baksidan formgivaren Björn Raméls signatur samt årtalet 1974. Höjd 128 cm. På kyrkogårdens västra del (fig 10 K). – 10. Liggande håll av röd kalksten över Arthur C:son Percy¹⁹, †1976, och hans hustru Kerstin, †1972. Mått: 162 × 97 cm. På kyrkogårdens sydöstra del (fig 10 L). – 11. Av grå kalksten (fig 15), i verandagolvet till ett hus vid byga-

tan (Stora Vickleby 7:16), söder om Åkes affär. Brett inskriftsband utmed kanterna med text av stora antikvaversaler: MAXIMA NOSCE MO²⁰/RI VITÆ EST SAPIENTIA
 ◇ VIVIT QVI / MORITVR SI VIS²¹ VIVERE DISCE MORI MEMENTO MORI (= Vet, att den största visdomen i livet är att dö! Den lever, som dör. Om du vill leva, lär dig att dö!). Liknande inskrifter finns eller har funnits på gravstenar i Hulterstad, Mörbylånga och Stenåsa (Håkansson nr 226, 625 och 860). I mittfältet: ◇ I ◇ H ◇ S
 ◇ / OIS / SBD / S (?) D, ett timglasformat bomärke (fig 56 b) samt nederst årtalet 1631. Bomärket tillhörde även på 1700-talet en gård i Stora Vickleby (K I: 1, s 11, 15, 53, 56 m fl). Vid gravdelning brukade gårdsägarna taga hem sina överflödiga gravstenar. Jfr ÖI II:5, Runsten, s 23 f. Mått: 206 × 110 cm.

Gravstenar inne i kyrkan beskrivs nedan under Gravminnen.

Solur

En ny timsten köptes 1704 (räk). Den är bl a upptagen i Inv 1830 ("en vanlig Timsten"), men var sönderslagen 1848 (inv).

Straffredskap

En "pliktestäck" omtalas första gången 1714 (inv). 1766–1767 köptes en ny "straffstäck" (räk). Den placerades 1818 på en gravsten (se ovan), 1848 förvarades den i materialhuset (inv), men är sedan dess försvunnen. – Beträffande pliktballar inne i kyrkan, se nedan, Möbler m m.

Fig 17. Kyrkan från söder år 1634.
 Teckning av J H Rhezelius (förstoring).
 KB.

The Church from S, drawing 1634.

Kyrkobyggnaden

Plan

Vickleby kyrka ligger på landborgens krön och är väl synlig från alla håll. Abraham Ahlqvist ansåg "denna lilla kyrka bland en af de vackrare på Landet" (Saml III, sign S 86, p 198). De stora, rundbågiga och regelbundna fönstren och den fyrkantiga lanterninen förle-

der besökaren att tro, att det rör sig om en 1800-talskyrka (fig 12, 27 a). I själva verket har den kommit till i flera etapper med början redan på 1100-talet. Kyrkan består av ett medeltida långhus, ett öster där-om beläget, rakslutet kor, något längre än långhuset,

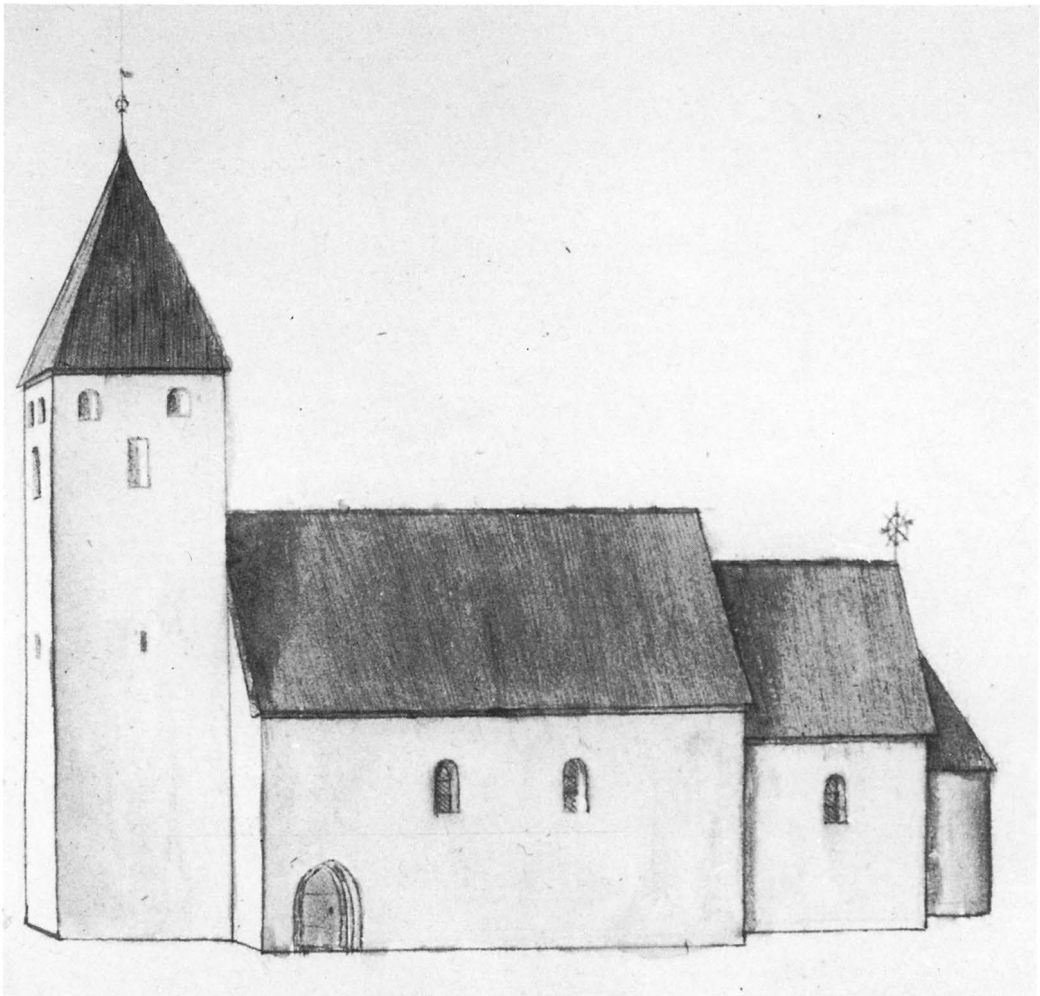

Fig 18. Kyrkan från sydväst år 1673. Skala 1:288. Teckning av P Törnewall. KB. – Tornet är felaktigt tecknat smalare än långhuset och västportalen är överhoppad.

The church from SW, 1673. Scale 1:288. The drawing is incorrect: the tower has in fact the same width as the nave and has a doorway to the west.

men med samma bredd, uppfört 1778, ett medeltida torn med lanternin från 1818 i väster, helt vilande på egen grund och lika brett som långhuset och koret, samt i norr en sakristia från 1759, placerad omedelbart öster om långhusets nordöstra hörn (fig 27 b). Under sakristian är i sen tid inrymd en värmekammare och i en tillbyggnad vid sakristians västra sida finns ett vindfång, en toalett samt en trappa ned till värmekammaren (fig 28 b).

Material, exteriör

Murarna består av skalmurar av kalksten på vanligt

sätt. Ingenstädes har egentliga socklar iakttagits, men vid en omputsning 1978 utsparades murens nederdel som en sockel. De olika byggnadsdelarnas murbehandling behandlas närmare nedan i respektive avsnitt. Murarna är spritputsade och vitkalkade, senast 1978. – Lanterninens väggar är ljusst gråbeige med luckor, som är mörkbruna på utsidan och klarröda på insidan.

Ingångar, fönster

Två ingångar leder nu in i kyrkan, en på långhusets södra sida (fig 12, 32), den andra i tornet (fig 31 b, 46). Sakristian har också en dörröppning, medan korets (fig

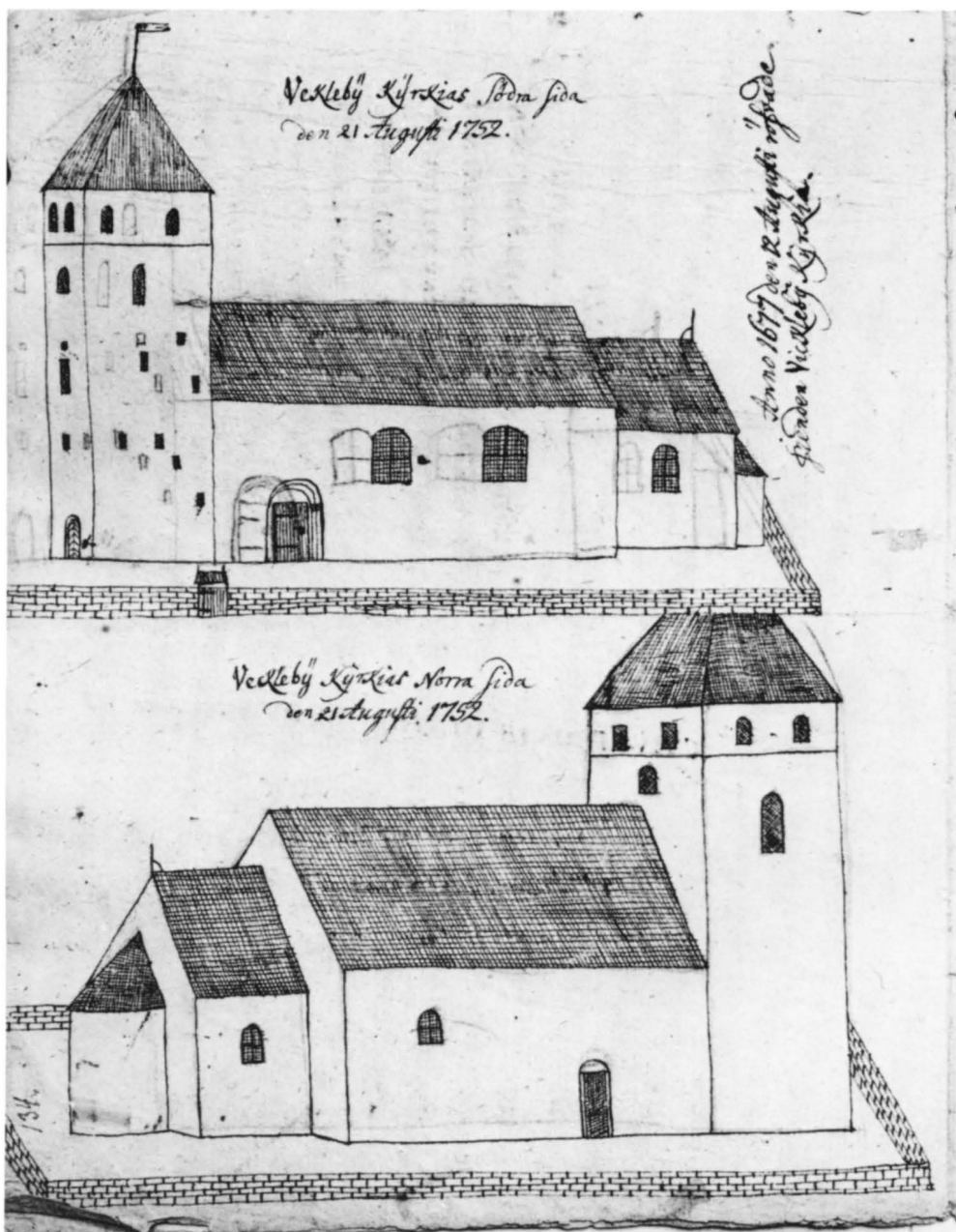

Fig 19. Kyrkan och kyrkogården från sydväst och nordöst 1752. Teckning med blyerts och bläck av P Frigelius. KSB. – I teckningen av sydfasaden har Frigelius korrigerat sig själv, när han har ritat ren den med bläck.

The church and churchyard from SW and NE in 1752. Pencil and ink drawing. On the drawing of the S front, Frigelius has corrected himself, when making a fair copy in ink.

32, 44) är igensatt. Alla ytterdörrar är mörkbruna. Långhusets ursprungliga portaler är synliga, av den

södra endast delar av östra sidans omfattning (fig 42), medan nordportalens yttersmyg och dörr frilades

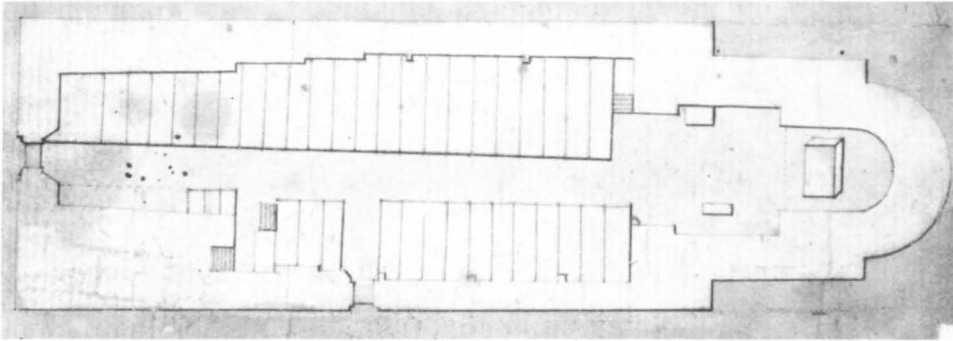

Fig 20. Plan av kyrkan 1754. Detalj av fig 9.

Plan of church, 1754, detail of fig 9.

Fig 21. Prästgården och kyrkan från sydväst före tornets ombyggnad 1818. Teckning av N I Löfgren (stark förstoring) 1816 (?). Åhstrand-Löfgren. ATA. – Vid kyrkogårdens nordvästra hörn en byggnad under pulpettak, troligen den materialbod (fig 22), som byggdes om 1839, men som inte längre är bevarad. En stiglucka i västra kyrkogårdsmuren, nära sydvästra hörnet, befann sig sannolikt på samma plats, där nu rester av en klivstätta av utskjutande hällar är belägen (fig 10 C).

Vicarage and church from SW before the tower was rebuilt in 1818. Greatly enlarged drawing, 1816 (?). – At the NW corner of the churchyard was a storage house under a leanto roof (fig 11), rebuilt in 1839, but not preserved today. A lichgate in the W churchyard wall, near the SW corner, was probably situated at the same place as today are the fragments of a stile (fig 10 C).

1918 (fig 31 a, 43). Samtliga ingångar beskrivs i detalj nedan i respektive avsnitt.

Kyrkan och sakristian upplyses av stora, rundbågiga, blyinfattade fönster i träbågar, enhetligt formade och placerade i samma nivå. I östgavelns röste sitter ett litet rundfönster med träspröjsar. Alla karmar och bågar är

målade i samma grå färg som taklister, vindskivor och en liten trälucka i sakristians gavelröste. Sakristians fönster är på utsidan förstärkta med stormjärn.

Tornets våningar och murtrappor upplyses av många små, oregelbundet placerade gluggar (fig 27 a) samt i de båda översta våningarna, den ursprungliga klockvä-

Fig 22. Kyrkan och kyrkogården från nordöst. Teckning av N I Löfgren 1816, före tornets ombyggnad 1818 (stark förstoring). UUB.

Church and churchyard from NE, before the tower was rebuilt in 1818. Greatly enlarged drawing 1816.

ningen *K* och skyttevåningen *L* (fig 27 c, 29), av större öppningar, som varit igenmurade mellan 1818 och till början av 1960-talet, då de åter öppnades och fick brunmålade träluckor. Endast i skyttevåningens östliga, smala gluggar är fönsterbågar med glas insatta. Öppningarna beskrivs närmare nedan i respektive avsnitt.

Yttertak, takstolar och vindar

Långhuset, koret och sakristian är täckta med enkupigt tegel, förnyat flera gånger, medan tornet och lanterninen är täckta med kopparplåt (sedan 1958). Gammalt tegel från långhuset, bl a stämplat WNS (= Värnäs), ligger numera på bårhusets tak (se ovan). – De profilerade taklisterna är överallt av trä. Sakristians skorsten är murad av grå cementsten. Hängränorna har samma ljusgrå färg som taklister etc, medan stuprännorna är vita som ytterväggarna.

Takstolarna är av furu över koret, av gammalt ekvirke och furu över långhuset. Långhusets takstolar, som står tätare än korets (fig 27 c), består av huvudsträvor, hanband och tassar, medan korets takstolar har bindare i stället för tassar. I långhuset ersätts bindarbjälkarna av fyra jämnt fördelade bockar (från 1938), som håller samman takkonstruktionen i sidled. Samtliga takstolar vilar direkt på murkrönen. Korets hanband sitter lägre än långhusets (fig 27 c), vars östligaste takstol saknar hanband. Dess väster därom belägna takstol binds samman med korets västligaste takstol med en långrem. Även i långhusets takstol nr 6 saknas hanbandet. I långhusets takstolar ingår i stor utsträckning gammalt, bilat ekvirke från äldre takstolar, återanvänt dels i några högben, dels avkortade i tassar. Det gamla virket har dels kraftiga dimensioner, 28 × 12 cm, dels klenare mått, ca 11 × 11 cm. – Det övriga virket är av furu, huvudsakligen bilat, endast enstaka delar av

modernt, sågat virke. Korvindens högben och hanband är sammanhuggna med laxhak, medan motsvarande delar i långhusets takstolar endast är inbladade halvt i halvt. De ursprungliga takstolarna är överallt sammanfogade med stora, runda dymlingar, medan de yngsta delarna hålls samman med järnbultar.

Mellan långhusets takstolar ligger, löst utspridda, några långa ekvirken med mycket väderbiten yta. Två, den ena med dimensionerna ca 10 × 10 cm, den andra ca 28 × 16 cm, har urtag för snedsträvor och har alltså ingått i en äldre takstol. De saknar på undersidan spikar eller märken efter sådana, vilket visar, att den takstol, i vilken ifrågavarande virke har ingått, har stått öppen utan panel. Den förstnämnda har i urtagen också kvar handsmidda spikar med stora skallar, som en gång har fixerat snedsträvorna.

Korets takpanel är spikad mot undersidan av bindarbjälkarna, medan långhusets är spikad mot långa, på tvären lagda ekvirken, som är placerade mellan takstolarna. Dessa virken har stundom omotiverade urtag, som visar att de tidigare använts på annat sätt (se nedan kap Byggnadshistoria, period III). Panelen är isolerad genom ett tjockt lager sågspån. (Även i tornet finns några mycket gamla virken bevarade, se nedan, fig 34 ff).

Yttertaget består av läkt, spikade på huvudsträvor; på läkten spån och däröver tegelpannor.

Sakristians takstol beskrivs nedan (se Sakristian).

Interiör

Kyrkorummets innerväggar är slätputsade och vitkalkade och fönstrens innerbågar är gråmålade i vita karmar. Golven är överallt av trä, utom i vapenhuset, vars golv består av kalkstensflisor och enstaka gravstenar. Korgolvet ligger två steg över långhusets och ett steg över sakristians, medan långhusgolvet i sin tur ligger

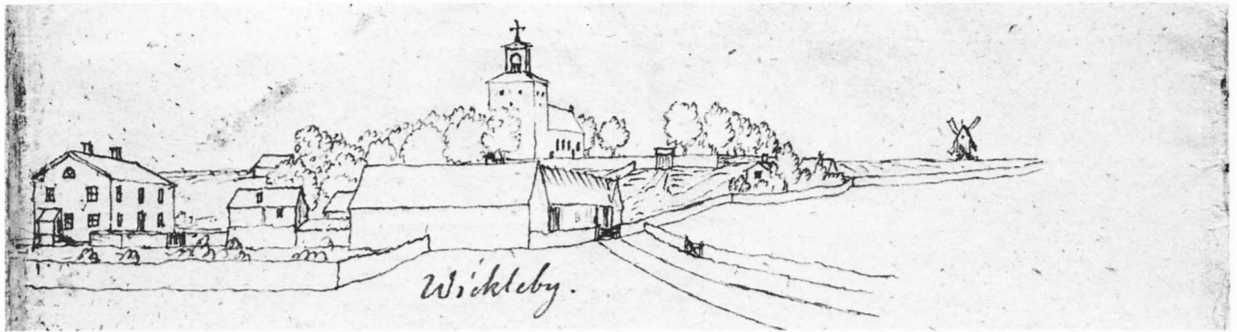

Fig 23. Prästgården, nybyggd 1818, och kyrkan från syd-väst efter tornets ombyggnad 1818. I övrigt ungefär som i fig 21. Teckning av N I Löfgren 1821 (?). ATA.

Vicarage, built 1818, and church from SW after the reconstruction of the tower 1818. Otherwise like fig 21. Drawing 1821(?).

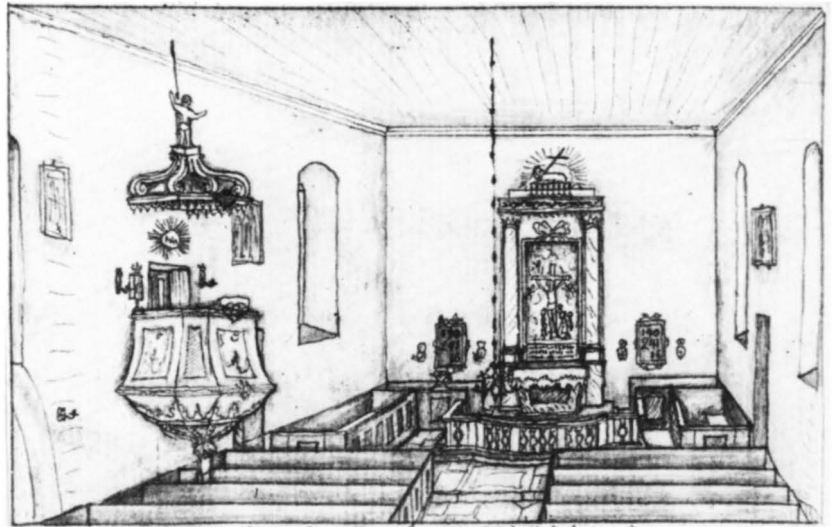

Fig 24. Kyrkan från söder och norr samt plan 1818. Teckning av N I Löfgren. ATA.

Exterior from S and N with plan. 1818.

Fig 25. Interiör mot öster. På vänster sida i förgrunden skymtar en väggarkad. Den tvärstreckade murytan t h om bågen markerar den bortbrutna triumfmuren. T h om predikstolen hänger den s k Vick!e-bytavlan (fig 111). Teckning av N I Löfgren 1818. ATA.

Interior looking E. In the foreground to the left can be seen a wall arch. The cross-striped wall surface to the right of the arch indicates the vanished rood wall. To the right of the pulpit hangs the "Vickleby painting" (fig 111). Drawing 1818.

två steg över vapenhusets golv. – Vid biskop Enanders²² visitation 25/2 1654 stadgades bl a: "Om halm lägges i kyrkian Juhleafton skall han uttagas fastelags Söndag" (vis prot 1654; jfr Herdam 4, s 380, not 1).

Innertaket i långhus och kor består av en blågrön panel av granbräder, på alla sidor buren av en profile-rad trälist av furu, marmorerad i blågrönt och grått.

Byggnadsbeskrivning

Långhuset

Långhuset har långsträckt plan (fig 27 b), längden är på södra sidan 12,3 m, medan den norra långsidan, räknat till det på sakristians vind befintliga hörnet, är något längre, ca 12,8 m. Bredden är 8,4 m och höjden till takfoten numera 5,3 m (under medeltiden var den ca ½ m högre; markytan har höjts sedan dess). Västgaveln är helt bevarad och visar, att sträckmurarnas krön är det ursprungliga. Takvinkeln vid nocken är något spetsigare än en rät vinkel, ca 86° (fig 28 a).

Den västra gavelns utsida, synlig inifrån tornvinden, har till största delen fått behålla en tunn, gulaktig, slät och vitkalkad puts, som visar hur långhusets exteriör såg ut, när tornet byggdes till vid västgaveln (fig 57). På långhusets nordöstra ytterhörn är också puts bevarad, troligen yngre. Murverket under putsen består av ganska tunna och långa stenar av tuktad eller vald kalksten. Murverket på södra sidan, ovanför den medeltida portalen, beskrevs av William Anderson²³ 1932 som "småskiftigt murverk av 6–7 cm höjd med puts i fogarna", vilket troligen också skall tolkas i samma riktning.

Mitt i västgaveln är ett firsidigt fönster, vars dageröppning nu har måtten 108 × 40 cm (fig 28 a). Närmast murens ytterliv har den ett smalt anslag för en lucka eller dörr, men däremot inga spår av gångjärnshakar eller andra stängningsanordningar. Dageröppningens nederkant har suttit högre upp. En utskjutande sten på norra sidan samt en vågrät avgränsning av putsen på södra sidan i samma nivå visar nämligen, att dageröppningen har förlängts nedåt ca 35 cm. Dess ursprungliga höjd har alltså varit 73 cm. Innersmygen är ganska rymlig och har en vågrät botten, som ursprungligen också har legat högre upp.

Gavelröstets putsrester på insidan visar, att det har varit synligt nedifrån kyrkorummet. Bevarade delar av äldre takstolar visar också, att takstolen tidigare stått öppen (se nedan, kap Byggnadshistoria, period III). Mitt i långhusets sydfasad öppnar sig en raktäckta portal från 1832 med en omfattning av i puts utförd, vitkalkad rustik (fig 32). Dörrarna är klädda med vågräta panelbräder, vars nedre kanter är profilerade. Dörrvredet har S-svängd form. Under detta en lansettformad nyc-

Fig 26. Tornet och ett stycke av långhuset från sydöst. Foto A Roland 1913.

The tower and a part of the nave from SE. Photo 1913.

kelskylt av förtent järn, på vilken årtalet 1832 är inpusat samt över denna ett hjärtformat beslag, krönt av ett kors (fig 45).

Ca 1 m väster om denna ingång är utsparat ett fragment av en portalomfattning (fig 42) av Kalmarsunds-sandsten,²⁴ samma slags sten som även ingår i nordportalen (fig 43), i vissa detaljer i tornet samt i dopfunten (fig 85 ff). Portalen, vars utseende antytts i alla äldre avbildningar av kyrkan (fig 17–19), undersöktes 1932 på SvK uppdrag av William Anderson, som mätte upp och beskrev bevarade delar (fig 39). Portalen satt i ett språng om 13 cm innanför murlivet. Yttersmygen var 245 cm bred och djupet från murens ytterliv till dörrposten var 59 cm. Omfattningen innanför det grunda språnget bestod av två djupare språng, upptill avslutade med ett profilerat kapital, medan baserna var olika. Det yttre paret hade en rik profil av vulster, tunna platter och en hålkäl, medan det inre paret, att döma av det bevarade högra, endast utgjordes av en skrå-

kant. Över kapitälerna utgick en rundbågig omfattning, också i två språng, varav den yttre bågstenens kant markerades av en djup rits. William Anderson träffade också på ett löst stycke av portalens omfattningsbåge i en trädgård nära kyrkan, men den har inte kunnat återfinnas. På insidan av långhusmuren syntes 1952 spår av innersmygens östra sida med början till en rundbågig avtäckning. Portalen förstördes så sent som 1832, då den ersattes med den nyss beskrivna portalen längre österut, samtidigt som ett stort, rundbågigt fönster gjordes på den gamla portalens plats. Sedan William Anderson gjort sin undersökning, murades portal-smygen igen, utom den del av omfattningen, som fortfarande är synlig (fig 42), varefter ritser gjordes i putsen, som visar portalens läge.

Ungefär mitt emot den gamla sydportalen synes på norra sidan yttersmygen till en smal, rundbågig portal med rakt avslutat tympanon (fig 31 a, 43). Omfattningens rundbåge av formskurva kilstenar samt tympanon-

stenen är av sandsten, resten av kalksten, som sedermera blivit slätputsad och vitkalkad. Innanför omfattningen, som samtidigt tjänar som dörranslag, sitter en dörr av tjärad ek, sammansatt av två plankor och genom ett infällt kryss indelad i fyra fält. Den inre, igenmurade smygen syntes tydligt genom putsen 1952. Den var något mer än 108 cm bred (västra smygsidan förstördes, när långhusets västligaste fönster på norra sidan togs upp på 1700-talet) och höjden var 225 cm. Portalens innersmyg murades igen 1708 (räk), men dess yttersmyg, som ännu var synlig 1752 (fig 19), murades igen senare (1832?). Den togs fram 1918 under ledning av Anders Billow (not 8) på SvK bekostnad. Dörrens nederdel, som vid framtagandet var skadad av röta, kompletterades samtidigt.

Långhusets västgavel upptages i bottenvåningen till hela sin inre bredd av en hög rundbåge invid en något lägre båge, som tagits upp i tornets östra mur (fig 27 b). Bågen väster om den senare utgör östra delen av tunnvalvet i tornets bottenvåning.

Långhuset har sex fönster, tre på vardera långsidan. Alla utom det låga, som sitter över sydingången och som togs upp 1833, är lika stora. – Rhezelius (not 4) och Törnwall²⁵ ritade två små rundbågiga fönster på södra sidan (fig 17, 18), vilka på Frigelius²⁶ tid har förstörats (fig 19). Denne tecknare har också ritat ett litet rundbågigt fönster på norra sidan.

Innertaketets panel (fig 68–71) från 1782–1783 (räk) ersatte en äldre panel. Ännu tidigare var långhuset välvt. Löfgren (fig 24 f) visar väggpilastrar utmed långsidorna och sådana skymtade också 1918 och 1952. De var förenade med rundbågar. Av dessa spår kan man möjligen rekonstruera tre avlastningsbågar, som bar upp ett långsgående tunnvalv, ett valvsystem som enligt Löfgrens detaljrika teckningar av Norra Möckleby kyrka har förekommit även där.²⁷ Enligt planritningen i fig 20 skulle pilastrarna inte ha varit placerade mitt för varandra. Detta är dock ett fel av ritaren, Löfgren (fig 24) visar det rätta förhållandet.

Två skulpterade takrosetter (fig 72; en tredje i kortaket) är formade som runda plattor, omgivna av en vulst och en vågig kant. Innanför ramen en rosett av akanthusblad, ordnade radiellt omkring ett runt hål för ljuskronornas kedjor. – Före det förmodade tunnvalvet torde långhuset ha stått med öppen takstol, se ovan.

Långhusets äldsta kända takbetäckning var av tegel, antydd på Rhezelius' teckning (fig 17), men ursprungligen torde den ha bestått av tjärad spån på vanligt sätt.

I ingången mellan vapenhuset och långhuset sitter dubbeldörrar från 1833, målade blågrå mot kyrkan, gröna mot vapenhuset (se Västtornet). Inåt långhuset

ett vindfång med släta, ljusgrå svängdörrar (från 1938). – Även innanför sydportalen är ett gråmålat vindfång (från 1904). Detta kröns av en trubbig gavel.

Äldre långhus

Invid den medeltida sydportalens östra sida syntes enligt Rhezelius (fig 17) och Löfgren (fig 24) en lodrät stötfog, som också dokumenterades av William Anderson 1932 (fig 38). Den nådde ända upp till takfoten. William Anderson iakttog också hörnstenar i sydväst (vid skarven), hållar, 17,5–22,5 cm höga med utstrukna fogar. 1980 misslyckades ett försök att dammsuga murkrönet över skarven inifrån långhusvinden. En takstol låg nämligen över den punkt, där skarven beräknades befinna sig och dessutom var cementbruk struket som tätning mellan takstolarna. Ingen motsvarande stötfog har iakttagits på norra sidan. Den öster om stötfogen belägna muren på södra sidan får därför tolkas som rester av ett ännu äldre, smalare långhus (kap Byggnadshistoria, period II, fig 116 A).

Det nuvarande koret

Koret är obetydligt kortare än långhuset (fig 27 b), men har i övrigt samma höjd, bredd och murtycklek som detta. Ingången på södra sidan är rundbågig, omgiven av en slätputsad och vitkalkad omfattning (fig 32, 44). Ett språng innanför denna sitter en enkeldörr i en brunmålad träkarm. Dörren är tillverkad av Jöns Aspelund (st prot 1778). Mellan karmens vågräta överkant och rundbågen är ett vitputsat parti, likt ett tympanon. Dörren är täckt av en panel i fiskbensmönster. Panelbräderna har profilerade kanter. Till höger på dörren sitter ett handtag och en klinka av smidesjärn med spår av förtening. Den raktäckta innersmygen är delvis igenmurad sedan 1882, då en kamin placerades där (fig 68), och framträder nu som en raktäckt nisch (fig 71, längst t v).

Innertaket utgörs av samma slags panel som över långhuset och med en liknande skugglist. Som redan är omtalat, finns det även i kortaket en takrosett av samma slag som i långhuspanelen (fig 72). – Två rundbågiga fönster på södra sidan och ett på den norra utgör belysningen.

Koret byggdes 1778 av murmästaren Anders Törnberg²⁸, som vid sin sida hade bl a mästern Aspelund från Stora Frö för snickarearbetet och mästern Gilljam för glasningen av de tre fönstren. Yttertaket täcktes ursprungligen av tegel från Björnö. Målningen anförtroddes åt mästern Johan Lundgren Olofsson²⁹ från Kalmar (se nedan, Målningar). Strax därefter (1783) förnyades långhusets takpanel. Detta hade under hela

Fig 27 a–c. a. Sydfasad. – b. Plan. – c. Längdsektion mot söder. Uppm, skala 1:300, G Wirén 1979–1980.

a. S front, b plan and c longitudinal section towards S. Scale drawings, 1:300.

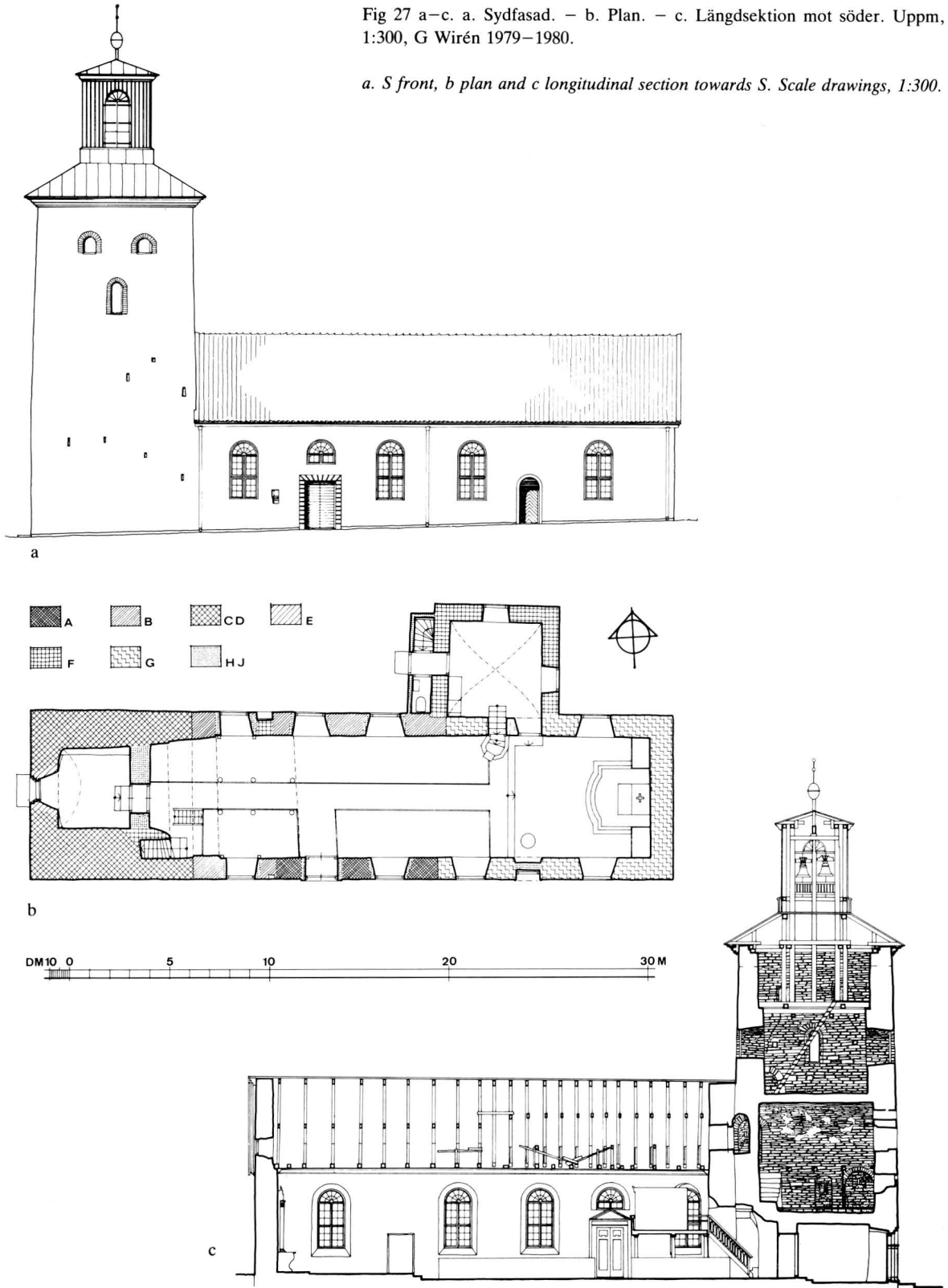
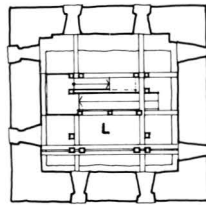

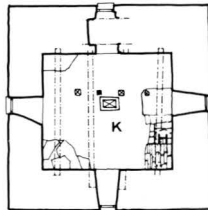
Fig 28 a–b. Tvärsektion mot väster av långhuset (a) samt sektioner mot söder och norr av sakristian med pannrum (b). Vid pilen långhusets nordöstra hörn. Uppm, skala 1:300. G Wirén 1979–1980.

a. Cross section of nave looking W and b, sections of vestry with boiler-room looking S and N.

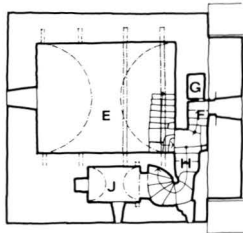
The arrow indicates NE corner of nave. Scale drawings, 1:300.

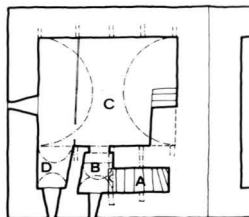
PLAN VID IV

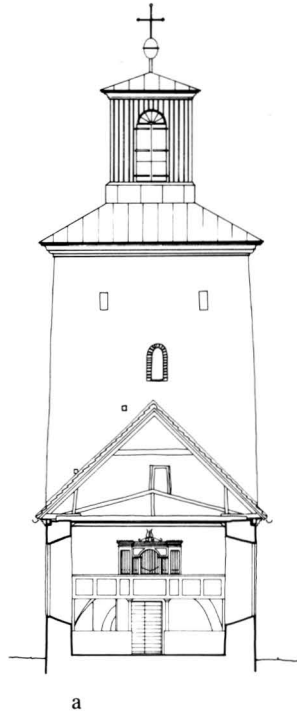
PLAN VID III

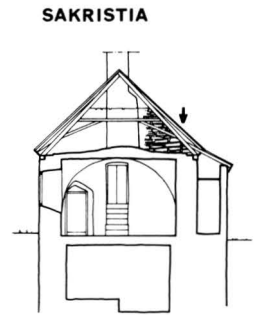
PLAN VID II

PLAN VID I

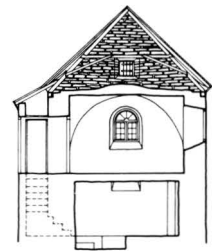

SEKTION MOT VÄSTER

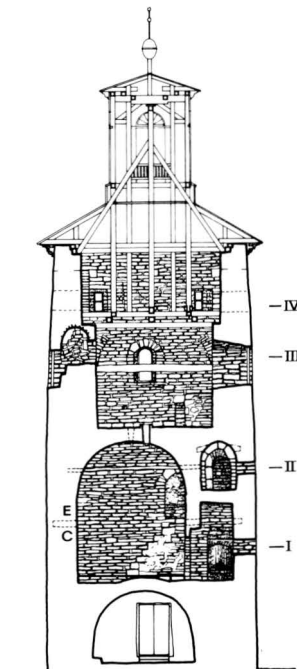
SAKRISTIA

SEKTION MOT SÖDER

SEKTION MOT NORR

b

SEKTION MOT ÖSTER

Fig 29. Sektion av tornet mot öster samt planer av dess övre våningar. Uppm, skala 1:300, G Wirén 1980.

Section of tower looking W and plans of its upper storeys. Scale drawings, 1:300.

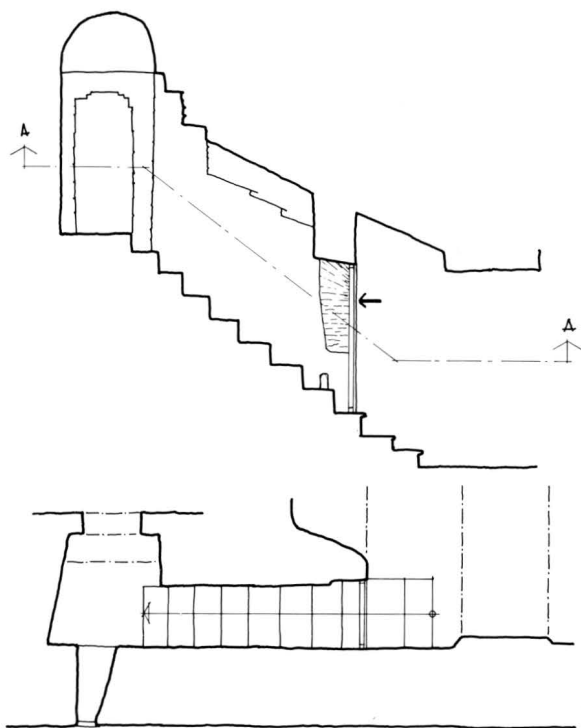

Fig 30. Detalj av torstrappans nedersta, ombyggda del. Vid pilen yngre murverk. Uppm, skala 1:100, G Wirén 1981.

Scale drawing of the reconstructed lower part of the tower staircase. The arrow indicates secondary masonry.

ombyggnadsarbetet fått tjäna som gudstjänstlokal utan att undergå förändringar. Som krön på verket placerades den upp och nedvända dopfunten och ett stenklott på korets gavelröste (fig 86).

Absidkoret

Det ursprungliga koret, som finns återgivet på de äldsta avbildningarna (fig 17–20), var smalare än långhuset och hade i öster en absid, "Altar Churen". Frigelius (fig 19) visar, att koret även i norr hade ett litet rundbågigt fönster, som verkar ursprungligt (jfr grannkyrkan Resmo). Korets yttre mått framgår av fig 20. Huvudsyftet med uppmätningen i fig 9 och fig 20 gällde kyrkogården och gravplatserna. Därför väntar man sig, att kyrkans yttermått är korrekt återgivna, och detta har också Gunnar Wirén kunnat bekräfta efter kontrollmätning.

Däremot är det mera tveksamt, om man vågar lita på de i fig 20 återgivna innermått. Ovan har redan påpekats, att väggpilastrarnas placering i långhuset är felaktig och vid jämförelse mellan planerna fig 20 och 27 b framgår det, att den anonyme uppmätaren 1754 (H Reinius?, not 35) inte heller har återgivit det mellan tornet och långhuset belägna partiet korrekt. Hade koret verkligen så tjocka murar som de återges i fig 20? Detta skulle innebära, att de burit (eller varit avsedda att bära) ett torn, en tolkning som Sven Wranér³⁰ gjorde 1936 i samband med att han upprättade ett restaure-

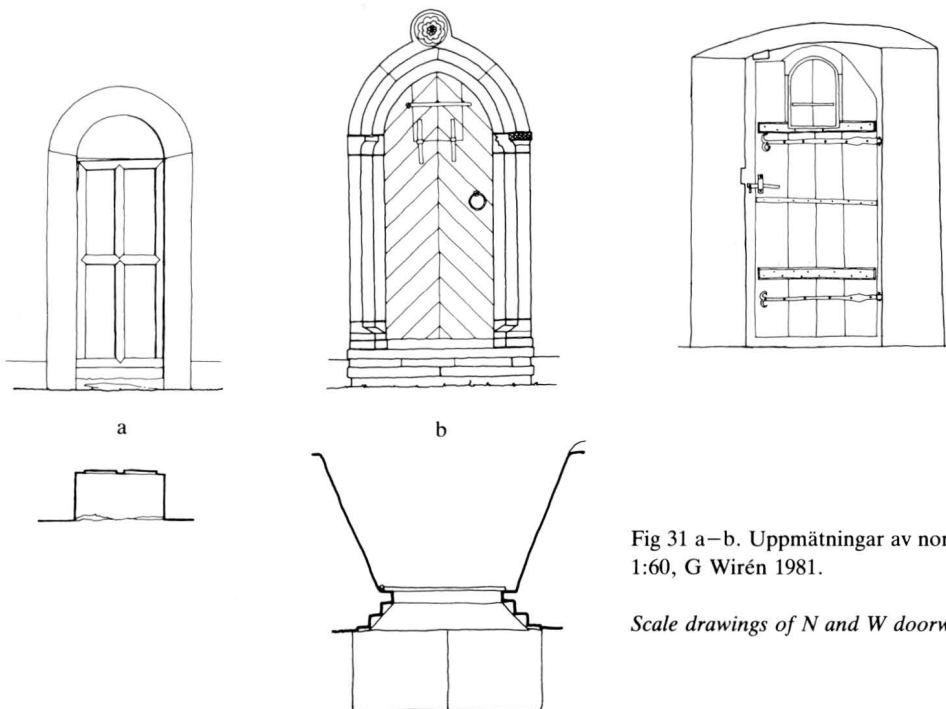

Fig 31 a–b. Uppmätningar av nord- och västportalerna. Skala 1:60, G Wirén 1981.

Scale drawings of N and W doorways, 1:60.

ringsprogram för kyrkan (ATA), se nedan. Minst trovärdig verkar absidens djup och dess murars tjocklek i fig 20. Inga så kraftiga absidmurar är hittills kända på Öland. I de fall absidkoren byggts om för att bära ett försvarstorn, har absiderna antingen, liksom tidigare, fått skjuta ut utanför östmuren, eller också har de omslutits av östornens yttermurar, så att de inte har varit synliga i exteriören³¹. Utan att gräva under kyrkans golv kan man emellertid inte besvara dessa frågor.

Korets yttre bredd var enligt fig 20 två murbredder smalare än långhuset, d v s ca 6 m. Taket var täckt med tjärad spån. I en "kur", d v s nisch, framme i koret förvarades fattigpengarna 1706, då smeden i Stora Frö arbetade med den (räk). 1769 byggdes absiden om: "hufvudrundelen, som sitter utanöfver Altaret gord af sten" (inskr i sakr).

Västtornet

Det mäktiga västtornet (fig 12, 27–29, 40 f, 48 ff) är ett av Ölands många, väl bevarade försvarstorn. Det har nästan kvadratisk plan och är lika brett som kyrkan, d v s 7 m i nord-sydlig riktning, medan den andra sidan är 8,3 m lång. Tornet smalnar av omkring $\frac{1}{2}$ m upptill. Tornkroppens 18 m består nästan helt och hållet av medeltida murverk. Endast den översta metern ($1\frac{1}{2}$ aln) med murkronan är av betydligt yngre datum, den tillkom nämligen vid en ombyggnad 1818 i samband med att tornet försågs med en lanternin av trä (se

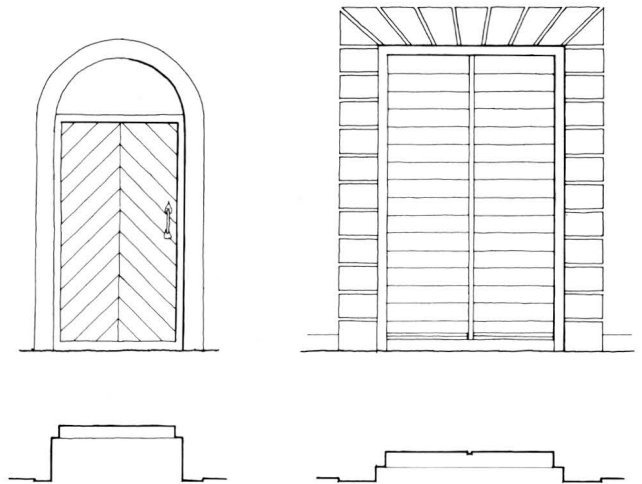

Fig 32. Uppmätningar av kor- och långhusportalerna. Skala 1:60, G Wirén 1981.

Scale drawing of chancel and nave doorways, 1:60.

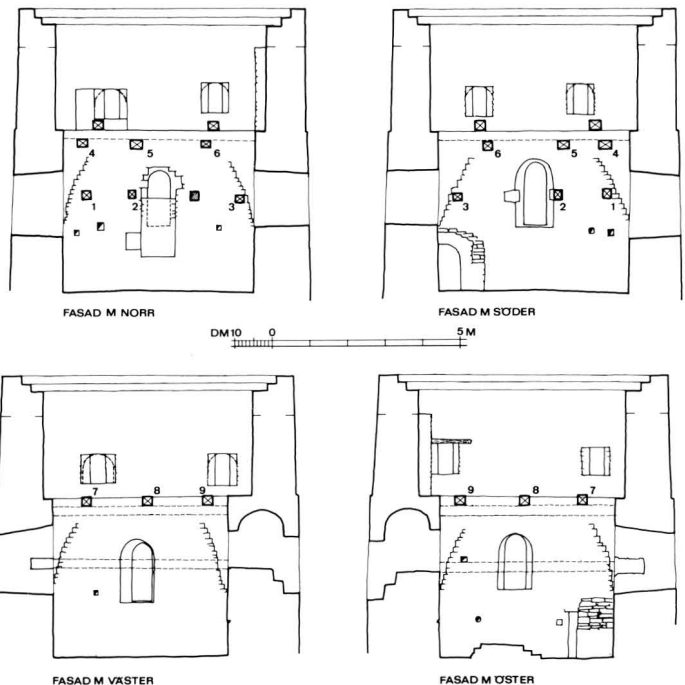

Fig 33. Fasadritningar av innerväggarna i tornets båda översta våningar, K och L. Siffrorna anger virkena i fig 34–36. Skala 1:200. G Wirén 1981.

Scale drawings of the four inside walls of the two top storeys (K and L) of the tower. The figures indicate the beams in figs 34–36. 1:200.

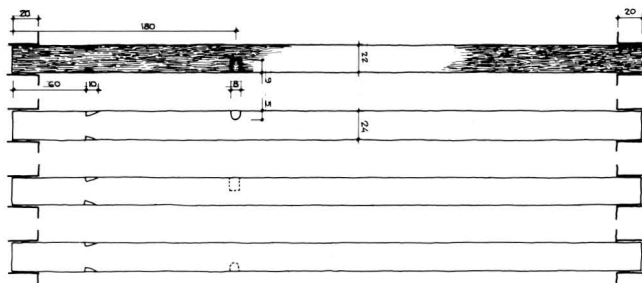
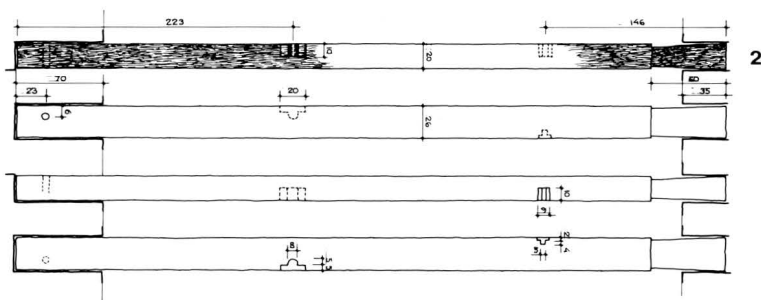
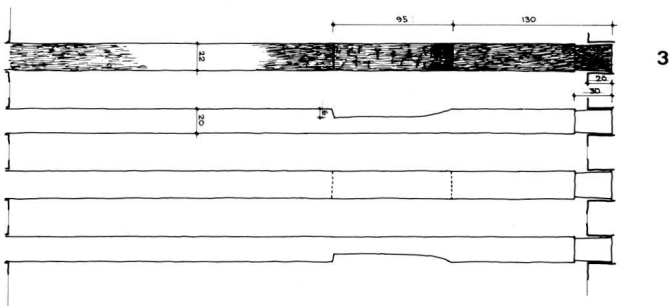

Fig 34. Detaljritningar av virkena nr 1–3 i fig 33. Skala 1:60, G Wirén 1980.

Detail measurements of the beams nos 1–3 in fig 33. Scale drawings, 1:60.

+5 MÄTT MELLAN SÖDDRA o NORRA VÄGGEN 465 N +

Byggnadshistoria, period X). En tydlig stötfog skiljer kyrkan från tornet, nu mest synlig från andra våningen (fig 57, se ovan).

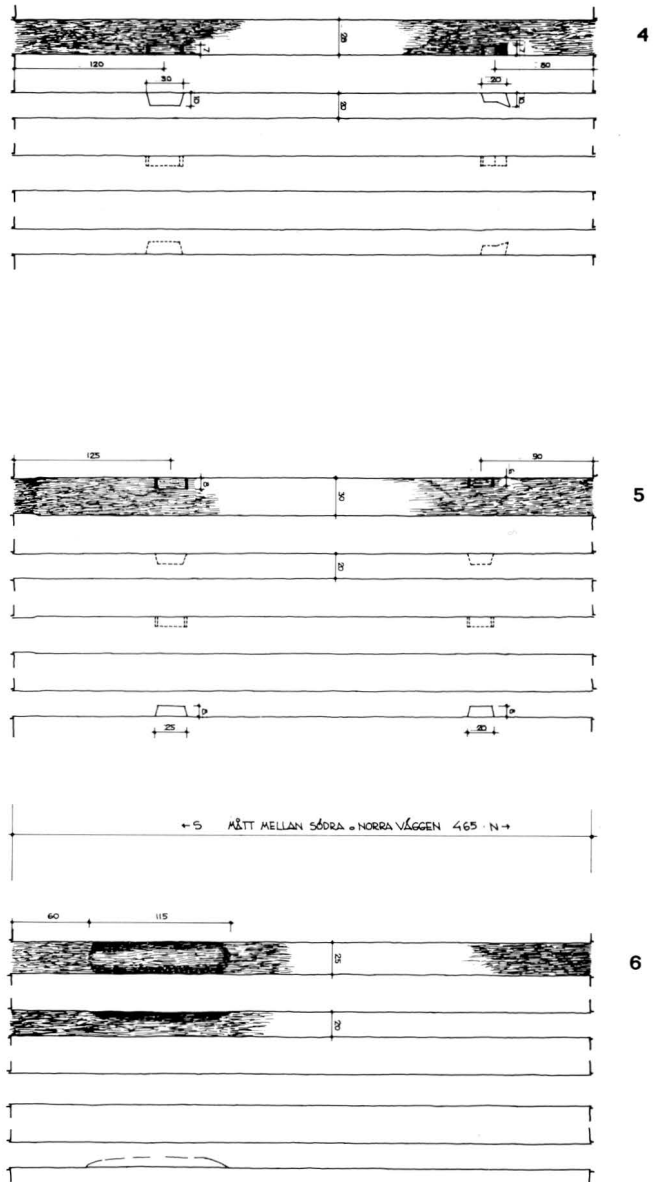
Murverket i exteriören kunde studeras närmare 1952 i samband med en restaurering. Det består av råbruten sten och åkersten i tämligen jämna skift. Små, på högkant ställda stenar förekommer ofta, i synnerhet i de talrika ställningshål. Ett 78 cm djupt ställningshål är fortfarande synligt i nordfasaden, 32 cm från nordvästra hörnet och 133 cm ovanför långhusets takfot (fig

41). Fogbruket var gulaktigt, slätt och magrat med små rullstenar. Stundom brett utstrukna fogar, stundom tunna, beroende på murstens godtyor. Hörnkedjorna var inte behandlade med större omsorg än muren i övrigt och allt tydde på, att murverket var avsett att putsas redan från början (långhuset var ju putsat, när tornet byggdes, fig 57). Vid framtagandet 1952 visade muren talrika, öppna fogar, ilagade med små stycken av kalksten och tegelpannor.

Vid restaureringen 1952 täcktes murverket med vit-

Fig 35. Detaljritningar av virkena nr 4–6 i fig 33. Skala 1:60, G Wirén 1980.

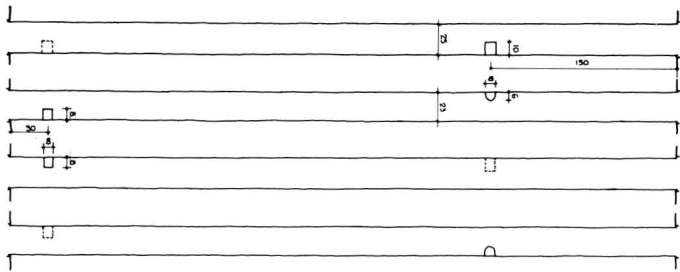
Detail measurements of the beams nos 4–6 in fig 33. Scale drawings, 1:60.

kalkad spritputs, samma murbehandling som tidigare och som även senare, 1978, kom till användning. Vid samma tillfälle utsparades en sockel närmast markytan. Tyvärr fick inte någon sakkunnig tillfälle 1978 att än en gång studera det innanför liggande murverket.

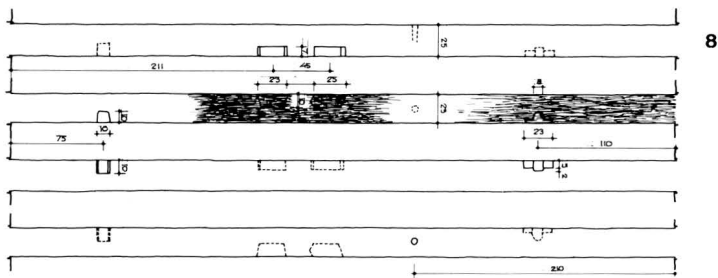
I väster öppnar sig en liten spetsbågig portal med omfattning av grå kalksten, fint skråhuggen med kantslag (fig 31, 46 f). Två språng omger posterna. Omfattningens lodräta delar, som är uppbyggda av flera block, avslutas upptill av profilerade impostlister,

huggna i samma stycke som en del av posterna. Den vänstra består av en ganska bred platt över en hålkäl, medan den högra har flera olika profiler: ytterst en bred och en smal platt samt under den en hålkäl. På framsidan av den övre plattan en diamantlist. Den inre kapitäldelen har till skillnad från de övriga en kraftig vulst mellan två platter samt därunder en hålkäl. Västportalens basparti är hugget ur ett enda block, kapitälpartiet likaså, vilket är så mycket mer egendomligt, som det högra kapitälet har flera olika profiler av sina

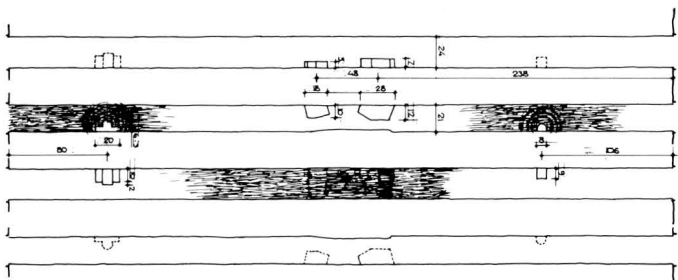
7 Fig 36. Detaljritningar av virkena nr 7–9 i fig 33. Skala 1:60, G Wirén 1980.

Detail measurements of the beams nos 7–9 in fig 33. Scale drawing, 1:60.

8

+ V ÅRST MELLAN VÄSTRA O ÖSTRA VÄGGEN 535 0+

9

respektive delar. Baserna består också av monoliter i ett stycke med posterna. De är endast smyckade av en låg skråkant. Tröskeln, som är spräckt, är låg. Den yttersta arkivoltens översta block prydes av en mångbladig ros, som egendomligt nog sitter ett stycke till vänster om mittaxeln. Portalens datering behandlas nedan (kap Byggnadshistoria, period VI).

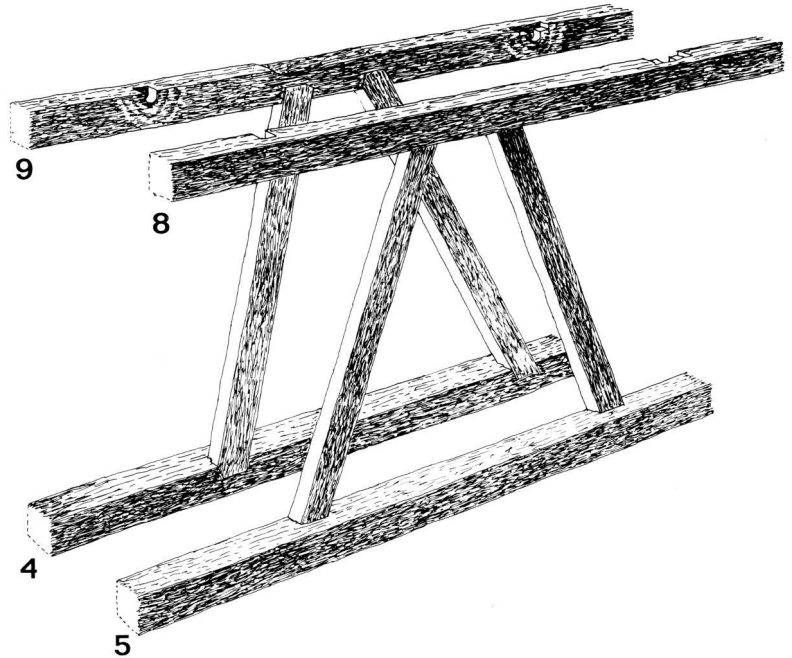
1952 visade det sig, att portalen är sekundär, ty ett mer än decimeterbrett bälte av avhuggna stenar, tjock bruksmassa, småsten och skärvor omger den. En rits

markerar, hur mycket av omfattningens sten, som skulle stå oputsad. Utanför ritsen är stenen endast tuktad.

Den i rödbrunt målade dörren (fig 46), som är gjord 1771 (räk), är på framsidan klädd med panel i fiskbensmönster. Panelbräderna har profilerade kanter, som har varit målade mörkgrå. Överst har dörren en vädrlucka, nedtill fäst med två gångjärn. Tvärs över luckan går en smal järnten, med vilken luckan har kunnat låsas inifrån. Omkring den enkla dörringens fäste är en på diagonalen placerad, kvadratisk järnplåt.

Fig 37. Rekonstruktion av äldre klockstol. G Wirén 1982.

Reconstruction of older bell rack.

Dörrens naror är spikade mot baksidan. Två bandformade gångjärn med kluvna, upprullade ändar är också fästade på baksidan samt mellan dem ett bandjärn med en inpunsad rand innanför kanterna. Dörrens baksida är målad i samma mörkgröna färg som dörrarna in mot långhuset (se ovan). Dörren är en vänsterhängd enkel-dörr. Endast i södra smygsidan är ett hål för en dragbom av ek. Denna är endast 41,5 cm lång och 11 × 9 cm i genomskärning.

Utanför dörren ligger ett lågt steg av kalksten. Tidigare låg där en gravsten (se ovan, kap Kyrkogården, gravsten nr 2).

Små gluggar, speciellt många på tornets södra sida (fig 12, 27 a), livar de släta murytorna och ger en antydning om utrymmena i tornets inre. Gluggarna beskrivs närmare i samband med presentationen av tornets interiör. Högre upp på tornet öppnar sig åt alla fyra sidor rundbågiga, höga och smala öppningar, som hör till det som en gång varit tornets klockvåning (fig 27, K i fig 29), den tredje våningen. Deras omfattningar består av vald eller tuktad kalksten samt enstaka sandstenar och i dem är brunmålade luckor insatta. Ovanför dessa öppningar, som är något olika stora och placerade med en viss oregelbässighet, visade sig 1952 en endast ett par cm bred, vågrät indragning som också markerade en viss förändring av murverkets karaktär.

Tornets översta våning (L) har två låga och breda öppningar åt varje väderstreck. De mot öster (fig 12,

28 a, 33) är smala, rakt avtäckta och försedda med glasade fönsterbågar, medan de övriga är orent rundbågiga eller segmentbågiga med omfattningar av vald eller tuktad sten (fig 12, 33, 40 f). Brunmålade luckor är insatta i dessa.

Tornkroppens översta meter visade sig 1952 ha ett murverk, som var helt annorlunda än nederdelen. Detta kan också tydligt iakttagas i tornets inre (se nedan). I tornets interiör syns det också tydligt, att tornets överdel tillkommit vid ett betydligt senare tillfälle. Tornet avslutas med en profilerad, gråmålad taklist av trä under ett med kopparplåt täckt tak i form av en avskuren pyramid. Över denna reser sig en fyrsidig lanternin av trä. Dessa väggar består av locklistpanel, målad i en ljus gråbrun ton. De raktäckta luckorna med dubbla portar åt varje väderstreck är brunmålade. Över dem sitter halvmåneformade fönster, vars spröjsar är ordnade i solfjäderform. De i öster och väster är glasade, medan de båda andra på insidan täcks av bräder. Lanterninens profilerade taklist är också målad ljus gråbrun. Det koppartäckta, låga pyramidtaket är krönt av en gulmålad glob, över vilket reser sig ett kors i samma färg. Före 1818 avslutades tornet upptill av ett spetsigt pyramidtak (fig 17–19), som på 1600-talet kröntes av en flöjel i form av en vimpel och ett klot (fig 17–18). Denna ersattes med en ny ”flög” 1733 (räk), synlig på Frigelius’ teckning (fig 19).

Vapenhuset i tornets bottenvåning (fig 48 f) är täckt av ett lågt ansatt, vitkalkat tunnvalv med vederlag i

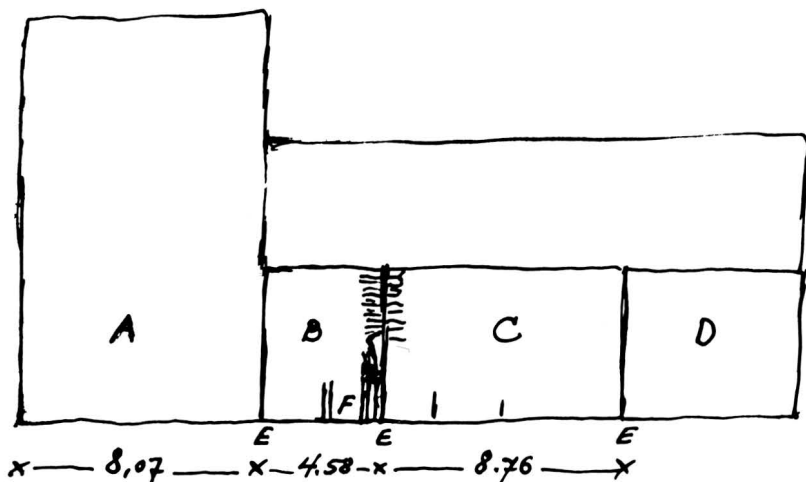

Fig 38. Långhusets sydfasad med rester av en ursprunglig sydportal, uppmätt av William Anderson 1932. ATA.

S front of the nave with fragments of original doorway. Scale drawing 1932.

norr och söder. Rummet sträckte sig ursprungligen längre åt öster (jfr planen fig 27 b, 116 C), men minskades 1833, genom att en tvärvägg med ett par dubbeldörrar placerades ca 2 m från långhusets västgavel. Denna ingång, som ligger två steg (= 25 cm) högre än vapenhusgolvet, är raktäckt. Dörrarna är målade i gråblått och inåt kyrkorummet klädda med en vågrät panel av bräder med profilerade kanter. Vardera dörren har två gångjärn, placerade invid narorna, som endast är fästade vid dörrbladen med spikar. Dessa har stora skallar. Innanför dörrarna är ett vindfång från 1938 med släta, gråmålade dubbeldörrar.

Golvet är täckt av flisor, ett par gravstenar (se nedan, Gravminnen, gravstenar nr 1 och 2) samt några fyrkantiga, "skurade", d v s slipade, plattor. Utmed norra väggen är en murad stenbänk, 33,5 cm bred, men endast 21 cm hög, beroende på att golvet har blivit höjt under tidens lopp. Ursprungligen torde höjden ha varit ca 40 cm.

Torntrappans (A) ingång är belägen i det som en gång var tornets sydöstra hörn, 62 cm över kyrkorummets golv (fig 27 b). De nedersta, bräckklädda stegen befinner sig utanför dörren. Träcklädseln är av sent datum och döljer de ojämna stenstegen därunder. Dörren är stickbågig upptill och består av släta furubräder, på baksidan sammanfogade med två inlaxade naror med profilerade kanter. Dörren är målad ljusgrå. Den släta karmen är också av furu. Mellanrummet mellan karm och murverk är ifyllt med stenskarvor och tegelskarvor i bruk, 82 cm över tröskeln och 8 cm innanför dörrkarmen är ett rektangulärt hål i torntrappans norra begränsningsmur, vilket har hört till en låskolv i ett stocklås (ej bevarat).

Även inne i trappan (fig 30, 50), som är ovanligt bred, ca 95 cm, är de nedersta fyra stegen också täckta av trästeg (sedan 1979 och 1982), för att göra trappan bekvämare. De steg som följer är också bekväma, mellan 20 och 31 cm höga och ca 35 cm breda. Trappans nedre steg, som nu döljs under steg av trä, svänger nedåt åt vänster, enligt en uppmätning av A Flink 1918 i SvK arkiv.

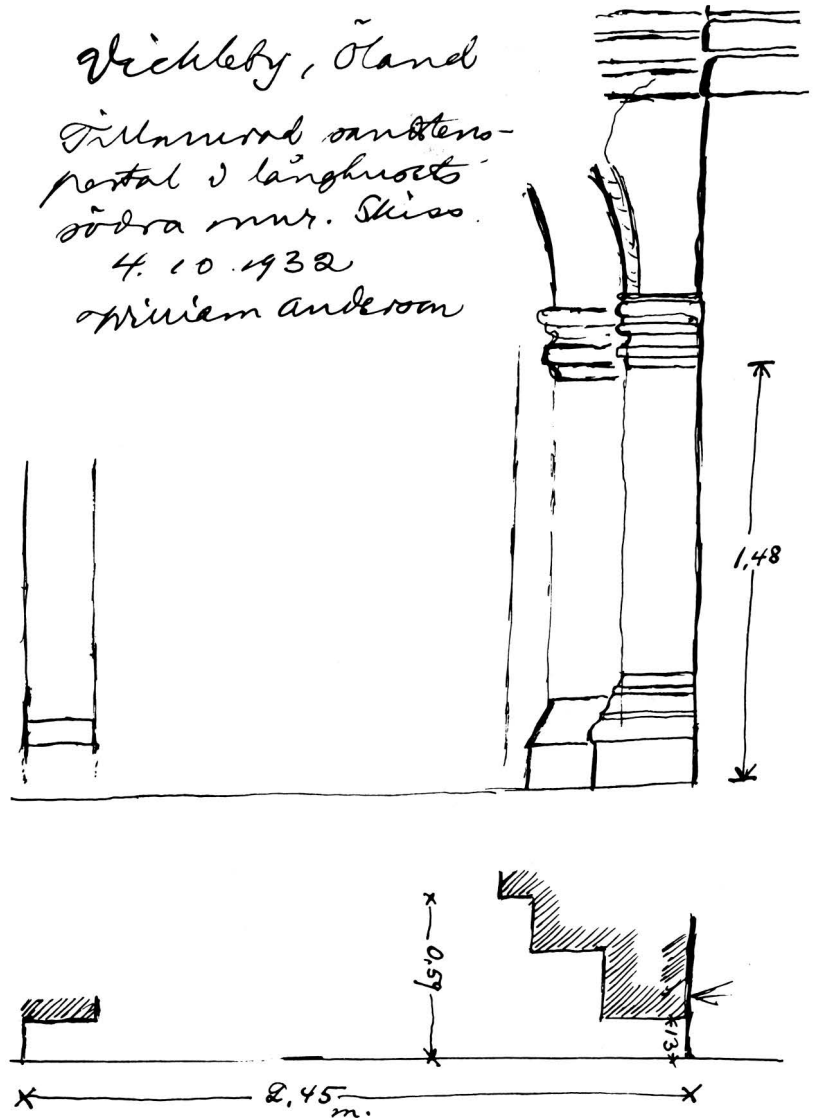
Det synliga murverket inne i tornet består av åkersten och råbruten sten, här och var med gles behuggning, där så har erfordrats. Stenarna är ganska långa och tunna. Fogbruket har en varm gulaktig ton och är mycket slätt. Murytan täcks ibland av yngre, rödaktigt bruk. De ursprungliga fogarna är brett utstrukna endast i den mån stenarnas godsida är ojämn, men där släta stenar (mest åkersten) ingår i murverket, är fogarna smala och något konkava (fig 50, 52). Fogbruket längst ned i trappan, bl a i ett igenmurat parti på norra sidan (fig 30), har också en tegelröd ton. Samma röda kalkbruk täcker ojämnheter på andra håll i samma trappa, både i det ursprungliga valvet och på väggarna.

I trappans norra begränsningsmur, t h, omedelbart innanför torndörren, är några skarvar synliga (fig 30), dels en vågrät, belägen 62 cm över tröskeln samt 28 cm lång, dels en lodrät skarv, som utgår vinkelrätt från den vågräta skarvens västra ände och sträcker sig ca 110 cm uppåt. Till höger om den lodräta skarvens övre ände synes några på kant ställda, solfjäderformat ordnade stenar. Det av skarvar begränsade murpartiet ligger upptill 8 cm innanför det omgivande murverket. Som det skall framgå nedan, har trappan ursprungligen mynnat i tornbågens norra vederlag (fig 30, 116 C–E). Till denna detalj återkommer vi nedan, se Byggnads-

Fig 39. Rester av långhusets ursprungliga sydportal, uppmätta 1932 av William Anderson. ATA.

Fragments of the original S doorway of the nave. Scale drawing 1932.

historia, perioderna IV och IX.

Torntrapporna är i själva loppen täckta av flera korta, längsgående tunnvalv med svagt lutande eller i det närmaste vågräta hjässlinjer, placerade stegvis högre, alltefter trappans lutning. Vilplanet *B* utanför första tornvåningen (fig 30) är däremot täckt av ett tvärställt tunnvalv. Vilplanen högre upp täcks också av längsgående tunnvalv. Alla ursprungliga valv har en rundbågig profil och tydliga avtryck av skålbräder. Ett annat drag, gemensamt för tornets tunnvalv och rundbågar är också, att en av stenarna närmast hjässpunkten, men inte nödvändigtvis slutstenen högst upp i bågen, består

av en trekantig flisa med flatan vänd utåt och det spetsigaste hörnet riktat nedåt, medan övriga stenar på vanligt sätt består av tunna flisor, lagda i solfjäderform med kanterna vända utåt över valvens gjutformar (fig 62 a). De tunna flisorna är kilade uppifrån, så att valven, sedan kalkbruket torkat, blivit mycket fasta och starka. Vissa trekantiga stenar består av sandsten.

Det närmast över torningången belägna tunnvalvet är sekundärt. Det har svagt spetsbågig kontur. Det inåt trappan vända livet i dess sköldmur har mycket ojämn yta, som tydligt visar, att den murats in från utsidan, från öster, där det (visserligen överputsade) livet är

Fig 40. Kyrkan från sydväst. Foto R Hintze 1980.

The church from SW.

Fig 41. Kyrkan från nordöst. Foto R Hintze 1980.

The church from NE.

slätt och jämnt. Över detta sekundära valv ligger trapploppets nedersta tunnvalv, som är ganska långt och börjar ute i kyrkorummet, där det stumt stöter emot västra långhusgaveln (fig 30). Valvets norra vederlagsmur längst ned är försvunnen i samband med ombyggnader av kyrkans västra del (se Byggnadshistoria, perioderna IX och X), medan dess södra motsvarighet är ursprunglig och fortsätter uppåt utan avbrott.

Tornets många ursprungliga ljusgluggar är raktäckta och växlar i format. De har dageröppningar i murarnas ytterliv och innersmygar som vidgar sig kraftigt inåt (fig 29). De två i trappans nedersta del är belägna i södra muren. Den nedres innersmyg är delvis utsparat i tunnvalvet (fig 50) och den övre sitter mitt för dörröppningen mot första tornvåningen (fig 30). Sistnämnda glugg har i innersmygen rester av en sekundär fönsterbåge av grå cement och tegel.

Det tvärställda tunnvalvet över vilplanet *B* utanför första våningen vilar mot öster på ett stenblock, lagt tvärs över vilplanet, medan det västra vederlaget har upplag i muren. Ingången till första tornvåningen är 75 cm bred och dess ursprungliga höjd har varit endast 150 cm. Avtäckningens vågräta stenblock och stenarna över detta är upphuggna till en oregelbunden båge, vilket av allt att döma skedde 1942 i samband med att ett trägolvlades in i denna våning, 32 cm över stengolvet, som underlag för klockornas ringningsmaskineri. Därigenom blev dörröppningen obekvämt låg. Dörrsmygen, som är vänd mot trappan, är raktäckt och i murverket är ett pryddligt dörranslag utsparat (fig 29 f). Varken spår av dörr eller gångjärnsstaplar är synliga.

Det mycket höga tornrummet (fig 27 c, 29, 51) har genom ett delvis bevarat bjälklag varit indelat i två lägre våningar, vilka vi här kallar den första och andra tornvåningen (betecknade med *C* och *E* i uppmätningarna fig 29). Bjälkarna har eller har haft mycket kraftiga dimensioner, ca 22×19 – 22 cm. De är glest placerade, 105–110 cm från varandra, på en höjd av ca 205 cm över det ursprungliga golvet. En bjälke, nr 2 från väster, är ursprunglig. Den är av bilad ek. Att döma av upplagen till de försvunna bjälkarna går den långt ut i murarna. Av bilad ek är också bjälke nr 1 från väster, men den är utan tvekan sekundär. Den har nämligen klenare dimensioner och är kortare än sina upplag och dess ändar är tillspetsade, för att den lättare skulle kunna läggas in i de gamla upplagen i muren. Den försvunna bjälken nr 3 har, av det södra upplaget att döma, fortsatt mot söder ut över trappans vilplan och troligen använts som underlag, när vilplanets valv murades. Även södra änden av den försvunna bjälken nr 4 synes ha sträckt sig ända ut i trappan. Enstaka fogar är

Fig 42. Rester av portalen i fig 39. Foto R Hintze 1980.

Fragments of doorway in fig 39.

kvaderritsade, bl a på västra väggen.

I sydvästra hörnet av första tornvåningen är utsparat en liten cell, *D*, täckt av ett tunnvalv med vederlag i öster och väster (fig 29, 52). I valvet är tydliga avtryck av skälbräder. Det lilla rummet upplyses mot söder av en raktäckt glugg av samma slag som övriga, ursprung-

Fig 43. Långhusets nordportal (jfr fig 31 a). Foto R Hintze 1980.

N doorway of nave (cf fig 31 a).

liga i tornet. Golvet, som frilades ca 20–30 cm under ett kulturlager vid en dammsugning 1980 (period XI), är ganska knöligt. Det består av dels släta, dels ojämna små flisor, lagda i kalkbruk. Cellen fick inte något trägolv 1942.

Västra delen av denna tornvåning är i sen tid avskild som ett arkiv eller magasin genom en trävägg av lodräta bräder, som upptill är fästa vid bjälke nr 2, nedtill vid det sekundära trägolvet, som fortsätter ända till västra muren. Magasinet har också en takpanel, lagd på bjälkarna nr 1 och 2 (fig 53). I skiljeväggens södra del är en dörr, som kan låsas med en tvärgående järnbom.

Mot väster har magasinet en fönsteröppning med smal dageröppning, men mycket vid och hög inner-smyg. Dageröppningens nederdel är igenmurad. En fritrappa av sten utmed östra väggen ledde ursprungligen upp till andra tornvåningen (rum *E*) med golv i

Fig 44. Korportal (jfr fig 32). Foto R Boström 1979.

Chancel doorway (cf fig 32).

nivå med bjälklagets översida (fig 51). Trappan, som går mot söder, har ganska höga och bekväma steg. Under trappans västra sida och 47 cm från södra muren är en raktäckt, 62 cm bred nisch, vars avtäckning befinner sig i nivå med första tornvåningens trägolv. Det har inte gått att mäta nischens djup på grund av att ett kulturlager fortfarande ligger kvar under trägolvet. – En sekundär handledare av trä med ståndare av samma material utgör trappans begränsning mot väster.

Andra tornvåningen (rum *E*), har mot väster två rektangulära ljusöppningar, en större och en mindre (fig 53). Den förras dageröppning är vidgad. Den senare befinner sig i nivå med ett nu försvunnet loft av bräder, som av allt att döma har legat på en rad ganska kläna förvaringsbjälkar på ungefär halva höjden av andra våningen. Av dessa fortsätter nr 2 från öster in i skiljemuren till cellen *J* i andra våningen (fig 29, 59), se nedan.

Fig 45. Nyckelskylt och dörrhandtag av förtent järn på den nuvarande sydportalens dörr (fig 32). Foto R Hintze 1980.

Escutcheon and door-handle, tinned iron, on present S door (fig 32).

Över andra tornvåningen spänner sig ett tunnvalv med vederlag i norr och söder (fig 27 c, 29, 51, 53). Valvet, som har rikligt med droppstensbildningar, är på vanligt sätt gjutet av tunna, firsidiga, långa kalkstensflisor, kantställda i valvets längdriktning och ordnade i solfjäderform över en skålning av bräder. Endast utmed hjässlinjen har använts trekantiga flisor, men dessa är lagda på tvären med spetsarna vända nedåt som ett pärlband (fig 54). Utmed hjässlinjen är fyra löphål för klocklinor utsparade, fortfarande synliga nedifrån. De beskrivs närmare nedan i samband med tredje våningen, *K*. Strax söder om dem öppnar sig ett stort, rektangulärt och cementklätt hål, som togs

upp för klocklinorna 1942.

I sydöstra hörnet öppnar sig ingången till torntrappans fortsättning (fig 51). Ingångens tröskel befinner sig i östra tornmuren, liksom dess vänstra sida, medan dess högra sida är utsparad i södra tornmuren. Avtäckningen består av två grunda segmentbågar, som möts i sydöstra hörnet. I fogbruket vid dörröppningens norra sida synes några ristningar, bl a ett bomärke (?), 15 cm högt (fig 56 a). Det är osäkert, om det är inristat medan bruket ännu var vått eller ej. Innanför dörröppningen är ett mycket litet vilplan, från vilket utgår mot norr en trappa med fyra steg (*F*, fig 57). Däröver spänner sig ett smalt, långsgående tunnvalv, vars östra upplag är

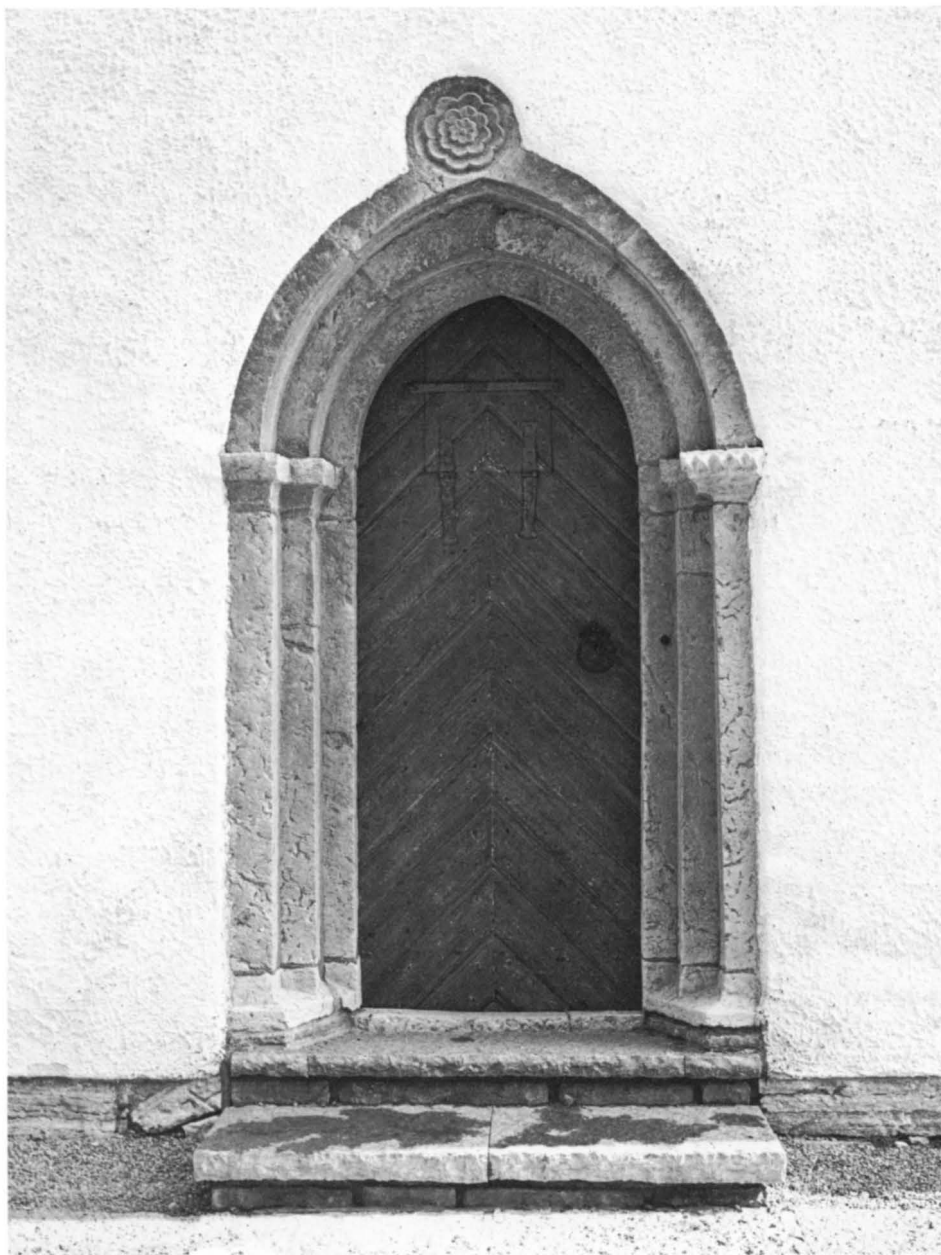

Fig 46. Västportalen (jfr fig 31 b). Foto R Hintze 1980.

W doorway (cf fig 31 b).

Fig 47 a–c. Detaljer av västportalen. Foto R Hintze 1981.

Details of W doorway.

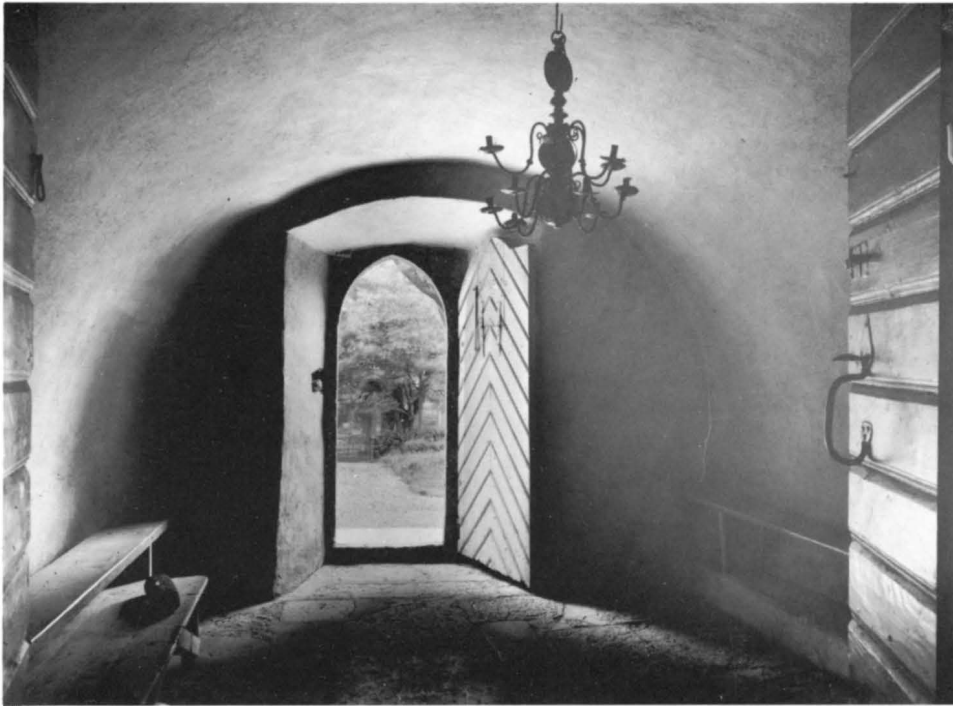

Fig 48. Vapenhuset mot väster. Foto A Billow 1918. – Ljus-kronan av förgyllt järn från ca 1700 finns ej längre kvar.

Old photograph (1918) of bottom stor-ey of tower, the porch, looking W. Chandelier of gilt iron, ca 1700, exists no longer.

Fig 49. Interör av va-penhuset mot öster. T v en murad bänk samt en järnbeslagen kista från 1774 (jfr fig 112). Foto R Hintze 1980.

Interior of porch to-wards E. To the left, a masonry bench and an ironbound oak chest from 1774 (cf fig 112).

inhugget i utrymmets östra vägg, som i själva verket är långhusets västgavel (fig 27 c, närmare beskriven ovan). En tydlig, lodrät stötfog, 2–6 cm bred, skiljer långhusets och tornets murverk. Trappan avgränsas mot norr av en mur, i vars nederdel en skattgömma är utsparat med innermått $74 \times 71 \times 98$ (G, fig 29, 57). Öppningen är täckt med två på högkant ställda hällar med flatan vänd utåt. Den rektangulära öppningen, 32×25 cm, har kunnat stängas med en lös sten eller en trälucka. T h om skattgömman öppnar sig det tidigare beskrivna fönstret i långhusets västgavel (fig 27 c, 28 a, 29). Medan det romanska långhusets takstol ännu stod öppen, torde ett mycket svagt ljus ha orienterat besökaren ute i trappan F. En liten glugg ute i den nedan beskrivna trappan H, fig 58, sänder också en svag ljusstråle rakt mot gömman.

Från vilplanetets södra sida utgår också trappa H, åt motsatta hållet mot föregående, mot söder (fig 58). Även denna är tunnvalvd i rummets längdriktning. Dess steg består av flera lösa, tunna, ojämna stenar, lagda på varandra över resterna av ursprungliga steg. Närmast ytterväggarna är fogarna öppna, skadade eller sönderfrusna. I sydvästra hörnet buktar väggen inåt, så att trappan avsmalnar något. T h är en trappspindel, huggen av flera något så när rundade block av samma slags sandsten som i portalerna (not 24). De tillhörande trappstegen är däremot av kalksten. Det är alltså frågan om en falsk spiraltrappa. Trappan svänger åt höger (väster och norr). Även i denna del av trappan är lösa och ojämna stenar lagda över äldre trappsteg. Rakt mot öster är en liten glugg, belägen omedelbart över långhusets södra takfall (fig 29, 60) och i söder är ytterligare två ljusgluggar. Den östliga av dessa som sitter lägre, har fått innersmygen klumpigt vidgad inåt och åt väster. Den andra gluggen sitter längre åt väster samt högre upp, omedelbart under valvet. Trappans längsgående tunnvalv har delvis urfallna fogar och ymniga droppstensbildningar som vittnar om tornets i äldre tider bristfälligt underhållna yttertak och om frånvaron av tornluckor (se nedan, Byggnadshistoria, period IX).

Mot väster är en ojämnt rundbågig dörröppning, 151 cm hög och 72 cm bred, som leder ned till en i muren utsparat cell, betecknad J (fig 29, 59 f). Bågen består av kilformade sandstensblock, medan omfattningen i övrigt är av kalksten. Invid bågens överdel synes till höger ute i trappan flera väl bevarade fogar med distinkt kvaderrits (fig 61). Tröskeln ligger ett steg (ca 25 cm) under det närmaste trappsteget och cellens golv i sin tur ligger 25–30 cm lägre än detta. Om det lilla rummets golvfyllningar redogörs nedan (period XI, s

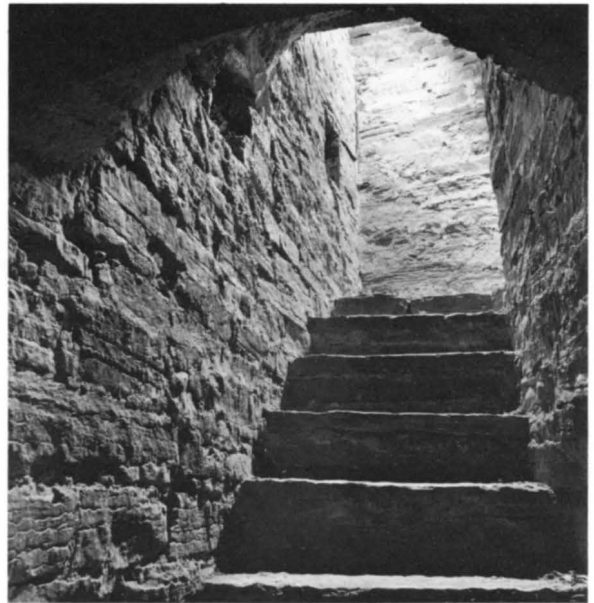

Fig 50. Torntrappans nedersta del mot väster. Foto R Hintze 1980.

The lowest part of the tower staircase (looking W).

68 samt s 99 f). Cellens golv, som återfanns 1980 under ett 50 cm tjockt kulturlager, består av små kalkstensflisor inlagda i kalkbruk. Utmed väggarna ligger golvet högre än mitt i rummet. Det är en mjuk övergång mellan väggar och golv, formad av kalkbruk. I söder är en glugg och i väster en i samma nivå placerad förvaringsnisch med måtten $32 \times 46 \times 52$ cm, vars sidor utgörs av fyra flisor (fig 59). Den nyss nämnda lilla gluggen ute i trappans östra mur kastar sitt ljus åt väster in i rummet (fig 60). I norra muren, ca 100 cm över golvet, öppnar sig ett litet genomgående hål, 14×14 cm, i vilket syns en mycket vittrad bjälkände. Den tillhör en förvaringsbjälke ute i andra tornvåningen (rum E), nämligen bjälke nr 2 från öster, se ovan. Cellens tunnvalv, som har ljusgrå stråk av droppstensbildningar, har vederlag i norr och söder. Över ingången, mellan valvet och väggen, synes avtryck i kalkbruket av en träkonstruktion med okänd uppgift. Kanske överdelen till en dörrkarm eller något slag av stängningsanordning?

Trappans fortsättning till tredje våningen, K, är betydligt brantare än de hittills beskrivna trapporna (fig 61). Stegen är obekvämt smala, mycket höga och dessutom skadade. De täcks delvis sedan 1982 av en trä-

Fig 51. Tornets första och andra våningar mot sydöst. I valvet två förvaringsbjälkar.
Foto A Billow?

The first and second storeys of the tower, looking SE. In the vault two beams, from which hung clothes, foodstuffs, etc.

Fig 52. Cellen *D* i tornets första våning (jfr fig 29:I) efter "dammsugning". Foto R Hintze 1980.

The cell D in the first storey of the tower (cf fig 29:I), after vacuum cleaning.

Fig 53. Tornets andra våning mot väster (jfr fig 29:II). Foto R Hintze 1980.

The second storey of the tower (cf fig 29:II), looking W.

Fig 54. Fyra ursprungliga samt ett sekundärt löphål för klocklinor i andra våningens valvhjessa. Foto H Schulze 1980.

Four original and one later bell-rope holes at the top of the vaulting of the second storey.

Fig 55. Ett av de ursprungliga löphålen i fig 54, sett uppifrån. Foto H Schulze 1980.

One of the original bell-rope holes in fig 54, seen from above.

trappa. Trapploppet har först ungefär samma bredd som längre ned, ca 82–90 cm, men 140 cm från spindeln smalnar den av kraftigt, genom att dess östra begränsningsmur i ett språng flyttas ca 40 cm längre mot väster (fig 62 b). Där har trappan ett vinkelformat steg, varefter den fortsätter mot väster och norr över översidan av det valv som täcker andra tornvåningen. Den översta delen av trappan är dock så skadad, att det inte går att avgöra med bestämdhet, om det verkligen är en trappa. Tunnavalvet över trappan slutar i ett litet trapphus med kvadratisk plan i tredje tornvåningens sydöstra hörn (fig 29, 62 a–b). Dess mot norr vettande sida är mycket skadad, framför allt vid valvet, vilket förmodligen beror på, att denna del i sen tid (sedan luckor satts i ljudluggarna) rivits bort för att bringa något mer ljus in i trappan från de i denna våning befintliga ljudöppningarna. Muren omkring ingången till tredje tornvåningen är mycket blanksliten av trevande händer. Ovanpå trapphuven och vid dess västra sida har tid efter annan lösa stenar travats upp i samband med städning häruppe. Golvet har höjts flera gånger, bl a i samband med ombyggnader (kap Byggnadshistoria, perioderna IV, X, XI med dammsugning 1980). Det ursprungliga golvet återfanns 1980 under ett ca 50 cm tjockt kulturlager. Det hade ganska jämn yta och bestod av flisor lagda i kalkbruk. Golvet är inte vågrätt, utan är något högre utmed ovansidan av

hjässan till det valv, som bildar dess golv (fig 29).

Fyra ursprungliga löphål för klocklinor påträffades i golvet 1980. Deras placering framgår av fig 54. De är utsparade i en rad utmed valvhjässan. Upptill är de ganska stora och omgivna av en fals (fig 55), i vilken förmodligen en liten trälucka eller holk har varit inpassad. De avsmalnar stegvis nedåt och är längst ned mycket små. Av de träskoningar eller sturkar³², som har suttit i dem som skydd åt klocklinorna, återfanns 1980 endast några multnade bitar med tydliga nötningsmärken (F 72). Löphålens placering utmed en östvästlig axel visar, att klockorna ursprungligen har varit placerade så. – Strax söder om de ursprungliga löphålen är en stor, rektangulär genombrytning med kanter av cement, upptagen 1942.

Av de fyra höga och smala öppningar, utan tvekan ljudöppningar, som nu är synliga i tornets exteriör, är

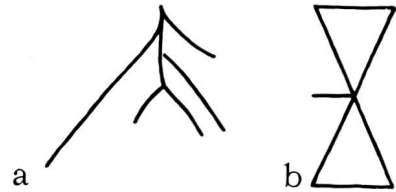

Fig 56 a–b. Bomärken. a. Ristat i vått (?) fogbruk, t v om den lilla trappan F, som leder till skattgömman G och långhusvinden. – b. På gravstenen i fig 15. R Boström 1982.

Owners marks. a. cut in wet (?) mortar, to the left of the little staircase F, leading to a treasury G and the nave attic. – b. on the slab in fig 15.

Fig 57. Skattgömman G. T h därom syns tydligt stötfogen mellan långhuset och tornet. Den putsade ytan t h tillhör långhuset. T h om stötfogen är ett fönster i långhusets västgavel, vilket utvidgats, för att kunna tjäna som utgång till långhusvinden. Foto R Hintze 1980.

Treasury G. To the right can clearly be seen the joint between nave and tower. The plastered surface to the right belongs to the nave. To the right of the joint is a window in the W gable of the nave. It has been enlarged, to serve as an entrance to the nave attic.

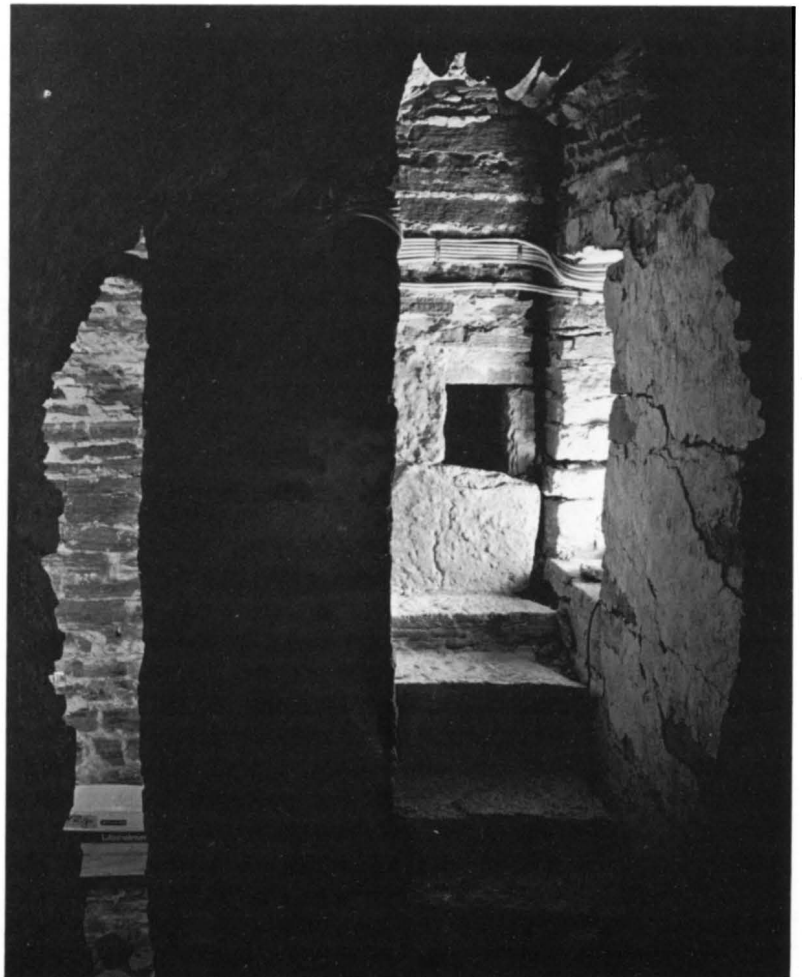

Fig 58. Trappan *H* i tornets sydöstra hörn mellan andra och tredje våningarna. Foto R Hintze 1980.

The staircase (H) in SE corner of the tower, between second and third storeys.

Fig 59. Interiör mot väster av cellen *J* i tornets södra mur, i jämnhöjd med andra våningen. Jfr fig 29:II. Foto R Hintze 1980. – Hålet vid pilen är upplag för en av förvaringsbjälkarna ute i tornets andra våning.

Interior, looking W, of the cell J, in S wall of the tower, at the same level as the second storey (cf fig 29:II). In the hole, marked with an arrow, rests one end of a storage beam of the second storey of the tower (see fig 47).

nu endast tre synliga från insidan (fig 27 c, 29, 63). Den fjärde, på nordsidan, är delvis dold bakom murverk som består av en igenmurad dörröppning. Endast överdelen är synlig genom ett uppbrutet hål (fig 66). Norra muren är tjockare än de tre övriga (fig 33). En inne i nordmuren befintlig trappa går tyvärr inte att studera närmare, utan att ställningar byggs inne i tornet. Ljudöppningarna är rundbågiga och har innersmygar som skrånar svagt åt sidorna och upptill, men vågräta bottnar. De är något olika höga och breda. I den västra ljudportens södra smygsida synes ännu några kvader-ritsade fogar. I övrigt är fogbruket häruppe ganska skadat och urfallet, på grund av att ljudportarna har stått öppna utan luckor ända till 1780-talet (se Byggnadshistoria, period IX). De nuvarande luckorna är emellertid från början av 1960-talet. – Flera ställningshål är synliga på insidan i olika nivå (fig 33). I hörnen är upplag för ett kryssvalv (fig 33), som inte längre är bevarat. Sköldmurarnas översta del finns inte heller kvar, utan har ersatts med annat murverk, när tornets fjärde våning, skyttevåningen *L* byggdes (se vidare Byggnadshistoria, perioderna IV och V).

Nio kraftiga bjälkar av ek är sekundärt inmurade på olika nivåer i klockvåningen (fig 34–36). De är mycket väderbitna och har urtag av olika slag. I några urtag har synbarligen kyrkans klockaxlar tidigare vilat, medan bjälkarna ännu var vända med urtagen riktade uppåt. Urtagen har varit förstärkta med s k klockskor. Ett par ”Järn Skåller till Axeln” hörde till de många utgifter som följde av klockans omgjutning 1744. Se även s 102. Urtagen i bjälke nr 9 visar, att två klockor samtidigt har varit upphängda bredvid varandra på ett avstånd av 3,5 m mellan axlarna. Fig 37 visar en rekonstruktion av en klockbock med två parallella bjälkar. Den har stått

Fig 60. Interiör av cellen *J* mot öster samt ett stycke av trappan *H*. Foto R Hintze 1980.

Interior of the cell J looking E and part of the staircase (H).

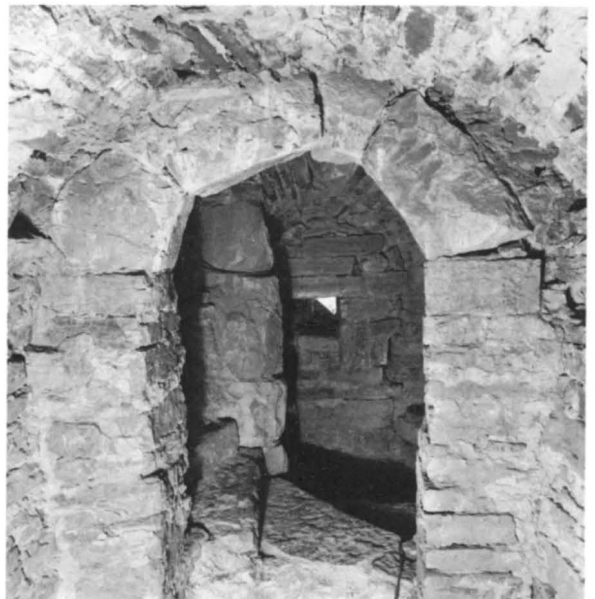
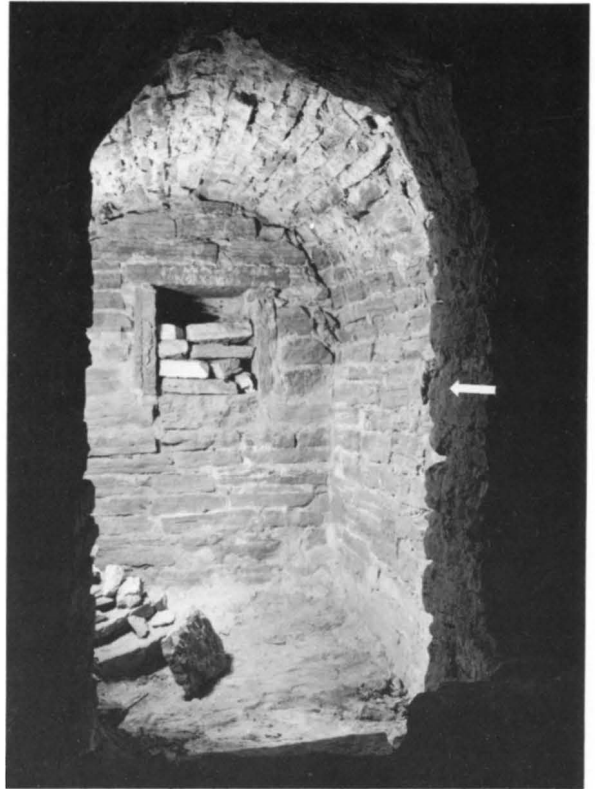

Fig 61. Trappan *H* mellan tornets andra och tredje våning. *T* v skymtar cellen *J* och i murverket upp till är kvaderrits bevarad. Foto R Hintze 1980.

The staircase (H) between second and third storeys of the tower. To the left, the cell J can be seen, and in the masonry at the top false ashlars are preserved.

på valvet och de vågräta bjälkarna har troligen haft upplag i murarna (jfr Go VIII:2, fig 33, utan kommentar). Klockorna hängde på 1700-talet utmed en nord-sydlig linje, den södra klockan omtalas nämligen 1751 (räk). – Andra urtag kan troligen tolkas som om bjälkarna tidigare har ingått i takstolar. De två avlånga urtagen i nr 3 och nr 6 kan kanske förklaras med, att dessa virken tidigare ingått som lodräta master i en klockstol och att den klocka, som hängt mellan dem, blivit utbytt mot en större, vilket gjorde det nödvändigt att hugga ur bjälkarna för att bereda plats för den nya klockan. Lillklockan (fig 114), som är från medeltiden, är 78 cm hög, inklusive kronan. Den får god plats i urtagen. Även ett av de lodräta virkena i den trätappa (från 1818), som för upp till lanterninen, har också ett avlångt urtag av liknande slag, som nu saknar praktisk

Fig 62 a–b. Trappan i fig 61 sedd uppifrån och mot söder (a) samt mot öster (b). Foto R Hintze 1980.

The staircase in fig 61, from above looking S (a) and E (b).

Fig 63. Södra ljudöppningen i tornets tredje våning (den ursprungliga klockvåningen, K). Foto R Hintze 1980.

S sound hole in the third storey of the tower (K, the original belfry).

Fig 64. Nederdelen av södra väggen i tornets tredje våning (klockvåningen K) samt en del av golvet. T v den ursprungliga golvytan, t h golvet med flera kulturlager, kvarlämnade efter dammsugning. Foto R Hintze 1980.

Bottom of S wall in the third storey of the tower (the belfry, K) and part of the floor. To the left, the original floor surface, to the right the floor with several culture deposits remaining after vacuum cleaning.

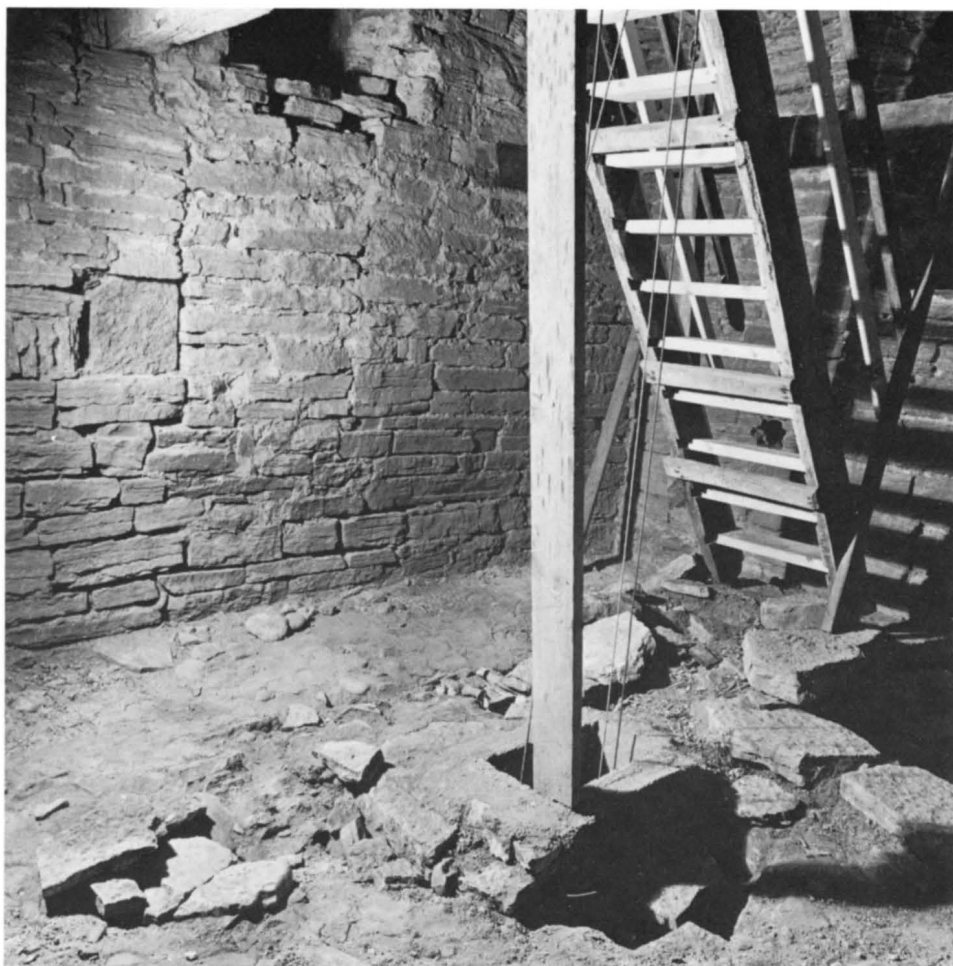

Fig 65. Klockvåningens norra vägg med igenmurad ingång till en murtrappa (jfr fig 29:III samt 33). Murhåligheten överst avbildas i fig 29 och 66). I golvet längst t v under stenarna är ett ursprungligt löphål för en klocklina. T h därom en genombrytning från 1942. Trappan t h vilar på det yngsta golvet. I övrigt visar golvet sin ursprungliga nivå, efter dammsugning. Foto R Hintze 1980.

N wall of the belfry with blocked-up entrance to a mural staircase (cf figs 29:III, and 33). The wall cavity in the top can be seen in figs 29 and 66). In the floor at the far left, under the stones, is an original loophole for a bell rope, and to the right of this is a hole broken through in 1942. The stairs to the right stand on the latest floor. Otherwise, the floor level is the original, after vacuum cleaning.

funktion.

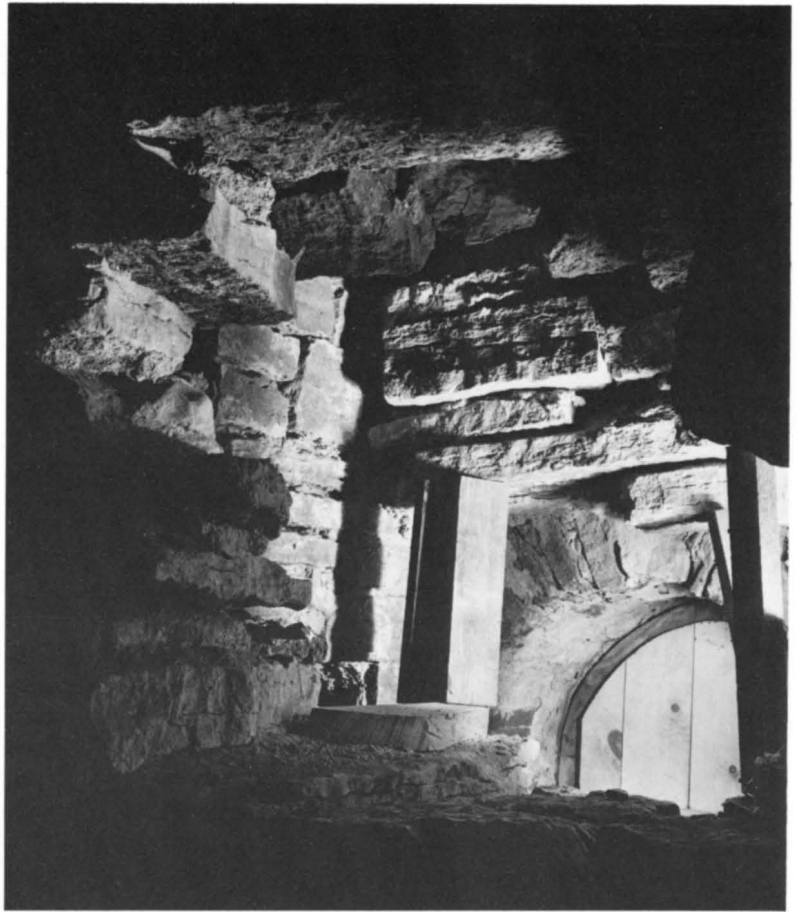
Till tornets fjärde våning, skyttevåningen *L*, går sedan 1818 en nyss nämnd, brant trätrappa, som vilar på det murade golvet i den forna klockvåningen *K*, nära väggen. (Stegens bräder byttes ut mot nya 1980). Trappan går uppåt mot väster till ett vilplan i nivå med en indragning på insidan av väggarna, vilken har sin motsvarighet i exteriören, fastän den är överputsad. På

norra sidan bildar indragningen en bred hylla, på grund av att muren längre ned är tjockare än de tre övriga. Hyllans ovansida är belamrad med stora stenar (utan tvivel kvarlämnade efter ombyggnaden 1818), varför det är ovisst, huruvida det finns spår som visar, om murtrappan mynnat häruppe ungefär som i Norra Möckleby västtorn³³ eller på något annat sätt.

Den fjärde våningen, *L*, har två öppningar åt varje

Fig 66. Rester av en murtrappa samt det väl bevarade valvet i klockvåningens norra ljudöppning. Foto R Hintze 1980.

Fragments of a mural staircase and the well preserved vaulting of the N sound hole of the belfry.

väderstreck. Deras innersmygar har vågrät avtäckning (fig 33), trots att de södra, västra och norra på utsidan är rundbågiga (fig 12, 27 a, 40 f). Smygarna skrånar ganska kraftigt inåt och stora delar av murverket omkring öppningarna tillhör ombyggnaden 1818 (Byggnadshistoria, perioderna V och X). De glasade bågarna i öster är från början av 1960-talet, liksom de brunmålade luckorna i de tre övriga sidorna. De är placerade något innanför murens ytterliv. Bakom dem är smygarnas yttersta del igenmurade. Själva murkronan till omkring 110 cm höjd (1½ aln) är helt och hållet tillkommen 1818.

Lanterninen och den nu fungerande klockstolen vilar på lodräta bjälkar på tre bjälklag i fjärde våningens golvnivå (fig 27 c). Där är också lagt ett trägolv, som endast täcker en del av våningen och som bildar ett nyss omtalat vilplan för en mycket brant trätrappa, som går mot öster upp till lanterninens golv. Trappans mynning i ringkammaren kan stängas för med en trälucka.

Den firsidiga lanterninen har rektangulära öppning-

ar mot varje väderstreck med dubbla luckor i varje. Över dem halvmånformade fönster. Klockstolen, som är samtida med lanterninen, är i huvudsak timrad av furu. Två stöttor i den mellersta klockbocken är emellertid av ek, med dimensionerna 15,5 × 15 resp 17 × 16,5 cm. I den ena är borrarat ett 7 cm djupt, cylindriskt hål med diametern 3,5 cm. Hålet saknar nu uppgift och visar, att virket tydligen, som så mycket annat i kyrkan, är sekundärt använt.

Lanterninens väggar är av locklistpanel, som redan är nämnt. På insidan av ljudportarna är skyddsräcken av trä. Bräderna i ringkammarens takpanel är ordnade i allt större kvadrater, ju längre ut från mitten de sitter, och hålls i hörnen samman av två diagonalt placerade bräder. Lanterninens tak är en låg pyramid, krönt av ett klot och ett kors, båda gulmålade.

Sakristian

Norr om absidkoret uppfördes 1759 en sakristia under ledning av murmästaren Anders Törnberg (not 28). I

arbetet deltog bl a snickaren Clas Wahlberg (not 39 a). Den är ca 6,5 m i fyrkant (fig 27 b, 28 b, 41). Ytterlivet till dess västra mur placerades 85 cm väster om långhusets nordöstra hörn (fig 28 b), medan dess östra del låg utanför absidkorets östra mur (fig 116 F), att döma av de i planen fig 20 redovisade yttermått. (Det vanligaste brukar annars vara, att en tillbyggd sakristias östra mur ligger i flykt med korets östra). Även på södra sidan torde sakristian ha haft en egen mur. Från början saknades direkt ingång, av säkerhetsskäl.

Yttertaket är ett sadeltak med åsen placerad vinkelrätt mot kyrkan och täckt med enkupigt tegel, som från början var anskaffat från Lübeck. 2 000 lybska takpannor köptes nämligen 1759 (?) hos handelsman Burnick. Till vinden kommer man utifrån genom en gråmålad lucka i nordgaveln. Takstolen av ek och furu. Huvudsträvorna hålls samman med hanband på takstolens ungefär halva höjd (fig 28 b). Dessa i sin tur förenas med sparrarna även genom strävor, allt sammanfogat med trädymlingar.

Över rummet är slaget ett vackert kryssvalv med i det närmaste rundbågiga sköldbågar och skarpt markerade diagonaler (fig 73 f). Hur ingången från koret sett ut från början, vet vi inte. Troligen var det en enkel dörröppning genom sakristians södra och absidkorets norra murar. För predikstolen (föregångare till den nuvarande) gjordes en uppgång genom muren från sakristian, förslagsvis så som rekonstruktionen i fig 116 F visar. I sakristians sydvästra hörn fanns nämligen 1918, när A Flink mätte upp kyrkan, en stor skåpnisch, som kan vara en rest av trappan. Även den nuvarande predikstolen placerades 1763 på samma plats. Den hade nämligen från början endast fyra sidor (se nedan).

Tillkomsten av det nya koret 1778 medförde bl a, att sakristians södra mur måste göras om (fig 27 b, 116 G). Invid östra sakristimuren gjordes en ingång från koret och väster om denna en ny predikstolstrappa. Dess öppning är raktäckad och har rätvinkliga sidor, stegen är av kalksten, inlagda 1978. Den nya placeringen av predikstolen krävde, att den försågs med två sidor till (se nedan).

Ingången från koret består nu av en raktäckad, enkel, gråmålad dörr i en tråkarm med samma färg. Inner-smygen täcks av en osymmetrisk spetsbåge (fig 73). Den östra smygen sammanfaller med sakristians östra vägg, medan den västra smygen skrånar något. Dörrhandtaget är av svartmålat konstsmide och skjuter ut ur övre delen av en profilerad, likaså svartmålad nyckelskylt. Låset på dörrens baksida är ett konstrikt fjäderlås, tillverkat av Johan Wahlberg (räk 1759). Dörrens bräder hålls på baksidan samman med två påspi-

kade, profilerade naror. Utmed dem sträcker sig två långa gångjärnsbeslag. Gångjärnsstaplarna är fästade vid dörrkarmen, inte i muren. – Mot väster har sakristian sedan 1882 en direkt utgång och ett vindfång. Innanför detta sitter en mörkgrön enkeldörr, inåt sakristian klädd med vågräta panelbräder, på utsidan indelad med tre speglar över varandra. Enkelt fjäderlås som numera ej går att låsa. Den yttre ingången har ett par dubbeldörrar, brunmålade på utsidan, mörkgröna på insidan. Smala, profilerade naror. Förutom med ett enkelt fjäderlås har dörrarna kunnat låsas på insidan med en bom (ej bevarad).

Sakristians golv, som numera är av trä, har periodvis varit av detta material, periodvis av sten. 1773–1774 anskaffades bräder och ”bolster” till sakristians golv, men redan 1777–1778 anskaffades 120 golvstenar, som Jan Holm i Karlevi lade in (räk). – I sakristians västra mur är inrymt ett kassaskåp bakom en stäldörr för kyrkans silver och andra dyrbarheter.

På sakristians norra, slätputsade vägg är spår av en inskrift med frakturstil, målad 1772 eller något senare med rödbrun färg (av And G Wadsten?). Den ursprungligen mycket långa texten innehöll en uppräknings av viktigare åtgärder beträffande kyrkobyggnaden och dess inventarier under åren 1759–1772. Den är bevarad i flera avskrifter (bl a i KI:1, s 49) och hade följande lydelse:

”På väggarne i Sacristugan stod följande antecknad, som för målningens skull kom att öfverstrykas; Men efterkommande till underrättelse införes här i afskrift:

Under Probstens och Kyrkoherdens H. Mag. Am. Gabr. Myrstedts³⁴ tid är följande vid deña kyrka, gjort, förbättradt och till Heñe föräradt nemlⁿ: Anno 1759, blef deña Sacristia för kyrkans egne medel upsatt. 1760 Köptes ny mässhake. 1763 blef af ord: Landtmätaren framl. H. Hind: Reinius³⁵ predikstolen på egen bekostnad skänkt. 1764 lades stenmuren omkring Kyrkogården å ny med dess Portar af Församlingen. 1765 blef taket till träwirke och nödige pannor förbättradt. 1766 blef redskapshuset upsatt. Samē år skenkte uppsyningsman Hans Boss numertaflan. 1768 blef Altartaflan renoverad, såsom ock Läktare och stolar målade. År 1767 blef Tornet omlagat och bekat. Dito fönstret vid Altaret större gort till Ram och rutor. 1768 Altardisken nygord och målade. 1769 hufvudrundelen,³⁶ som sitter utanöfver Altaret gord af sten. 1769 träden planterade omkring kyrkogården. 1771. Kyrkodörrarne förfärdigade och 1772 målade. D^o et bäcken till döpelsewatn. En duk på Altaret, med frantzar, samt en Handduk. 2^{ne} tafloor. Under samā tid tillika med en Håf, samt 2^{ne}

ljusstakar skänkte till kyrkan. Samma år blef H. Probstén Myrstedt transporterad till Kastlösa pastorat". Inskriften, som här citeras "inskr i sakr", målades över 1780(?) och förstördes helt 1832, då fönstren förstörades.

Byggnadshistoria

I. 1000-talet

I de flesta öländska socknar vittnar runstenar med kristen formulering eller med kristna kors om att kristendomen vunnit insteg på Öland under 1000-talet. I Vickleby socken finns också ett bevis, nämligen det kors som är inristat på den berömda Karlevistenen nere vid Kalmarsund (fig 6 b), se ovan. Några spår av en träkyrka har dock ännu inte påträffats.

II. 1100-talets förra hälft

Den lodräta stötfogen på långhuset, omedelbart öster om den fragmentariska sydportalen (fig 17, 38), förklarar William Anderson med att muren öster om skarven möjligen utgör återstoden av ett ännu äldre långhus, smalare än det nuvarande (rapport 1932 samt anteckning i ms), ungefär som i fig 116 A. På norra långväggen finns nämligen inte någon motsvarande skarv. Den mycket blygsamma längden hos detta långhus, endast 8,76 m och bredden mindre än 7 m, visar, att det snarast rör sig om en kapellbyggnad. På Öland är inte något så kort långhus känt mer än i några kapell. Kanske låg en stavkyrka kvar vid denna äldsta stenkyrkas östra sida?

III. 1100-talets mitt

Långhuset förlängdes något åt väster samt breddades åt norr. Det är den västra hälften av det långa kyrkorummet (fig 27 b, 116 B). Det hade portaler i norr och söder (fig 31, 38 f, 42 f). Den norra är bäst bevarad, av den södra återstår bara fragment. Portalerna hjälper oss att datera kyrkan till 1100-talets mitt eller andra hälft. Till långhuset anslöt sig ett smalare kor med en absid mot öster, en halvrund utbyggnad, i vilken altaret var placerat (fig 17–20, 116 B).

Murarna består av skalkmurar av kalksten. De var putsade och vitkalkade. Gammal puts finns nämligen kvar på västgavelns utsida, synlig från tornets första våning (fig 57). I västra gavelröset är också ett ursprungligt, rektangulärt fönster (fig 28 a), som visar,

1938 inreddes ett pannrum under sakristians golv. I samband därmed byggdes ett vindfång vid västra sidan med ovan beskrivna dörrar. Det rymmer dels en trappa ned till pannrummet, dels (sedan 1964) en vattentoalett (fig 28 b).

att kyrkan från början hade öppen takstol. Av denna finns rester på vinden, utan spikar på undersidan. Också de andra fönstren var små, men de var rundbågiga. Det förtjänar att påpekas, att både långhuset och koret hade ursprungliga fönster även på norra sidan (fig 19), ett ålderdomligt drag, när det gäller små svenska landskyrkor. Yttertaken var täckta med tjärad spån.

IV. Ca 1170–1200

Ett kraftigt fästningstorn byggdes vid kyrkans västgavel (fig 116 C). Det är $7 \times 8,3$ m i fyrkant och var från början nära 17 m högt, om man räknar bort tornhuvuven. Av säkerhetsskäl hade det ingen direkt ingång, den nuvarande västportalen tillkom senare (period VI). Torntrappan mynnade i bottenvåningens sydöstra hörn (fig 116 C). Mellan tornet och långhuset var endast en smal öppning. Tornet indelas i flera tunnvalvda våningar, som man når genom trappor inne i murarna. Små ljusgluggar utgör fortfarande belysningen. I den smala, mörka passagen mellan tornet och långhusvinden finns en skattgömma, G, inne i murverket (fig 29, 57). Dess öppning är så liten, att den säkert var svår att upptäcka, när den stängdes med en stenplatta eller en liten trälucka. (I Röpplinge kyrktorn finns en liknande.) Där kunde kyrkans nattvardssilver och andra dyrbarheter förvaras i säkerhet. Troligen var det samtidigt, som själva kyrkorummet fick brandsäkra stenvalv (fig 116 C–E). Spår av väggarkader, som kanske burit ett långsgående tunnvalv, iaktogs omkring 1820 av Löfgren (fig 24 f), av Billow 1918 samt av R Boström 1952 i samband med en då pågående restaurering av kyrkan (not 48). Ett sådant valvsystem har funnits i Norra Möckleby kyrka, enligt flera detaljerade teckningar av Löfgren (ATA; not 27). Långhusvalvets översida var sannolikt utjämnad till ett golv och som ingång till långhusvinden användes det ovan nämnda, förstörade fönstret i långhusets västra gavelröste. Vinden kunde användas som skyddsrum, för att använda en modern beteckning.

Orsaken till tornbygget och långhusets välvning var att de kristna kustområdena omkring Östersjön invaderades av hedniska vikingar från det nuvarande Nordtyskland och Balticum från 1170-talet och ungefär 60 år framåt (Tuulse 1955, s 159 ff). De for härjande och plundrande fram, och för att skydda sig mot dem, byggde ölänningarna om sina kyrkor på olika sätt, för att kyrkorna också skulle kunna användas som sockenfästningar. Dessa ombyggnader ansågs så angelägna, att påven gav avlat åt dem, som på så sätt deltog i det heliga kriget. Motståndet mot de hedniska inkräktarna i Östersjöområdet jämförades t o m med korstågen till det Heliga landet! Även fornborgarna rustades upp under samma tid (Eketorp, Bårby, Gråborg). Vi föreställer oss, att en eller ett par personer, som höll vakt i kyrkan under orostider, kunde låsa in sig i det lilla rummet *J* (fig 29, 59, 60). Belysningen utgörs av en liten glugg mot söder och mot väster är en nisch i väggen, där man kunde förvara det nödvändigaste för vistelsen i tornet. Troligen låg man på golvet på bäddar av halm, tång eller mossa.

De långsmala, rundbågiga öppningarna visar var klockorna från början hängde. Detta var ursprungligen tornets översta våning. Fyra löphål för klocklinor i golvet (andra tornvåningens valv, fig 54 f) visar, att man planerat för så många klockor. Från ljudöppningarna kunde man kasta sten eller skjuta på dem, som försökte belägra kyrkan. Klockvåningen var täckt med ett kryssvalv, varav spår ännu är synliga i hörnen (fig 27 c, 29, 33). Genom en trappa i norra muren nådde man upp till ännu en våning (av trä?), en föregångare till *L*. Tornets övriga våningar tjänade huvudsakligen som skyddsrum. Den äldsta delen av tornet tillkom kanske under senare delen av 1100-talet.

V. 1200-talets förra hälft

Omkring år 1200 eller något senare förhöjdes tornet med en skyttevåning (*L*, fig 27 a, c; 29 IV, 116 D). Därvid förstördes klockvåningens kryssvalv och den översta murtrappan murades igen. Rundbågiga öppningar, parvis placerade mot söder, väster och norr samt två raktäckta öppningar mot öster visar, att den nya påbyggnaden var en skyttevåning. Här uppfirån har man fortfarande fri sikt åt alla håll.

VI. 1200-talets andra hälft – 1300-talet

I slutet av 1200-talet, då Öland sedan länge åtnjöt fred, pryddes tornet med en spetsbågig portal (fig 31 b, 46 f, 116 E), krönt av en mångbladig ros. Detta ornament känner vi igen från Gärdslösa kyrka (Ö II:4, fig 76, 78), medan diamantlisten i Vickleby motsvaras av en

s k hundtandslist i Gärdslösa. Troligen har samme stenhuggare varit verksam i båda kyrkorna. Det är möjligt, att han hämtades från domkyrkobygget i Linköping – Öland tillhörde nämligen vid denna tid Linköpings stift –, men några direkta paralleller kan man dock inte peka på i domkyrkan, inte heller på Gotland. Samtidigt som västportalen sattes in, torde den trånga öppningen mellan tornet och långhuset ha breddats en första gång, för att tornets bottenvåning skulle kunna användas som vapenhus (fig 116 E).

VII. Senmedeltiden och 1500-talet

Till dessa århundraden kan inga speciella byggnadsföretag hänföras. I samband med anskaffandet av den senmedeltida lillklockan (fig 114 f) kan en klockstol av något slag ha kommit till, varav delar nu är inmurade i tornet (fig 34–36). Jfr rekonstruktionen i fig 37.

VIII. 1600-talet

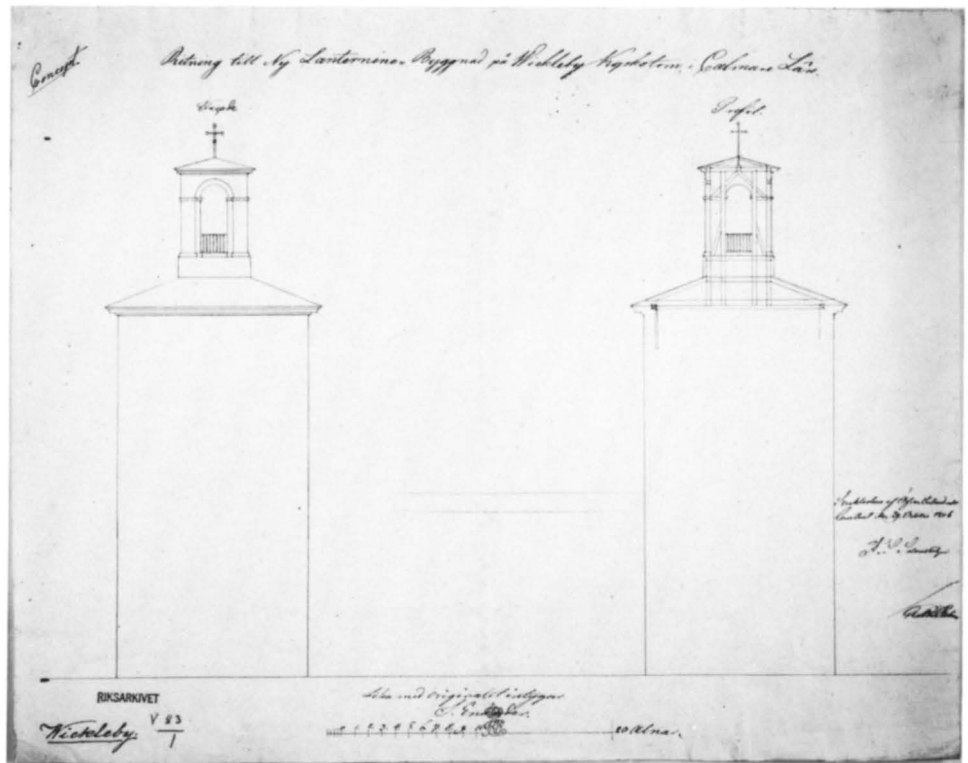
Så som kyrkan såg ut i slutet av 1200-talet, såg den ut ännu 1634, då antikvarien J H Rhezelius ritade av den (fig 17). När långhusets valv revs och ersattes med en träpanel, vet vi inte, eftersom kyrkans arkivalier inte är bevarade från så lång tid tillbaka. Däremot vet vi, att den 12 augusti 1677 ”röfvade fienden Vickleby kyrkia”, vilket troligen innebar skadegörelse även på själva byggnaden. Sannolikt var det redan på 1600-talet, som en läktare byggdes i väster, inte för att bära en orgel (någon sådan anskaffades inte förrän 1875), utan för att bereda fler sittplatser i den av allt att döma mycket trånga kyrkan.

IX. 1700-talet

Från och med 1700-talet kan vi bättre följa kyrkans öden i arkivalierna (fig 116 F, G). Läktaren utvidgades 1705. Troligen var det i samband därmed som man mellan tornet och långhuset öppnade de vida bågar, som fortfarande utgör förbindelsen mellan dem och byggde om torntappans nedersta del, så att den mynnar i långhusets sydvästra hörn i stället för i tornets sydöstra (fig 20, 27 b, 116 F). Det var också 1705, som 100 tegel köptes till kyrkotakets reparation och ”båtlegor” från Kalmar betalades. Murmästare Lars Mattson Bagge lade på teglet och murade igen den lilla nordportalen 1708 (räk). – 1730 (räk) köptes bl a 30 st taktegel, kalk samt frukostbrännvin åt muraren Adam³⁷ för kyrkoarbetet. – 1732 utfördes en grundlig reparation av tornet, av allt att döma taket, som spånades och tjärades. Tornet var då så förfallet, ”att det så godt som af nyo igen är upsatt”. Arbetet skedde under ledning av byggmästaren Nills Swan. Följande krono-

Fig 67. Ritning till lanternin, utförd vid ÖIÄ av S Enander 1816. RA.

Drawing for lantern,
1816.

betjänter tillkallades, för att besiktiga kyrktornet och "gifwa sitt betänkjande hwad och huru mycket wärke till dess reparation Erfordras kunde", nämligen Erich Peerson, länsman Törnkrantz, skogvaktaren Zachris Persson och nämndeman Börge Ander(son). Vidare betalades "För Tings Rättens attest åm att så mycket wärke warit af nödden, som desse berörde, giort förslag uppå". Spik levererades av handelsmännen Törnqvist³⁸ och Zellsen samt av smeden Jacob i Stora Frö.

Lars Jacobsson högg spånen och en ny flöjel gjordes "öfwerst uppå kyrkje Tornet", formad som en vimpel (se fig 19). – 1735–36 (räk) anskaffades 70 st tegelläcker, kalk m m. Utgifter också för takresningen och teglens påläggande på kyrkotaket samt för rödfärg och tjära för torntaket. – Murmästaren Swen Hwijtläck rappade och vitmönjade kyrkan 1737 samt bröt ut två fönsterhål (på långhusets södra sida, fig 19). Följande år fick murmästaren Jöns Hwijtläck betalt för kyrkans rappande och vitmönjande (räk). Han rappade också kyrktaket, vilket troligen innebar, att han underströk tegelpannorna.

Inte förrän 1759 fick kyrkan en sakristia (fig 27 b, 28 b, 41, 116 F). Den byggdes vid det gamla korets nordmur. Inifrån vinden kan man se långhusets nordöstra hörn (fig 28 b). Av säkerhetsskäl saknade sakristian från

början direkt ingång, men fick en uppgång genom muren till predikstolen. Över rummet slog man ett kryssvalv av kalksten med markerade diagonaler (fig 73 f). Om inte kyrkböckernas upplysningar om bygget funnes, hade man av valvet lätt kunnat dra den slutsatsen, att sakristian var från medeltiden.

Sakristian uppfördes under ledning av murmästaren Anders Törnberg (not 28). "Herr Törnquist" (not 38) ombesörjde frakt av byggnadsmaterial och "Herr Kastman"³⁹ levererade 20 st enkla järnplåtar och fernissa. 2 000 lybska takpannor köptes hos handelsman Burnick, glasmakaren Arnholt gjorde fönster och Johan Wahlberg ett ännu bevarat, konstrukt lås. I arbetet deltog vidare snickaren Wahlberg,^{39a} Matte (Mattis) Jacobsson, mästare Fagerholm, Anders Larsson i Karlvi och Thomas Örn. "And: Göstason" fick betalt för kalk och salt och mästare Törnberg bl a för murtegel.

Den år 1763 anskaffade, nya predikstolen (fig 78 ff) placerades först i långhusets nordöstra hörn, liksom den gamla. 1765 "blef taket till träwirke och nödige pannor förbättradt" och 1767 blev "fönstret vid Altaret större gort till Ram och rutor" (inskr i sakr). Två år senare blev "Hufvud rundelen, som sitter utom öfver Altaret gord af sten" (inskr i sakr). Troligen gällde det en ombyggnad av absiden, som också kallades "kuren

på östra sidan utom kyrkan” (st prot 1770) samt även ”Altar Churen” (se nedan). – 1771 gjordes nya kyrkdörrar, vilka målades året därpå (inskr i sakr).

Efter kyrkoherde Brunnerus⁴⁰ slaganfall 1775 tjänstgjorde D P Aurelius⁴¹ som vice pastor under 11 år. ”Han var en kraftnatur, som överallt energiskt ingrep ordnande och nydanande” (Herdam 3, s 160). Vid sockenstämman 3/5 1778 diskuterade man en utvidgning av kyrkan, ”J anseende till kyrkans otillräckelighet att ryma alla församlingens ledamöter uti sig, och det deraf följande trängsel i stolarna”, men frågan uppsköts, emedan ingen murmästare var närvarande. Nästföljande söndag inställde sig fortifikations- och stadsmurmästaren Anders Törnberg (not 28) från Kalmar ”såsom känd före att wara den skickeligaste och säkraste att anlita i sådana mål” (st prot 1778). Byggmästaren besåg kyrkans torn och valv, för att se, om man kunde skapa mer utrymme genom att riva valven, men han fann, ”att en stor glugg på tornet och under densamme en stor remna i muren gjorde muren så osäker, att de undre hwalvfen ej kunde borttagas på annat sätt, än att hela östra sidan på tornet skulle nedtagas; et nytt hwalv uppsättas, och deruppå skulle sedan den öfra delen åter igen upmuras; men som detta skulle blifva Församl ett stort och äfventyrligt arbete, som ej skulle svara emot det sökta ändamålet, så beslöt man att utrymret borde sökas å östra änden af kyrkan med Sexton al^{ts} tillökning från g. kyrkohörnet” (fig 116 G). Murmästaren åtog sig att utföra arbetet. Koret och ”Altar Churen”, d v s absiden, skulle nedtagas, och ”en 16 alnars ny mur lika med g. kyrkans till läge och höjd samt tioklek om så behöfves”, uppföras öster ut. Tillbyggnaden skulle förses med två nya, stora fönsterluf-ter och tegeltak ”med det första, sedan skall förses, så wäl som panelning, så att kyrkan blif. till ut- och inwärt- anseende likadan”. Vidare skulle valvet under tornet skiljas från kyrkan med en tvärmur, ”på hvilken blifver stora kyrkodörren och derutan före wapenhus under Tornet.” (Detta verkställdes dock inte förrän på 1830-talet, period X. Fig 116 H). Arbetet skulle begynnas ”nästa måndag”, så snart kontrakt upprättats.

Murmästare Törnberg hade till sin hjälp gesällerna Persson och Dankvardt samt Perssons son Joachim. Arbetet började 1778 22/5 med nedrivande av det gamla koret och fortsatte med grundgrävning och grundläggning till 29/5, då man började mura ”öfver jorden” och fortsatte ett par veckor in i juni till 18/6, då murningen avslutades. Under tiden uppsattes takresningen 16/6 och 17/6. Den 18/6 ”foro murmästarna härifrån effter man måste vänta på takpannorna, som woro bestälte från Björnö 2 000 stkn”. Den 16/6 hände en

olycka: ”då Takresningen nyl. war upsatt, kom en stark wäderilning, som kastade hela Resningen öfverända igen hwarvid likwäl Gudi lof! ingen särdeles skada el. olycka skedde, förutan at drängen Erik Persson i St. Wekleby, som war på Resningen kom något i kläm med Låren och blef besynnerl. bärgad ehuruwäl han fick halsen emellan 2^{ne} takstolar. Ingen skada skedde eljest wid deña byggnad”.

Andra söndagen efter Trefaldighet 1778 var församlingen sammankallad för att rådgöra om snickearbetet vid kyrkan. Mäster Aspelund i Stora Frö skulle bl a göra tre fönsterramar och den nya dörren (korets ingång), nya stolar i tillbyggnaden, öka altardisken, göra ett nytt träaltare ”effter Ritning” och lägga in golvet på gången utanför de nya bänkarna samt vara till hjälp vid predikstolens uppsättande. Under året köptes bl a 4½ skeppa salt till kyrkorappningen (räk). Mäster Aspelund gjorde vidare fyra fönsterbågar (i långhuset), som glasades av mäster Gilljam. – Soldaterna Lidboldt och Lundberg började den 10/7 att pålägga och bestryka taket och arbetet var färdigt 18/7. De rappade och vitmenade också kyrkan invändigt. Av allt att döma var det nu, som man som krön på verket placerade den medeltida dopfunten på korgavelns spets (fig 86). Se även st prot 9/5 1782 (K I:1, s 51 f). ”Under arbetstiden hölts Gudstjensten i den gamla kyrkan, som ej rördes”. Redan den 12/7 eller 4:e söndagen efter Trefaldighet 1778 hölls gudstjänst första gången i nya kyrkotillbyggnaden. Kyrkoföreståndare under byggnadstiden var ingenjör C Fr Reinius⁴² och v pastor D P Aurelius under kh G Brunneri fleråriga sjukledighet (not 40, 41).

1779 tog man itu med långhuset. ”Strax efter pingst 1779 begyntes med Rappningen, nya fönsterluffters görande på norra sidan, med mera”. Arbetet var färdigt till höbärgseln och ”fullgjordes af en muraregesäll, som het Peter Rosengren, som war en braf och flitig karl”.

1780 beslöt man att ge målaren Johan Lundgren (not 29) i uppdrag att måla allt nytt i kyrkan. Han hade då nämligen arbete i Karlevi (K I:1, s 48 f). Kontraktet med Lundgren skrevs 28/7 1780, som kvitterade ut arvodet redan 11/8 samma år. Vid samma tillfälle åtog sig Clas Wahlberg att göra altartavlan något högre och större. Kortaket målades ljusblått med mörkare lister och omkring fönster, dörrar, predikstol och altartavla målades blå draperier med limfärg. Vid kyrkans målning gick det bl a åt två tjog ägg.

1783 gjorde Wahlberg en ny takpanel över långhuset. Till dess målning användes bl a blyvitt, linolja, berlinerblått, vit krita, ”Silfwerglitt” och vit vitriol.

1785 beslöt stämman att sätta in luckor i klockväningen, emedan ”det Ekewirket, som befiñes i locke-

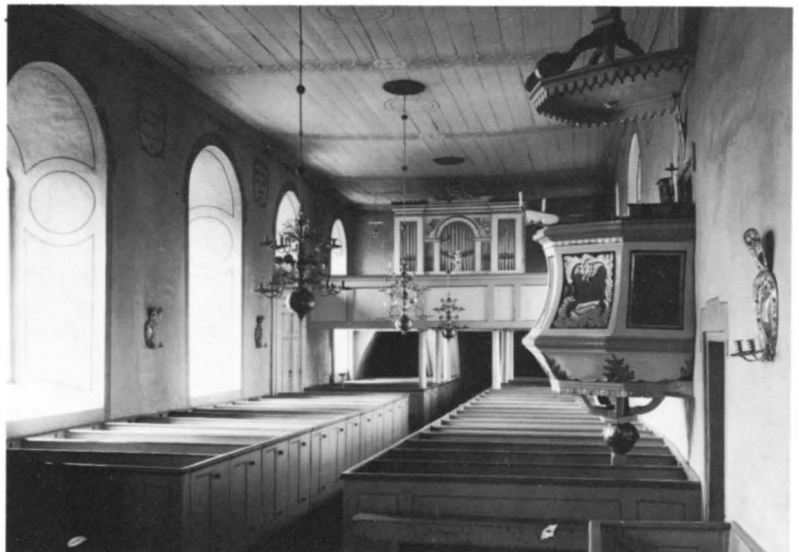
Fig 68. Interiör mot öster före 1938. Observera vägg- och takdekorationerna, altartavlan och kaminen. Foto E Blomberg 1938. ATA.

Interior of church before restoration in 1938, looking E. Note the wall and ceiling decorations, the altarpiece and the stove.

Fig 69. Interiör mot väster före restaureringen 1938. Foto A Edle 1935.

Interior of church before 1938, looking W.

tornet wid klockorna lider mycket skada af Snö och Rågn, som besynnerligen slår in om wintren". Därför skulle "luckor sättas för de många och stora gluggor, som äro deromkring". Om det lät sig göras, skulle luckorna "sättjas på inrasidan af gluggarna, så att de ej minskas till widden till hinder för klockornas ljud" (st prot).

Enligt st prot 1786 var norra sidan av det nya taket på kyrkan skadat genom en svår storm sistlidna höst och östgavelns rapping hade "stycketals affallit". Murmästaren Bergström i Kalmar fick betalt för kyrkoarbetet. 1797 beslöt man att rappa östra kyrkogaveln "som för Resandes ögon ser nog vanprydlig ut" (st prot).

X. 1800-talet

Den 27/11 1800 hade det bristfälliga tornet besiktigats av murmästaren Hinric Wermelin⁴³ (st prot), som också hade gjort upp förslag till åtgärder. Det framgår av prot, att det gällde yttertak.

Den 13/3 1817 hölls en entreprenadauktion angående tornbygget med en lanternin enligt en vid ÖIA 29/10 1816 författad ritning av S Enander⁴⁴ (fig 67). På grund av vinterns blidväder på fastlandet hade det varit omöjligt att där få fram timmer. Inte heller kunde församlingens medlemmar skaffa timmer inom socknen. Därför skulle bygget skjutas upp till sommaren 1818. Murmästaren Johan Söderström⁴⁵ var den som lämnade det lägsta budet. Han besiktigade tornet 1818 i flera soc-

Fig 70. Interiör mot öster. Foto R Hintze 1980.

Interior looking E.

kenledamöters närvaro och fann stentornet "till murarne förfallit, i synnerhet på inrasidan", att han inte tilltrorde sig att med tillförlitlig säkerhet kunna uppsätta "Trätornet, förr än desse murar blifvit i fullkomligt stånd satte och reparerade" (st prot). Han angav materialåtgång för detta, "inberäknadt, hwad som till de gamla gluggarnas igenmurande tarfwas". St prot innehåller också detaljerade anvisningar om materialanskaffning. Söderström åtog sig bl a att höja stentornet 1½ alnar samt att rappa och vitmena det, laga kyrkotaket samt förbättra trapporna i tornet m m. Kumlander i Stora Frö skulle svara för målningen och smeden Stenström i Vickleby för smidet till tornbyggnaden. Globen (under korset) beslogs med kopparplåt. Till tornets (lanterninens) målning i pärlgrått anskaffades

bl a 8 lod Berlinerblått. "Tornet" målades av Kumlander i Stora Frö, smeden Sandberg lade på takplåtarna och sockensmeden Stenström i Vickleby svarade för diverse smide.

Samma år byggde Söderström om tornets översta del, i synnerhet på insidan, murade igen öppningarna och byggde på tornet 1½ aln, så som var beslutat. På detta placerades den fyrkantiga trälanternin, som fortfarande kröner tornet (fig 27 a). Den var, som redan är omtalat, ritad av konduktören Samuel Enander (fig 67).

På 1830-talet förstörades de redan tidigare utvidgade fönstren genom att de förlängdes nedåt. Därvid förstördes den gamla sydportalen och i dess ställe gjordes en ny portal längre österut (fig 116 H), omgiven av en

Fig 71. Interiör mot väster. Foto R Hintze 1980.

Interior looking W.

rusticerad omfattning av vitkalkad puts (fig 32). Dörrarna med sina beslag är samtidiga (fig 45). En tvärmur insattes i vapenhusets östra del, i enlighet med ett redan 1778 (period IX) fattat beslut (fig 116 H). Fönstret över den nya sydportalen togs upp 1833. Samma år beslöt man att göra sakristians fönster öppningsbara, för fuktens skull, samt att kyrkvaktaren skulle vädra kyrkan ordentligt genom fönster och dörrar en gång i veckan vid tjänlig väderlek och "kyrkans kläder och

Fig 72. Skulpterad takrosett (nr 2 från öster). Foto R Hintze 1980.

Carved ceiling ornament (no 2 from E).

Fig 73. Interiör av sakristian mot sydöst.
Foto R Hintze 1980.

Interior of vestry looking SE.

Fig 74. Interiör av sakristian mot nordväst. På nordväggen spår av målad inskrift och ovanför dörren en kyrkstöt.
Foto R Hintze 1980.

Interior of vestry looking NW. On the N wall traces of painted inscription and over the door a sexton's stick for awakening sleeping church-goers.

böcker . . . från förruttelse förvaras" (st prot). 1836 reparerade murmästaren Söderström kyrkotaket samt strök över, d v s rappade och vitkalkade sakristians exteriör.

1847 beslöt man att "i sommar" lägga in ett granträ-golv i sakristian i st f stengolv, "emedan stengolvvet under Vintertiden i anseende till dess kyla är högst vådligt för hälsan för dem, som der, af Tjenstepligt,

måste hvarje predikodag, vistas" (st prot). – 1856 målades hela interiören, troligen av N J Jonsson⁴⁶, som samma år målade en ny altartavla (fig 76). Bl a målades innertaket pärlgrått.

Efter en entreprenadauktion 1868 pålades ett tegeltak. Troligen härrör en del av tegeltaket på bårhuset från denna reparation. Teglen är stämplade WNS (= Värnanäs). Gesims, lister etc, som var nygjorda,

Fig 75. Interiör av koret mot öster. (Altartavlan avbildas i fig 1). Foto R Hintze 1980.

Interior of chancel looking E. (The altarpiece, see fig 1).

skulle strykas tre gånger med god pärlfärg. Taket avsynades 19/10 1868 och 1 700 överblivna takpannor såldes 1871 (räk). Samma år vitmenades kyrkan med 4 tunnor kalk och 23 kannor (= ca 60 l) mjölk.

1881 beslöt man bl a att använda blyvitt till den yttre målningen och zinkvitt till den inre. Hela arbetet skulle verkställas "i sommar" (1882). – 1882 murades kor-

portalens yttersmyg igen och i den inre smygen placerades en kamin (fig 68). Även sakristian fick en "värmeugn", en mindre järnkamin, placerad vid norra väggen, och i sakristians västra mur togs en dörröppning upp, enligt beslut 1878. Troligen var det i samband med dessa arbeten som murarna putsades om.

XI. 1900-talet. Restaureringar. Dammsugningen 1980.

1904 företogs vissa reparationer, bestående av murarnas "revertering" under murmästaren C Johanssons ledning samt målning inne i kyrkan av bröderna Jansson. I arbetet deltog också "Arb. Johan Aug Nilsson i Vickleby ringkarl fr. år 1867" som hantlangare (Billow). Det framgår av st prot 16/8 1903, att arkitekten Rosman⁴⁷ i Kalmar blivit anmodad "resa hit för att meddela råd rörande kyrkans restaurering samt därefter uppgöra ritning och kostnadsförslag härför." Detta förelåg nu och man fattade beslut att följa förslaget. Ett vindfång byggdes innanför långhusets sydportal. Kyrkorummets dekorerades i grönt med bl a palmkran-sar med bibelord över fönstren och geometrisk indelning av fönstersmygarna m m (fig 68 f). Takpanelen målades också och indelades i fält med akantusbårder med grön färg. – 1918 frilades den lilla nordportalens yttersmyg av kyrkvaktaren (?) Aug Nilsson och Anders Billow (not 8) på uppdrag av SvK.

I samband med en yttre restaurering 1932 frilades resterna av den romanska sydportalen (fig 39, 42), denna gång av William Anderson (not 23). Samma år togs dopfunten ned från sitt upphöjda läge. – 1938 företogs en inre restaurering enligt ett program 1936 av Sven Wranér (not 30). Bröderna Olsson, Färjestaden, svarade för murningsarbeten och B och Einar Peterson för målning. Ursprunglig färg på takpanelen, predikstolen och atlaruppsatsen togs fram och dopfunten restaurerades. Det var också då man upptäckte den ursprungliga altartavlan (fig 1) under en påklistrad oljemålning på duk (fig 76, se nedan). Under sakristian inrättades ett pannrum för ett nytt värmesystem (fig 28 b) och ännu något senare gjordes en elinstallation.

Även senare har naturligtvis kyrkan varit föremål för kontinuerligt underhåll, bl a 1952, då R Boström var Riksantikvarieämbetets kontrollant.⁴⁸ Då återupptäcktes de många igenmurade öppningarna i tornets murar, vilka på 1960-talet till största delen har frilagts. Det visade sig också 1952, att tornets västportal var sekundärt insatt och alltså inte kunde stödja en sen datering av tornet så som tidigare skett.

Målning

1700-talet

Kyrkorummets färgsättning, där blått i olika nyanser dominerar i taket och inredningen, tillhör det sena

1978 putsades kyrkans yttermurar om och vitkalkades. Samtidigt utsparades en sockel närmast markytan. – I samband med förberedelser för skyddsarbeten i tornet utfördes en dammsugning (not 83) av tornet på försommaren 1980, varvid halvmeter tjocka kulturlager forslades ut efter sällning och undersökning. Totalt undersöktes en sammanlagd yta om 40 m². 322 föremål registrerades och mer än 4 ton ben togs tillvara (rapport 5742/79, ATA). Det visade sig, att lagerföljden i stort sett var orörd. De ursprungliga golven kom fram och undersöktes, liksom sekundära golv. Det syntes tydligt, att man låtit rivningsmassor ligga kvar i samband med ombyggnader av tornet, jämnat av ytan och så lagt ett nytt flisgolv på denna. Av stort intresse är också de redan beskrivna fyra löphålen för klocklinor i andra tornvåningens valv (fig 28, plan vid III samt fig 54 f). De bevisar, att tornet också var byggt som klocktorn samt även för hur många klockor. De viktigaste föremålen beskrivs nedan s 99 f. – I rum *C* döljs det mesta av kulturlagret under ett trägolv, medan all lös fyllning avlägsnades från rum *D*. Överst i rummen *D*, *J* och *K* låg ca 10 cm tjocka lager av dammig jord (multnat trä?), ris, skräp och pinnar (fågelbon?). Koks och kol visade, att rum *D* tjänat som bränsleförråd för kaminerna och av ett 30 cm tjockt lager släckt kalk i rum *J* framgår, att detta var kyrkans kalkförråd. I rum *K* kunde tre golvlager konstateras. Nederst, närmast valvets översida ett golv av kalkbruk och småsten, en utjämning mellan valvstenarna. Spår av sot antyder, att man eldat på golvet. På två kulturlager, skilda åt av löst lagda flisor, vilade de båda övre golven. Både i rum *J* och rum *K* har delar av golvfyllningen lämnats kvar, för kommande undersökningar.

Uppvärmning

Som redan är omtalat, insattes två järnkaminer 1882, en på södra sidan av koret (fig 68) och en i sakristian. 1938 infördes värmeledning i samband med att ett pannrum inrättades under sakristian. 1947 gjordes en elektrisk installation för kraft och belysning.

1700-talet. 1768 målade And G Wadsten⁴⁹ läktaren och bänkarna (se nedan, Inredning). Troligen var det också han, som 1772 eller något senare målade en lång in-

skrift med rödbrun frakturstil på sakristians norra vägg rörande kyrkan och dess inventarier under perioden 1759–1772 (fig 74, se ovan Sakristian).

Johan Lundgren Olofsson (not 29) målade kor- och långhustaken ljusblå med mörkare, marmorerade lister (1780 resp 1783). Omkring fönster, dörrar, predikstol och altartavla målade han 1780 blå draperier med limfärg. Sannolikt var det samtidigt, som inskriften på sakristieväggen målades över. Det var också 1780, som Lundgren m fl utökade predikstolen med två sidor (se nedan).

1800-talet

Under 1800-talet ändrades kyrkorummets färg hållning till pärlgrått, vitt och guld. 1809 var det Anders Högström (not 53) och 1856 N J Jonsson (not 46), som svarade för den inre målningen.

1900-talet

1904 dekorerades innertaket och väggarna med bårder och bibelspråk inramade av palmkransar, allt i grön

färg (fig 68 f), medan väggarna enligt Billow var ”slätputsade och avfärgade i en ljus, smutsgul ton”.

1938 återfick kyrkorummet i flera avseenden 1700-talets färger, genom att innertaket, altartavlan, altarringen och predikstolen återställdes i ursprungligt skick. Av ekonomiska skäl tvingades församlingen att avstå ifrån att samtidigt restaurera läktarbröstning och bänkfasader. De senare överdrogs med en röd färg, vilken enligt Hofrén var ”en ny täckfärg av porfyrtyp, avsedd att vara ett provisorium tills återställandet av gammal färg bleve aktuell” (PM 1958). Han fortsatte: ”Det är denna då [1938] skrinlagda tanke man nu har upptagit”. Det han åsyftade, gällde ett försök 1958 att taga fram den ursprungliga färgen på läktare och bänkar. Detta misslyckades, emedan det visade sig att flera pannåer var omflyttade, ibland till och med vända upp och ned. Konstnären Arthur Percy fick därför riksantikvariens uppdrag att färgsätta dessa delar med ledning av bevarade färgspår. Somliga delar kunde restaureras, andra nymålas.

Inredning och inventarier

Altare

Altare av trä med bukiga sidor, målat i grått med vita profiler. Under färgen skyntar samma blågröna färg som på mycket annat av inredningen. Altaret tillverkades 1778 av mästern Aspelund i samband med det nya korets tillkomst. – Ett äldre altare är markerat i fig 20. Det stod fritt i absiden.

Dopaltare

Vid södra korväggen placerades 1944 ett dopaltare (dessförinnan hade man under lång tid haft barndop i hemmen). Borttaget efter 1963.

Altarringar

1. Att det 1706, kanske tidigare, funnits en altarring, ”disk”, framgår därav, att ett diskkläde, 4 alnar långt, finns upptaget i inv. – 2. En altarring tillverkades ”af nyo” 1708 (räk). I arbetet deltog en snickare och smeden Oluf i Stora Frö. 1768 hölls auktion bl a på ”1 g^t skrank” (C 1). 1770 beslöt man att sälja ännu ett

skrank på auktion (st prot). – 3. Med tre sidor, varav den mellersta buktar utåt (fig 75). Den är genombruten och indelad med rätvinkliga, blågröna pelare och i övrigt målad blå och grå med en smal röd list. Mellan pelarna svarvade dockor, marmorerade i blått och grönt (många vända upp och ned) och sågade mitt itu på längden och vända med den flata sidan inåt. Armledaren och knäfallet är stoppade samt klädda med grönt linne (tidigare, 1938–1958, läder i naturfärg). 1918, vid Billows besök, var altarringen målad i vitt och guld och knäfallet klätt med röd sammet. – Altarringen var tillverkad och målad 1768–1770 och var då mindre än nu, emedan utrymmet var mindre i absidkoret. Utgifterna under sagda år upptar snickarearbete, järn, smide, färger, olja och målning. 1778–1779 (räk) ökades altardisken av mästern Aspelund. Bl a tillverkades tre svarvade pelare till altardisken (räk). – 1868 beslöt man att ändra altardisken, som var för hög, och bl a förse knäfallet med en dyna el dyl för att höja den, vidga dörren ”till närmaste knä eller brott” m m och

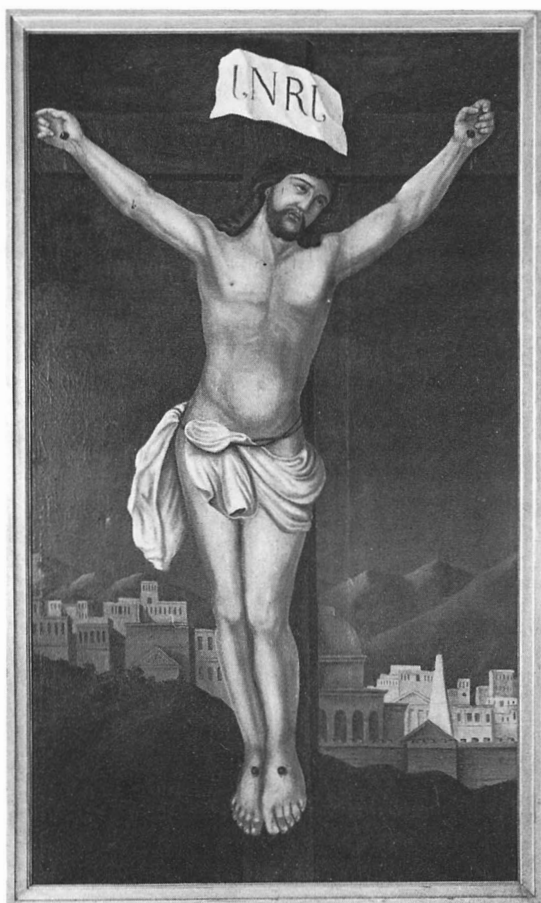

Fig 76. Altartavla, målad på duk av N J Jonsson 1856 och placerad utanpå Andreas Björkmans pannå (fig 1). Avlägsnad 1938. Foto R Hintze 1980.

Altar piece, painted on canvas in 1856 by N J Jonsson and pasted over Andreas Björkman's panel painting (fig 1). Removed in 1938.

följande år beslöt man att göra en helt ny altarring (st prot). Besluten verksälldes emellertid inte.

Sakramentskåp?

Vid en auktion, som hölls 1768, såldes bl a "1 lucka med 2^{ne} gångjärn". Vart luckan hörde, vet vi inte. Den kan ha suttit i en sakramentnisch⁵⁰ i det gamla koret eller dess absid.

Medeltida bildkonst

Ett gammalt skåp med bilder utan dörrar, sannolikt ett medeltida altarskåp, skulle enligt beslut 1768 försäljas på auktion (st prot). Vid auktionen som hölls 31/10

sagda år, såldes bl a "Ett g^t skåp", "1 d^e med bilder utan dörrar" samt "1 d^e söndrigt".

Altaruppsats

På altaret står en altarprydnad av skulpterat, målat och förgyllt trä (fig 1). I mitten en framställning, målad på trä, av Golgata. Kristus har vitt ländkläde, törnekrona och strålkran omkring hjässan. På korsets titulus: "JESUS/nasarenus/REX/judeorum" i frakturstil. T v Maria i vit klänning och blå mantel och bredvid henne en tröstande kvinna i gul klänning och grön mantel med rött foder. Vid korsets fot Maria Magdalena i blå klänning, orange mantel, t h den sörjande Johannes i grön dräkt och röd, fladdrande mantel. I bakgrunden antyds Jerusalems bruna hus. Grönt landskap, åsktung, molnig himmel med en glödande, fördunklad sol. Tavlan är inramad av en förgyllt ramlist med en skulpterad bladstav och kröns av en i skulptur utförd bandrosett, trädd genom en bygel i ramens överkant, allt förgyllt. – Under tavlan en inskrift med grå antikvaversaler mot svart fond: SI GVDS LAMB SOM BORTTAGER / WERLDENES SYNDER / IOH: EV: CAP: I: 29 WERS. Tavlan avtecknar sig mot en blågrön ram utanför den förgyllda bladstaven och flankeras av ett par kolonner, vilkas skaft är marmorerade i ljust gråbrunt (vita på Billows tid). De korintiska, förgyllda kapitälerna, liksom basernas vulster, är förgyllda. Kolonnerna bär upp ett slags vågrät arkitrav i två delar, varav den nedre på framsidan pryds av en skulpterad, förgyllt ranka, virad omkring en tunn list. På arkitravens övre del vilar Guds Lamm, vitmålat, på en bok med röda pärmor och de sju förgyllda inseglen. Bakom lammet en genombruten, förgyllt, halv sol. Håkansson nr 911.

Altartavlan har en lång historia. Den tillverkades 1713 av snickaren Anders Colleur⁵¹ och var då en uppsats av okänt utseende. Golgatascenen grundmålades 1713 och fullbordades följande år av Andreas Björkman⁵² på en pannå av tre lodräta bräder (det som nu är mittpartiet på tavlan). Redan 1721 målades tavlan åter, denna gång gällde det troligen själva ramverket, ett arbete som utfördes av målaren mästare Salomon Eek och hans gesäll Mons Andreas Balk (räk). 1768 fick And G Wadsten (not 49), som samma år målade läktarens bröstning (se nedan), betalt för altartavlans "renovation" och hans "lärogåssar" fick drickspengar (räk). 1780–81 anskaffades en halv tolfte goda bräder, enkel takspik och lim till altartavlans "förfärdigande" m m (räk). Till snickaren Clas Wahlberg betalades 1780 för altartavlans reparation. Tavlan förstörades vid detta tillfälle, för att passa bättre i det nya, rymliga koret, med en bräda upptill och två nedtill, placerade på

tvären. Skarvarna är väl synliga. Målningen kompletterades av Johan Lundgren Olofsson (not 29), som samma år utförde omfattande målningsarbeten i kyrkan. De nymålade delarna utgöres av en molnig, blågrå himmel upptill och grön gräsmark nedtill.

Det nuvarande ramverket med de korintiska kolonnerna (fig 1) gjordes 1809 av den kände spegelfabrikören Anders Högström,⁵³ emedan ". . . Altare Taflan, såsom mycket förfallen borde förbättras til flere delar nemlⁿ så til målning som förgyllning . . ." (st prot 1809). Genom detta arbete skulle altartavlan "vinna mera zirligt utseende och således blifwa någorlunda svarande mot Predikostolen . . ." (st prot 1808).

I mitten av 1800-talet fick N J Jonsson (not 46) i uppdrag att måla en ny tavla, Kristus på korset (fig 76). Den är signerad 1856. Lyckligtvis målades den på en duk, som klistrades ovanpå den gamla Golgatamålningen. När tavlan uppvisades för församlingen 18/1 1857, "yttrade de sin belåtenhet med Arbetet och emottogo med nöje Taflan . . ." (st prot). Den upptäcktes 1938 i samband med restaureringen av altartavlan. Kristus, som har brun karnation, hänger på ett kors med INRI i titulus. Det gråvita ländklädet är fäst med en snodd kring höfterna. I bakgrunden Jerusalem med klassicerande bruna och vita byggnader i ett mörkt berglandskap. Målningens färgskala är ganska enförmig. Målningen renoverades 1938 och hänger nu på korets södra vägg. Ramen är profilerad och guldbronserad. – Håkansson nr 915.

Krucifix

1. På altaret står ett krucifix (fig 77) av skulpterat, något maskätet trä, på framsidan krederat, målat och förgyllt. Höjd 62,5 cm. Kristusbild och titulus med IN/RI är vita, allt annat, ländklädet, törnekronan och korset, förgyllda. Korset uppstiger ur ett klot, omkring vilket en orm⁵⁴ slingrar sig med en frukt av Kunskapens träd i sitt gap. Klotet vilar på fyra fötter, bestående av voluter och blad, och stöds på sidorna av akantuskvislar. Utländskt arbete? 1700-talet. Gåva 1954 av prinsessan Sibylla. – 2. I bisättningskapellet ett modernt, skulpterat krucifix av lövträ(?) på träkors, höjd med fot 62 cm.

Predikstolar, timglas

Predikstolar: 1. Omtalad första gången år 1708, då det anskaffades svart vadmal, att täcka den med i samband med ett kungligt dödsfall. Av samma anledning anskaffades svart tyg, 1715 vadmal och 1741 kläde (räk). Placerad i långhusets nordöstra hörn och med en trappa i norra bänkkvarteret (fig 20). År 1759, när sakristi-

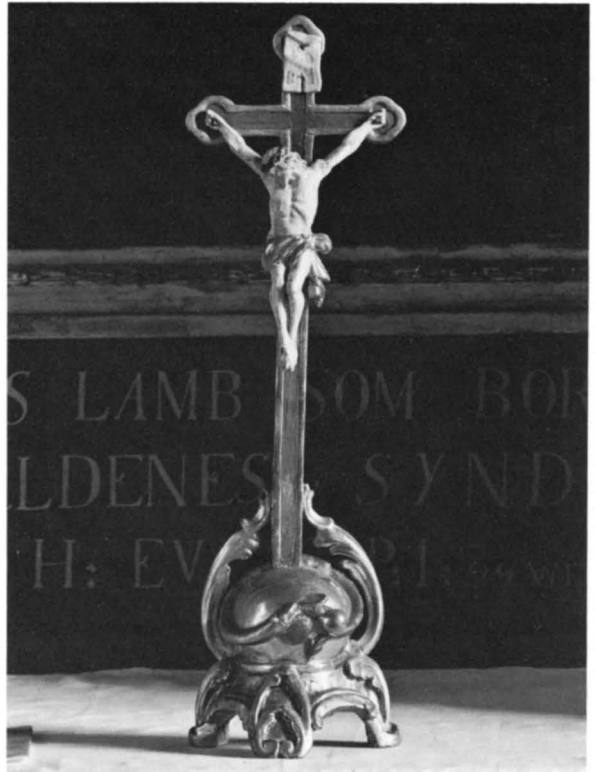

Fig 77. Altarkrucifix av skulpterat, krederat och förgyllt trä. Utländskt arbete (?), från 1700-talet. Gåva 1954 av prinsessan Sibylla. Foto R Hintze 1980.

Altar crucifix carved in wood, covered with gusso and gilt. Foreign work (?), 18th century.

an byggdes, gjordes det en uppgång till predikstolen (räk), kanske som i fig 116 F. I övrigt är ingenting känt om dess utseende. Sål på auktion 1768. – 2. Den nuvarande predikstolen är av skulpterat, krederat, målat och förgyllt trä (fig 78–81). Den är i huvudsak utförd 1763 av Jonas Berggren⁵⁵. Korgen och ljudtaket har samma osymmetriska, sju-sidiga plan (fig 27 b). Korgen är bruten i sex konkava fält, utsvängda upptill och nedtill. Sidorna orneras med olika rokokkoornament. De beskrivs från vänster till höger: 1. Rocaille och akantus, endast utförda i målning av Johan Lundgren Olofsson (not 29) 1780. – 2. Smalt fält med rutverk samt nedtill en mussla, allt utfört i relief. – 3. Bredare fält med reliefutsmyckning. I mitten knäböjer Jesus i Gethsemane (fig 79). Ur ett moln räcks en nattvardskalk ned mot honom. I bakgrunden ett av

Fig 78. Predikstol av skulpterat, kredderat, målat och förgyllt trä, tillverkad av Jonas Berggren 1763, med undantag av partierna närmast väggen, som är utförda 1778–1780 av snickaren Clas Wahlberg, Jöns Aspelund och målaren Johan Lundgren Olofsson. Foto R Hintze 1980.

Pulpit, carved in wood, covered with gusso, painted and gilt, sculptured by Jonas Berggren in 1763, with the exception of parts close to the wall, which were made in 1778–1780 by Clas Wahlberg, wood worker, Jöns Aspelund and Johan Lundgren Olofsson, painter.

korsen på Golgata. Ramverket består av rocailler och akantus. – 4. Smalt fält, likt nr 2. – 5. Bredare fält med reliefutsmyckning: Uppståndelsen (fig 80). I molnen försvinner Kristus, man ser endast hans underkropp och ben. Nedtill står sarkofagen med avlyftat lock. Ramverket som i fält nr 3. – 6. Liknar fält nr 1. Också målat av Johan Lundgren Olofsson.

Fält nr 3 utmärks som det förnämsta, i det att en bokbräda är placerad på handledaren, rakt över detta fält. Bokbrädan bärs upp av en skulpterad kerub och är täckt med en i skulptur utförd, rödmålad duk med förgyllda fransar. Från nederkanten av fält nr 3 utgår ett ornament, som följer korgens nedre, kraftiga list och avslutas med en nedhängande blomma i korgens

Fig 79. Detalj av predikstolens korg med Gethsemane och bokstödet. Ornamenten t v är endast målade. Foto R Hintze 1980.

Detail of pulpit with Jesus in Gethsemane and the book rest. The ornaments to the left are only painted.

bottenparti. Detta, som har svagt insvängda fält, orneras av uppstigande akantusblad vid varje brytningspunkt. Bladen är utförda endast med brun färg och guldbrons på fälten nr 1 och nr 6, men skulpterade på de övriga. Från bottenpartiet nedhänger en i skulptur utförd frans. Korgen är grå med förgyllda reliefer och ornament. Färgen på korgens sidor är blå. Korgens listverk är gröna och röda med förgyllda detaljer. – Från korgens undersida utgår svängda byglar, som möts i en åttkantig platta med profilerad kant. Denna vilar på ett päronformat klot, som är omslutet av akantusblad och som i sin tur vilar på en enkel träpelare.

Från ljudtakets nederkant nedhänger en lambrequin. Kanten orneras i övrigt av en smal bladbråda. Rakt över bokbrädan är fäst två kerubhuvuden i hög relief. Ovanpå ljudtakets reser sig fem svängda byglar

som en krona. De bär upp en profilerad, fyrsidig sockel, på vilken står en skulptur av den Segrande Kristus med korsfanan i handen (fig 81). Före 1938 stod i stället en liten gipskopia av Thorvaldsens Kristus på ljudtaket (fig 68). Från ljudtakets undersida nedhänger Helige Andes duva från en skulpterad, strålände sol (före 1938 var solen placerad på väggen bakom predikstolen, fig 68).

Predikstolens huvuddelar är, som redan är omtalat, utförda 1763 av Jonas Berggren (not 55) och skänkta av lantmätaren Henrik Reinius (not 35). De ursprungliga delarna är korgens fält nr 2–5 samt utsmyckningen på ljudtakets motsvarande sidor. När predikstolen tillkom, stod ännu det medeltida koret kvar och kyrkan hade nyligen, 1759, fått en sakristia med uppgång till den äldre predikstolen (fig 116 F). Även predikstol nr 2

Fig 80. Detalj av predikstolens korg med Kristi uppståndelse. Ornamenten t h är endast målade. Foto R Hintze 1980.

Detail of pulpit with the Resurrection of Christ. The ornaments to the right are only painted.

placerades först i långhusets nordöstra hörn med uppgång genom muren. Då behövde inte korgen de sidor, som här har betecknats med nr 1 och nr 6; ljudtakets 1:a och 6:e sidor behövde inte heller sina kantlister.

När det gamla koret ersattes med det nuvarande 1778, måste predikstolen flyttas (fig 116 G). Den nuvarande placeringen innebar bl a, att korgen måste utökas med två sidor (nr 1 och nr 6) och även ljudtaket behövde kompletteras. Snickaren Clas Wahlberg utförde 8 dagsverken på predikstolen (räk 1778–1779). Troligen kan vi också tillskriva honom de kompletterande, i skulptur utförda ornamenten, byglarna och lambrequinen. Han assisterades av mästare Jöns Asp(e)lund i Stora Frö vid predikstolens uppsättning. Målningen däremot, bl a de illusionistiskt målade akantusornamenten, rocaillerna och listerna på fälten nr 1 och 6, är utförda 1780 i enlighet med ett kontrakt av Johan Lundgren Olofsson. 1786 skulle åldermännen draga försorg om att "en tjenlig stöd" sattes under prediksto-

len, "som nu hänger på nog swaga och gamla balkar" (st prot).

Nästa förändring av predikstolen ägde rum 1807, då spegelfabrikören Anders Högström målade över både predikstol och ljudtak och ersatte rokokons mättade färgskala med empirens kyliga vita färg med guldornament. "Skada är att så mycket oäkta guld blifvit användt", skrev Abraham Ahlqvist (sign S III, p 198). – 1938 restaurerades predikstolen och återfick då sin ursprungliga färgskala.

På sakristians södra vägg är fäst en modern, liten oval tennplåt med följande text ingraverad: "År 1763 / överlämnades som gåva / till Vickleby kyrka härvarande / predikstol av Lantmätaren / Henrik Reinius / från Karlevi / Född 1700 i Laihela Finland / Död 1765 i Vickleby".

Timglas: 1. Ett äldre timglas, omtalat första gången 1665 (inv), var enligt inv 1706 "af 4 rum eller glas" och förbättrat på bekostnad av kyrkoherde Nils Wentling⁵⁶,

Fig 81. Detalj av den Segrande Kristus med korsfanan i handen på predikstolens ljudtak. Foto R Hintze 1980.

Detail of pulpit sounding board with Victorious Christ.

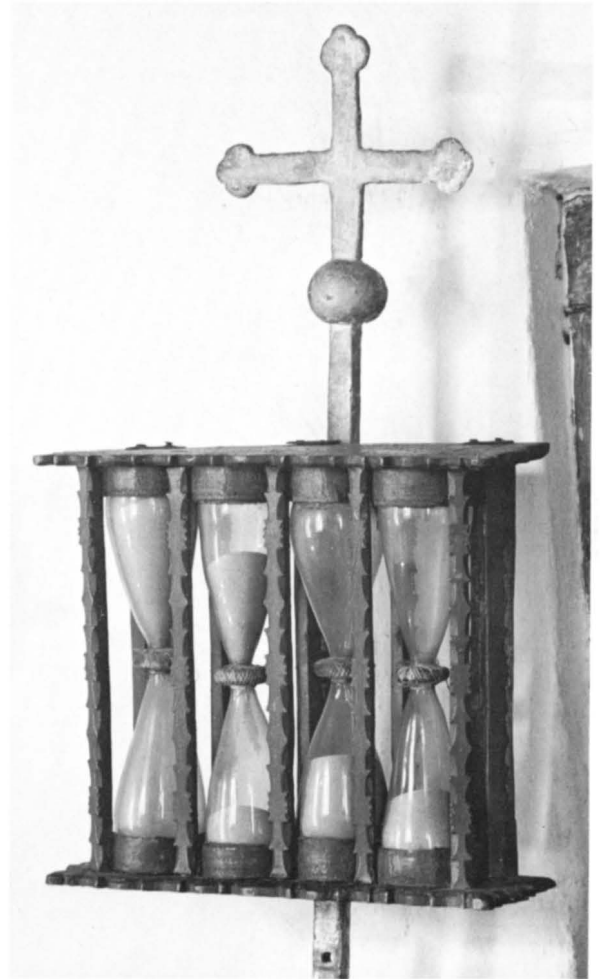

Fig 82. Timglas, tillverkat i Tyskland och skänkt till kyrkan av ingenjör Carl Fredrik Reinius 1780. Foto R Hintze 1980.

Hour glass, made in Germany and presented to the church in 1780.

troligen detsamma som reparerades även 1760. – 2. Med fyra glas i hållare av trä med profilerade detaljer (fig 82). Hållarens över- och understycken, som är förenade med guldbronserade, konturerade tenar, är blå på utsidan, guldbronserade mot "flaskorna", som vilar i låga, rödmålade cylindrar. Fäst vid predikstolens armledare på silverbronserad ståndare av järn, krönt av ett kors på ett litet klot. Höjd 68 cm. Gåva till kyrkan 1780 av kyrkans föreståndare, ingenjör Carl Fr Reinius (not 42), som hemfört det från Tyskland tillika med dess fot. Det användes för första gången pingstdagen sagda år.

Bänkar, brudstol

Utmed norra väggen i vapenhuset löper, som redan är omtalat (se Västtornet), en murad, vitkalkad bänk (fig 49).

Långhusets slutna bänkar har gamla fasader och dörrar. De är nu målade i två grå nyanser. Dörrspeglarnas

ramar består av smala, gulmålade kvartsstavar och själva speglarna är målade i ett bubbelmönster i blått, grått och grönt, som skall vara ett slags marmorering. Denna målning återgår på And G Wadstens (not 49) från år 1768.

Korbänkarna utmed östra väggen har fasader, lika långhusets bänkinredning, men är målade i preusserblått, liksom altarringen. Fyllningarna har bubbelmönster, medan deras ramar har samma klarröda färg som en smal list på altarringen. Sittbräderna är borttagna.

Anders Billow antecknade 1918, att bänkinredningen var ljusgrön med lister i en mörkare grön ton, en färgållning som av allt att döma tillkom 1904. Mellan 1938 och 1958 var bänkkvarteren gröna inuti, tegelröda utanpå.

De äldsta kända träbänkarna omtalas 1706 (vis prot), då de var ”mycket incommoda och illa conditionerade”, varför man beslöt att göra nya bänkar, ”twänne rader allenast i stället för 3, som nu äro” (fig 20). Även tornets bottenvåning blev fylld med bänkar, medan det i koret endast fanns två. Arbetet utfördes 1708 av snickaren Anders Colleure (not 51). Oluf smed i Stora Frö gjorde bl a ”12 stora spijkar att slå i muren uti upståndarna till bänkarna”, gångjärn till bänkdörarna m m. Bland utgifterna i samband med de nya bänkarnas tillkomst märks bl a båtlegor från Pataholm (virket togs alltså från Småland) samt brännvin till snickaren. I avtalet med Anders Colleure ingick bl a, att församlingen skulle hålla honom med en karl om dagen så länge arbetet varade.

1737 gjordes en fribänk för läktaren, vilken också försågs med lås och nyckel (räk). – På 1760-talet gjordes också några stolar i kyrkan. 1763 fick lantmätaren Henrik Reinius tillstånd att bygga en stol framme i koret, ”allenast det intet hindrar dem som begå Herrans Hel. Nattward” (st prot).

Vid en sockenstämma 23/4 1765 företogs en bänkdelening. Bl a skulle ”H^r Ordinarie Lantmätarens fru” (not 35) få ett enskilt stolrum i kyrkan, ”såsom ther till förtjent för the ansen^a skänkor som till Gudz Huses prydnad och nödwändighet af H Landtmätaren och hans fru woro offererade” . . . ”Till Giärnings mäns och Båtsmäners hustrur skall äfven nedre i kyrkjan blifa rum utsedde sedan et redskapshus [fig 11] blif. upbygd”, heter det i samma prot. Denna notis tycks innebära, att kyrkans redskap dittills förvarats i kyrkorummets. Vidare skulle snickaren Dahlbergs hustru få gå i främsta stolrummet mot det att hon lämnade 500 oblater till kyrkan. 1768 målades bänkarna (inskr i sakr). – I samband med det nya korbygget fick mästern Aspelund i Stora Frö i uppdrag att ”färdiggöra alla nya stolar” (st prot 1778). Därefter, 4/12 1778, gjordes åter en stodelning (st prot, se fig 24 f), då bl a beslutades, att av de två små stolarna vid altaret skulle den södra bli präststol och den norra klockarestol, medan de båda långstolarna i koret skulle tillhöra socknens ståndspersoner gemensamt, utan lott och byte, nämligen prästgården, lantmätaren Henrik Reinius’ änka, Margareta Cederberg, hennes son ingenjör C F Reinius (not 42), slottsfogden Starbeck⁵⁷ i Lilla Vickleby samt de nuvarande innehavarna av gästgiveriet Fröby-

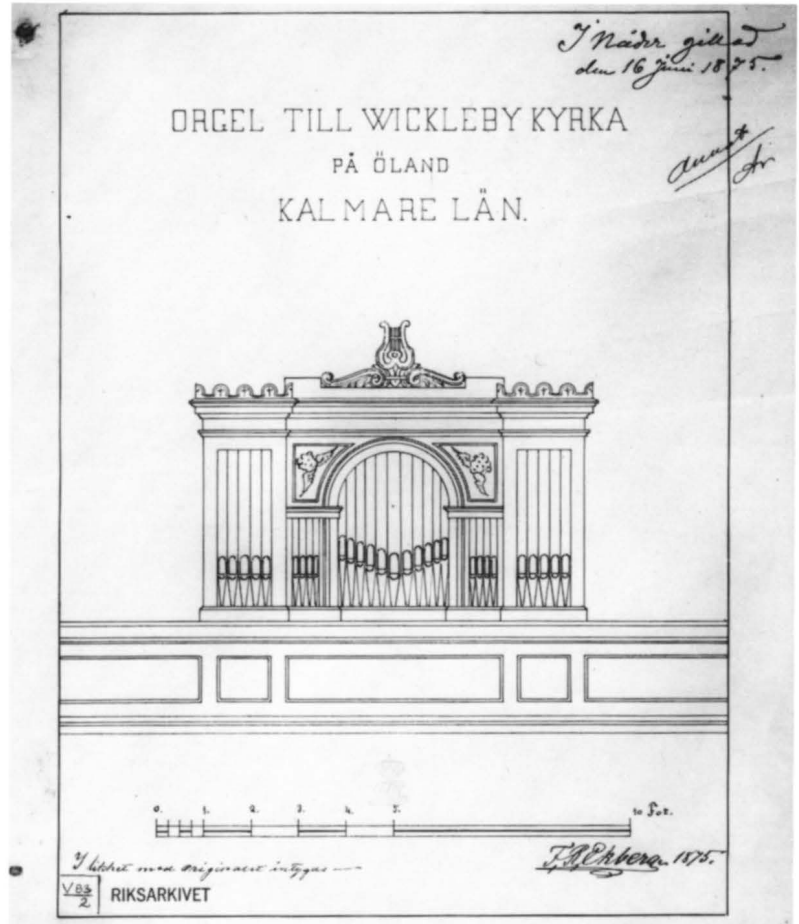
gårda, herrarna i den södra och fruntimren i den norra stolen. Vad de första 16 stolarna vid stora gången (i långhuset) beträffar, fördelades de genom lottning. Till änkepastorskan Dahlerus⁵⁸, som gjorde kyrkans mäss- och altarkläder rena utan betalning ”lemnas ¼ hemans stolrum” och snickaren Clas Wahlberg och hans hustru (not 39 a) skulle också få ¼ hemmans stolrum, emot det att den sistnämnda bestod kyrkan med så många oblater som behövdes om året utan betalning. Bänkarna nr 17–19 på kvinnfolkssidan lottades ut, en stol för var by, ”der de qvinfolk af hemans brukare få sittja, som ej kunna få rum i sina rätta stolsrum”. Vad nr 17 på manssidan beträffade, skulle den vara ”gemensam för alla gamla Gubbar, som antingen sittja på undantag eller eljest inhyses och ej förmå gå uppå Läktaren”. – Bänkdeleningen är mycket detaljerad t o m bänkarna nr 21. ”Alla de öfrige stolar neder om desse på bägge sidor få Jnhysesfolket i församl. gemensamt nyttja. Likaså nyttjas Lectaren effter vanligheten af drängar och inhyses karlar”. ”Interessenterna i N° 2 anförde att Predikstolen med sin fot borttager 2^{ne} personers rum i deras stol . . .”

Ett förslag 1792 från pastor, att två långsäten borde inrättas och ställas fram i koret, ”hwaräst de små gäs-sarne, som så ofta klagas öfwer göra owäsende på Lecktaren, kunde sittia”; avstyrktes, men vid en biskopsvisitation någon månad senare samma år fick prästen biskopens stöd, varför man beslöt att några långsäten skulle förfärdigas och placeras i koret för församlingens barn av mankön under 14 år, ”på det de således måtte wara under Pastors och Församlingens åsyn”, ”dock hemmansbrukare, som hafwa ordenteligt stolrum, icke betagit att där sine barn med sig intaga”. Långbänkarna är troligen identiska med några som fortfarande är bevarade: ”3^{ne} öfwerstrukne säten” (inv 1742), ”målade” (inv 1774) och enligt inv 1813 brunmålade, är upptagna i inv 1837–1871, men ”afskrifna 1895”. Numera finns sju bänkar, en med och sex utan ryggstöd: 1. Med rygg- och armstöd, mörkbrun, längd 211 cm. – 2. Gråmålad, längd 179 cm. – 3. Gråmålad, längd 212 cm. – 4. Gråmålad, längd 226 cm. – 5. Gråmålad, längd 143 cm. – 6. Mörkgrön, längd 358 cm. – 7. Gråmålad, längd 169 cm. – Nr 1–2 står i sakristian, nr 6 i vapenhuset, nr 7 i tornets första våning, de övriga i kyrkan.

En brudstol, som ”ansades” 1738 (räk), är sedan länge försvunnen, liksom två stycken ”pallar till Kiörkiögångshust: och i altaret med rödt klede uppå” (inv 1714). – ”En pall för hustrurs kyrkotagning” är tillagd 1887 i inv 1871. Ej heller bevarad.

Fig 83. Ritning till orgelfasad av F R Ekberg 1875. RA.

Design for the organ front by F R Ekberg 1875.

Läktare, orgel

En läktare, varav delar möjligen ingår i den nuvarande, byggdes troligen redan på 1600-talet och utvidgades 1706 eller 1707 (räk, st prot). Redan 1705 hade man anskaffat tre tolfte bräder för ändamålet, följande år köptes spik till densamma och snickaren (möjligen Anders Colleer, som följande år arbetade med bänkinredningen) fick betalt för sitt arbete. För läktaren anskaffades också två stänger, ”som till armlistor skulle wara på Läckt:” (räk).

1764 förändrade snickaren Wahlberg läktaren något (räk). Av allt att döma var det frågan om samma läktare som fortfarande upptar långhusets västra del (fig 69, 71). 1768 målades fasaden av And G Wadsten (not 49; inv 1830). På speglarna var målade bibelspråk ur Mark 1:15, Mich 6:8 samt Syr 7:40 samt emblem. – 1773 beslöt man, att läktargolvet skulle förses ”med bräder eller rebbor, att ingen spott nedkommer på Folket som sitter under honom” (st prot). – Räk 1775–1776 upp-

tar bl a utgifter för järn och lås till luckan över läktaren. Vad som menas därmed, är ovisst. Kanske är det frågan om en dörr som skulle hindra obehöriga att gå upp på läktaren. – 1787–1788 anskaffades en tolfte bräder, två ekplankor m m till läktaretrappan (räk), sannolikt den nuvarande.

Läktarens bröstning är färgsatt av Arthur Percy (not 19). Den är grå och indelas av släta, klarblå, speglar, omgivna av smala, gula ramlistor (samma färg som bänkarnas spegelramar). Armlidaren är svart med röd hålkäl. Läktaren bärs upp dels av tre par vitmålade träkolonner med förgyllda kapital, dels av tre bärlinor, som har upplag i långhusets sidomurar. De båda yttre på södra sidan, fordom mansbänkar, har ”knaggar”, som skall tjäna som hatthängare. Sådana finns också på orgelhusets baksida. Mot väster, invid den ur långhusgaveln uppbrutna bågen, avgränsas läktaren av en spjälvägg och en dörr i samma utförande mot trappan, som börjar omedelbart väster om södra bänkkvarteret.

Fig 84. Nummertavla, den ena av ett par, tillverkad 1868, samt två väggplåtar av mässing, 1700-tal.

Hymn board, one of a pair, made 1868, and two brass sconces, 18th cent.

Möjligen är detta spjälverk identiskt med det "skrank eller staquet under lectaren", som murmästare P Isberg⁵⁹ i Algutsrum åtog sig att insätta i maj månad 1832 (st prot 1831), jämte vissa reparationer, varvid bl a läktaren höjdes. Läktarens bröstning var på Billows tid, 1918, ljusgrön med förgyllda lister. På 1930-talet var läktarbröstningen, liksom nu, grå med blå speglar, omgivna av gula lister.

Den äldsta orgeln byggdes 1875–1876 av C A Johanson⁶⁰ i Broaryd och hade 7 stämmor, fördelade på en manual och pedal. Uppgifter om verkets disposition saknas. Verket kostade 3 400 kr, varav kyrkan tillsläppte 2 000 kr och 1 400 kr utdebiterades i församlingen. Vid avsyningen av orgelverket genom direktör

Johansson från Kalmar visade det sig, att i stället för en Dubbelflöjt (enligt kontraktet), hade en annan stämma (vilken nämndes inte) satts in (st prot 1876). Trots att musikdirektören förklarade att orgelverket var lika bra med denna stämma, beslöt församlingen att kräva, att orgelbyggaren skulle följa kontraktet helt och hållet, och vid en följande stämma samma år framfördes, att orgelbyggaren också förklarar sig villig att byta ut den ratade stämman mot en dubbelflöjt.

Det nuvarande rörpneumatiska verket är byggt av O Hammarberg 1948 och har 12 stämmor, fördelade på 2 manualer och pedal.⁶¹ Fasaden är den ursprungliga, ritad 1875 av F R Ekberg⁶² vid ÖIA (fig 83) i nära överensstämmelse med ett förslag av orgelbyggaren

Fig 85. Dopfont av Kalmarsundssandsten, 1100-talets senare hälft. Foto R Hintze 1980.

Baptismal font of sandstone from the Strait of Calmar, second half of 12th century.

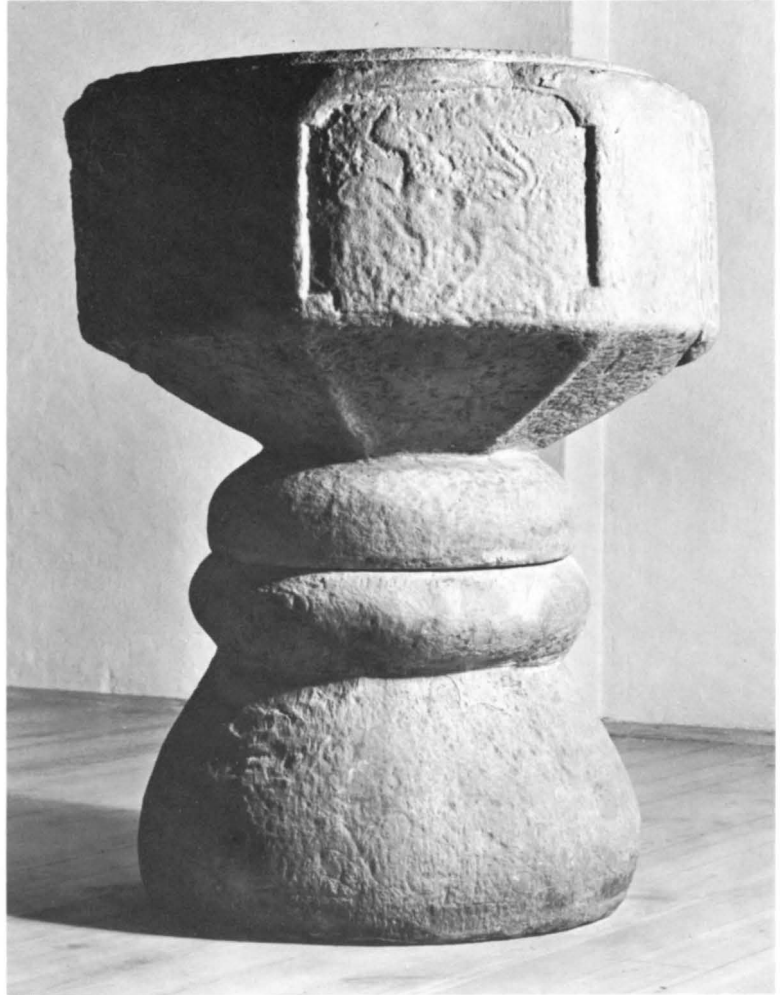

Fig 86. Dekoration på korets taknock mellan 1778 och 1932, bestående av dopfonten (fig 84, 86 ff), vänd upp och ned och krönt av ett stenklot. Foto A Billow 1918 (detalj). ATA.

A decoration on the chancel gable ridge-piece, composed of the baptismal font (figs 84, 86 ff) turned upside down and topped by a stone ball.

C A Johansson, insänt till Stockholm av länsstyrelsen i Kalmar. Den har fem pipfält: i mitten ett rundbågigt, omgivet av två smala och två bredare fält. I svicklarna på ömse sidor om rundbågen skulpterade keruber. Fasaderna, som är ljusbrun med förgyllda detaljer, avslutas upptill av en horisontell arkitrav, i mitten krönt av en lyra. Piporna i fasaden är blinda.

Nummertavlor

1. Skänkt 1766 av uppsyningsmannen och skepparen Hans Boss (Bohs) och "Mad", d v s mademoiselle Christina Törnquist i Fröbygårda (enligt inv 1813 samt en av Löfgren återgiven inskrift). Den var uppsatt norr om altaret (fig 25). Kallades gammal 1871 (inv), ej

a

b

c

Fig 87 a–c. Detaljer av relieferna på dopfuntens cuppa. a. Lejon. – b. Gripdjur ? – c. Bock och annat fyrfotadjur. Foto R Hintze 1980 (a) och R Boström 1940 (b, c).

Details of the carvings on the bowl of the baptismal font a Lion. – b. Griffin ? – c. Goat and other four-footed animal.

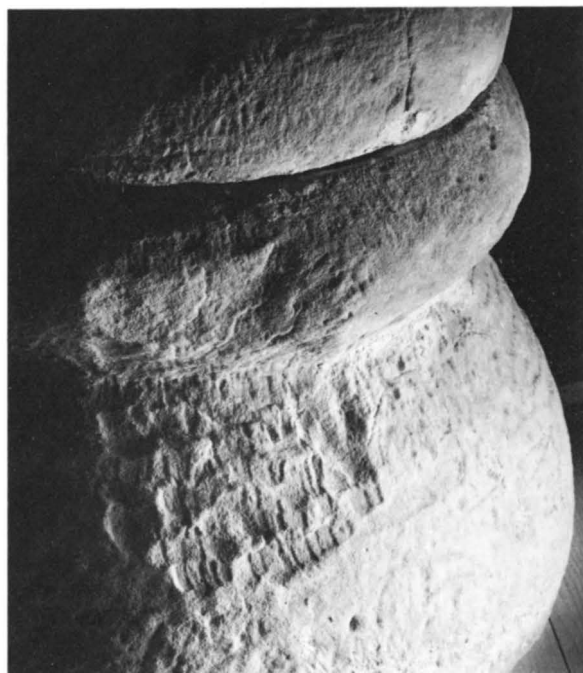

Fig 88. Detalj av dopfuntens fot med ett av fyra spår efter borthuggna huvuden. Foto R Hintze 1980.

Detail of font base with traces of one of the four sculptured heads, which were destroyed.

bevarad. Håkansson nr 910. – 2. Förfärdigad 1794 av spegelfabrikörerna Wetterberg och Högström (not 53) för kyrkans medel (inv 1813). Den var gjord efter mönster av nr 1 samt hängde söder om altaret (fig 25). Redan 1785 hade kronolänsman Hagberg föreslagit, att en ny nummertavla skulle anskaffas, bl a emedan predikstolen skymde kyrkans enda nummertavla för dem som satt på norra sidan i kyrkan (st prot). Församlingen instämde i förslaget, men "såsom ingen tillgång på Bilthuggare finnes på nära håll, så måste härmed hafwas anstånd, till dess man kan få någon som kan göra en noga afritning af den närvarande taflan". Samtidigt som den nya nummertavlan gjordes, putsades den gamla upp. Båda kallades gamla 1871 (inv) och finns inte längre kvar. – 3–4. Två lika tavlor (fig 84) med profilerade, förgyllda ramar; symmetriskt skulpterade överstycken med en mussla, omgiven av voluter, rocailles och blad. Svarta tavlor. Tillverkade 1868 (räk). Höjd 145 cm.

1796 anskaffades fyra omgångar större och tre omgångar mindre "numror" (räk), sannolikt desamma som fortfarande användes. I en kista i tornet ligger ett antal utstansade, vitmålade blecksiffror.

Dopredskap

Dopfunten (fig 85 ff) är huggen av Kalmarsundssandsten (not 24), samma material som ingår i långhusets portaler samt i vissa detaljer i tornet. Den består av två delar, en skål, som nedtill avslutas med en bred vulst, samt ett fotstycke, som upptill har en vulst, liknande cuppans. Skålen är både på livet och undersidan indelad i sju fält. Eftersom funten stått utomhus som takkrön mellan 1778 och 1932 (se fig 86), är det mesta av reliefutsmyckningen bortvittradt. Man skymtar bl a Jesu födelse(?), ett lejon med lyft framtass och uppåtsvängd svans med tofs i form av en halvpalmett (fig 87 a), andra stående eller springande fyrfotadjur, bl a en bock (?), en grip samt ornamentlister. Fyra ovala, grovhuggna ytor⁶³ på foten (fig 88) är troligen spår av utskjutande huvuden, vilka huggits bort 1778. På skålens brädd är en fals för ett lock. Funten har uttömningshål. Höjd 89 cm, diameter 66 cm. 1100-talets senare hälft. Konserverad 1937.

Dopskålar eller dopfat: 1. "Funthe kethell", upptagen i PB vis i slutet av 1500-talet. Möjligen densamma som är upptagen i inv 1665: "Messingzbecken" (inv) samt 1718 och 1753: "Mässingsbäcken wid funten" (inv). Ej bevarad. – 2. Av mässing, "1 st mässings becken", inköpt 1772, (inv och räk), senast upptagen i

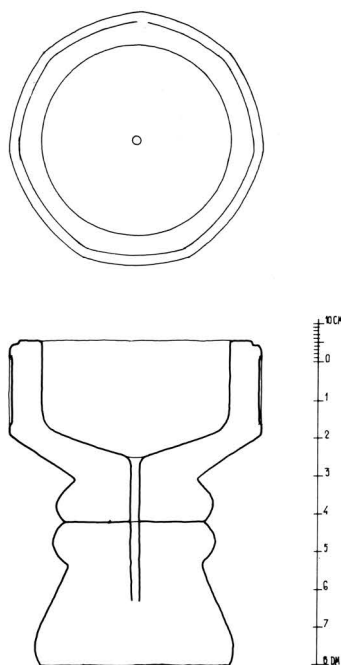

Fig 89. Sektion av dopfunten i fig 85 ff. Uppm, skala 1:20, P Wångstedt 1980.

Section of baptismal font in figs 85 ff.

inv 1936, men ej i Snabbinv. Ej bevarad. – 3. Dopfat av tenn. På brättet ingraverat: LÄTEN BARNEN KOMMA TILL MIG. Mellan första och sista ordet en femuddig stjärna. Graverad duva i mitten. Diameter 65 cm. Utan stämplar. Modernt arbete. Gåva 1938 av Nanny och Martin Sundin, Vickleby.

Nattvardskärl, brudkrona mm

Nattvardskalkar med patener: 1. "Sölffuer Kalck Huitt mz sin behör" är upptagen i PB vis i slutet av 1500-talet. Ej bevarad. – 2. Av förgyllt silver, okänd ålder. Vägde 25 lod tillsammans med patenen (inv 1665). Rövades inte bort av fienden 1677 (inv 1685). – 3. Av trä, upptagen i inv 1665. Ej bevarad. – 4. Gjord av nr 2. Av delvis förgyllt silver (fig 90). Kalken har ganska liten skål med rak kant och upptill två smala, punsade våglinjer. Runt brädden, som är förgylld, graverad inskrift med kursivstil: ÅR 1782. d. D. P. Aurelius. [not 41] war · w. Pastor · i. Wekleby. blef · denna · Kalk. För Kyrkans · medel · omgord · af L M Kallerström i Kalmar. Hög fot, tillplattad nod. På fotens övre del svängd

Fig 90. Kalk och paten av delvis förgyllt silver, omgjorda 1782 av L M Kallerström. Foto R Hintze 1980.

Chalice and paten, partly silvergilt, remade in 1782 by L M Kallerström of Calmar.

Fig 91. Oblatask, s k låsask, av tenn, tillverkad 1779 av Christian Benjamin Macke. Foto R Hintze 1980.

Pewter wafer-box, so-called "lock box," made in 1779 by Christian Benjamin Macke of Calmar.

godronnering, därunder slätt, förgyllt band. Under detta ett knippe av horisontala band. På utsidan av nedersta, släta horisontala bandet (det som kalken vilar på) följande stämplor: Z (=1782) – KALLER/STRÖM – LMK – lejon – kontroll. Enligt stämplor omgjord av L M Kallerström⁶⁴. Höjd 23 cm.

Paten med samma stämplor som kalken på botten utsida. Förgylld på framsidan. På det släta brättet är ingraverat IHS med kursiva versaler omgivet av gravrade kvistar. På tvärstrecket av bokstaven H ett kors. Diameter 12,2 cm. – Vid den ordinarie sockenstämman 9/5 1782 beslöt man bl a att förstora kommunionkalken, "som nu är för liten i anseende till diskens widlöfftighet". I ett annat st prot samma år heter det bl a, att man ackorderat med guldsmeden Kallerström "om Communionkalkens omgörande och tillökning både i wigt och storlek på det sättet, att den g. kalken och Patenen som tillhopa wägte 25 lod skulle aldeles göras ny och 12 lod silfver tillökas, så at hela kalken och Patenen tillhopa skulle wäga 37 lod och innehålla 1½ quarters rum utom bärerumet. Men då det blef färdigt befants at wikten war 2 lod mindre, hwareffter betalningen också blef rättad." 2½ dukat gick till för-

Fig 92. Oblatask och vinkanna, båda av delvis förgyllt silver samt tillverkade 1790 resp 1788 av Johan Petter Britt. Foto R Hintze 1980.

Wafer-box and wine flagon, partly silver-gilt, made in Calmar in 1790 and 1788 by Johan Petter Britt.

Fig 93. Sockenbudskalk och paten av delvis förgyllt silver, tillverkade i Kalmar 1848, troligen av Daniel Eklund. Fodralet av svarvad masurbjörk från 1704. Foto R Hintze 1980.

Viaticum chalice and paten, partly gilt, made in 1848 in Calmar, probably by Daniel Eklund. The case is made of turned curly-grained birch, 1704.

Fig 94. Brudkrona av helförgyllt silver, tillverkad av C G Hallberg 1940. Foto R Hintze 1980.

Silver-gilt bridal crown, made in 1940 by C G Hallberg of Stockholm.

gyllning. De sammanlagda kostnaderna uppgick till 24 dlr smt och kontrollstämpeln påsättande kostade 1.–.5.

Oblataskar: 1. Av tenn, cylindrisk med något kupigt lock, en s k låsask (fig 91), som låses genom att locket vrides, sedan tappar i locket passats in i urtag i underdelen. Enligt stämplat tillverkad 1779 av Christian Benjamin Macke⁶⁵ och inköpt följande år. Frecklad inskrift på botten: "Wickleby". Diameter 10,7 cm. – 2. Av silver, oval på fyra fötter i form av kvistar med symmetriskt ordnade blad (fig 92). Enligt stämplat tillverkad 1790 av Johan Petter Britt⁶⁶. Graverad inskrift med kursivstil på locket: *Wickleby Kyrka. / Tillhörig Anno / 1790*. Längd 11,5 cm, höjd 7,5 cm.

Vinkanner: 1. Av silver, av okänd ålder och utseende. Omtalas första gången 1775–1776 (räk), då den såldes i samband med anskaffandet av vinkanna nr 2. – 2. Pärnformad kanna av delvis förgyllt silver (fig 92). Det kupiga lockets knopp har formen av en stiliserad blomma och tumgreppet, som är genombrutet, orneras med en pärlrand. Utmed det S-formade handtagets utsida är bladknippen ingraverade. Handtagets neder-

sta, utåtsvängda del har formen av en symmetrisk sköld. På buken ingraverat med kursivstil: *Denna Kanna är / Wickleby Kyrka tillhörig / och är Förfärdigad i Calmar / Anno 1788*. På den kupiga botten utsida är stämplat, enligt vilka kannan är tillverkad av Johan Petter Britt (not 66) år 1788. Höjd 31,5 cm.

En vinflaska av tenn, upptagen bl a i inv 1665 och 1685 ("af 2 kanner"), "en gammal Teenflaska, kyrckan tillhörig." såldes till kyrkoherden 1733 (räk). – Ett tennstopp med pip (inv 1706), skänkt av salig pastor Nicolaus Leimontinus⁶⁷ (inv 1703), är också upptaget i inv 1772. Ej bevarat. I samma inv är också bl a upptagna en glasbutelj och två stycken halva vinankare. Ej heller dessa finns kvar. – Två vinflaskor av glas av okänd ålder är upptagna i inv 1936. Ej bevarade. – "Een träflaska att hämta Wijn med om 2 kannor" köpt för kyrkans medel (inv 1703) "och några tomma halfankare skulle genom auction försäljas . . ." (st prot 1770). Troligen = 1 vinkage med tillbehör (inv 1936). – En stenkruka samt ett trästopp är också upptagna i inv 1703.

Sockenbudstyg: 1. Av oförgyllt silver, vägande 6 lod, inköpt 1703–1704 för kyrkans pengar, medan patenen var förärad av kyrkoherde Nils Wentling (inv 1706, not 56) jämte ett svarvat trä-"foder" av masurbjörk (fig 93). Kalken reparerades enligt räk 1758 av Olof Brännare samt 1763. Fodralets lock är utfört i sveptechnik och sammanfogat med senor. Höjd 16 cm. Öppnas uppåt. På burkens liv två öglor, gjorda i samma stycke som burkens mellersta del. I öglorna är en smal läderrem iträdd. – 2. Av silver (fig 93), vägande 8 eller 9 lod och tillverkat 1848 av silvret i sockenbudstyget nr 1. Arbetet utfördes sannolikt av Daniel Eklund⁶⁸ och bestodades av f åldermannen Anders Nilsson i Karlevi. Hög fot, tillplattad nod med åsar, låg, vid skål som är förgylld inuti. Noden är nitad vid skaftet. Höjd 11 cm. Paten med förgylld framsida, diameter 7,4 cm. På brätet är ingraverat ett litet ringkors. Inga stämplat.

Sockenbudsflaskor: 1. Av tenn "med 2 skruvar" (inv 1685), även upptagen 1691 (inv). Var "gammal oduglig" 1717 (inv). – 2. Av tenn, var ny 1714 eller 1717. Möjligen densamma som är upptagen i inv 1753, där det heter, att den hade "2^{ne} skruvar", samt 1772, 1813, 1837 och 1845. Saknas i inv 1871.

Ett litet sockenbudsskrin tillverkades av Anders Magnusson (inv 1837) och omnämns även i inv 1845, 1848 och 1862. Ej bevarat.

Att det i mitten av 1600-talet stundom rådde en fruktansvärd oordning i samband med nattvardsgången framgår av de stränga bötesstraff som fastställdes 1654 för dem som tuggade tobak, i synnerhet under nattvar-

Fig 95. Ljuskrona av mässing, inköpt 1783 på midsommar-marknaden i Kalmar. Foto R Hintze 1980.

Brass chandelier, purchased in 1783 at midsummer-market in Calmar.

Fig 96. Ljuskrona av mässing, inköpt 1834 hos gördelmakaren P Almqvist i Kalmar. Foto R Hintze 1980.

Brass chandelier, purchased in 1834 from P Almqvist, brass-founder of Calmar.

den (vis prot).

Ingen brudkrona är nämnd i äldre arkivalier. – Brudkrona av helförgyllt silver med uddarna krönte av små kulor i samma material (fig 94). Kronringen smal och genombruten, spirorna graverade med rankor. Inne i ringen graverat med antikva-versaler: WICKLEBY KYRKA 1947. Tillverkad av C G Hallberg O8(? = 1940). Diameter 9,8 cm upptill.

Ljusredskap

I slutet av 1500-talet fanns endast tre stycken ljusstakar av järn (PB vis). Ej bevarade.

Ljuskronor av mässing: 1. För sexton ljus i två kransar (fig 95; nr 1 från öster). Den profilerade mittstammen kröns av en bygel för upphängning och avslutas nedtill av en stor kula, som på undersidan har en profilerad knopp. S-formade ljusarmar med små grenar, musselformade droppskålar med vridna ljuspipor. Från

den övre ljuskransen stiger små greniga prydnadsarmar upp, medan från den nedre kransen uppstiger klockformade reflexblommor. Höjd 104 cm. Inköpt 1783 på midsommarmarknaden i Kalmar (st prot). – 2. För tolv ljus i två kransar. I huvudsak lik nr 1, utom att ljuspiporna är raka med utvikt kant. Höjd 93 cm. Inköpt på midsommarmarknaden 1783 i Kalmar (st prot). Närmast läktaren. 8 klot köptes samtidigt för de båda ljuskronornas kedjor. – 3. För tolv ljus i två kransar (fig 96; nr 2 från öster). Den profilerade mittstammen kröns av en bygel för upphängning och avslutas nedtill med en stor, päronformad kula med en slät knopp. S-formade ljusarmar, musselformade droppskålar, raka ljuspipor med uddklippta kanter. Reflexblommor av två slag, dels klockor med fyra uddar, dels stjärnformade, flata. Höjd 101 cm. Inköpt 1834 hos gördelmakaren P Almqvist i Kalmar (räk). – 4–5. För fem ljus i en krans. De S-formade ljusarmarna utgår

Fig 97. Vägglått av mässing, 1700-tal. Foto R Hintze 1980.

Brass sconce, 18th cent.

Fig 98. Vägglått av mässing, 1700-tal. Foto R Hintze 1980.

Brass sconce, 18th cent.

dels från toppen av en liten kula, dels från en profile-rad, skålförmad mässingsbricka. Blomformade droppskålar med urnformade ljushållare. Höjd ca 95 cm. Över läktarens norra resp södra sida. Inköpta från E S Elfström i Kalmar 1940.

Ampel (synlig i fig 73 f), bestående av en låg, svartmålad skål med fyra profilerade ljusarmar av gjuten brons. Runda droppskålar och urnformade ljuspipor. På skålens utsida en bladrossett med en pinjekotte i mitten. Skålen är upphängd i fyra mässingskedjor, som upp till möts i en krona, sammansatt av en ring med uppåtriktade akantusblad. Höjd 65 cm. Empire. Skänkt efter kyrkoherden D W Stenberg⁶⁹ (inv 1887).

Ljuskronor av järn: 1. För fyra ljus, upptagen första gången i inv 1703. Hängde under läktaren. Ej bevarad. – 2. För tolv ljus i två kransar, första gången upptagen i inv 1703. Vridna ljusarmar, mittstammen sammansatt av två stora, genombrutna kulor. Höjd 69 cm. Kronan sedermera förgylld på kyrkans bekostnad (vis prot 1714). Arbetet utfördes av målaren på Kalmar malm, mästern And Bärge. 1830 antogs man, att ljuskronan var

överdragen med mässing (inv). Ljuskronan hängde länge över läktaren, men senare – troligen efter orgeln tillkomst 1875 – i vapenhuset (fig 48). En arm i övre kransen saknades 1918 och kronan avfördes ur kyrkans inv vid två olika visitationer, dels 1887, dels 1951. – 3. Liten järnkrona, upptagen i inv 1718. Ej bevarad.

En ljuskrone med mittstam av brunbetsat, polerat trä, för tio ljus i två kransar (en ljusarm i nedre kransen saknas). Droppskålar av mässing, formade som blommor. Höjd 38 cm. Under tornbågen, bakom läktaren. Skänkt omkring 1780 av ingenjör C F Reinius (not 42).

Tidigare har också funnits två fotogenlampor på predikstolen, inköpta 1898 (räk), samt två uppe på läktaren. Av dem finns nu endast fragment kvar på tornvinden.

Vägglåttar av mässing i drivet och punsat arbete: 1. För ett ljus (fig 97), tresidig med rundade hörn, krönt av en sluten krona i samma stycke som reflexplåten, som orneras med blommor och blad. I mitten en oval, blank reflektor. Rund droppskål, rak ljuspipa med hål.

Fig 99. Ljusstake av mässing, inköpt 1783 på midsommar-marknaden i Kalmar. Foto R Hintze 1981.

Brass candlestick, purchased in 1783 at midsummer-market in Calmar.

Höjd 29 cm. 1700-tal. Hänger strax väster om predikstolen. – 2. Liknar nr 1, men saknar reflexplåt (fig 98). Hållare för en sådan finns på baksidan. Siffran 4 är ingraverad på ljusarmen. Höjd 20 cm. 1700-tal. – 3–6. På östra korväggen (två synliga i fig 84), lika nr 2, men med bevarade reflexplåtar. Dessa har solfjäderform, som i mitten har en stor rundel, omgiven av en krans av barr eller smala löv samt på ömse sidor över den större rundeln två mindre bucklor. Nr 3 är märkt med fem punkter och är 36 cm hög. Nr 4 är 33 cm hög. Nr 5, märkt "10" på ljusarmens hållare, är 40 cm hög. Nr 6 är märkt med sex punkter och är 38 cm hög och har omvänt äggformad reflektor (de övrigas reflektorer är ovala). 1700-tal. Löfgrens uppgift, att de kommer från Borgholms slottskyrka, är kanske felaktig. Notisen kan gälla väggplåtarna nr 1–2, liksom upplysningen hos Håkansson (nr 906) om "mässingslampetter" (antal och utseende nämns ej), vilka var skänkta av härads-skrivaren Starbeck (not 57), tidigare inspektor på Borgholms slott. Jfr inskr i sakr, enligt vilken två "ljusstakar" var skänkta 1772. Inv 1837–1871 upptar två lampetter av mässing på väggen vid predikstolen (desamma som nr 1–2 här) och fyra dito vid altaret, d v s på korets östra vägg (nr 3–6, fig 75). Räk 1778 och 1839 upptar bl a utgifter för sex lampetter. – 7–8. För

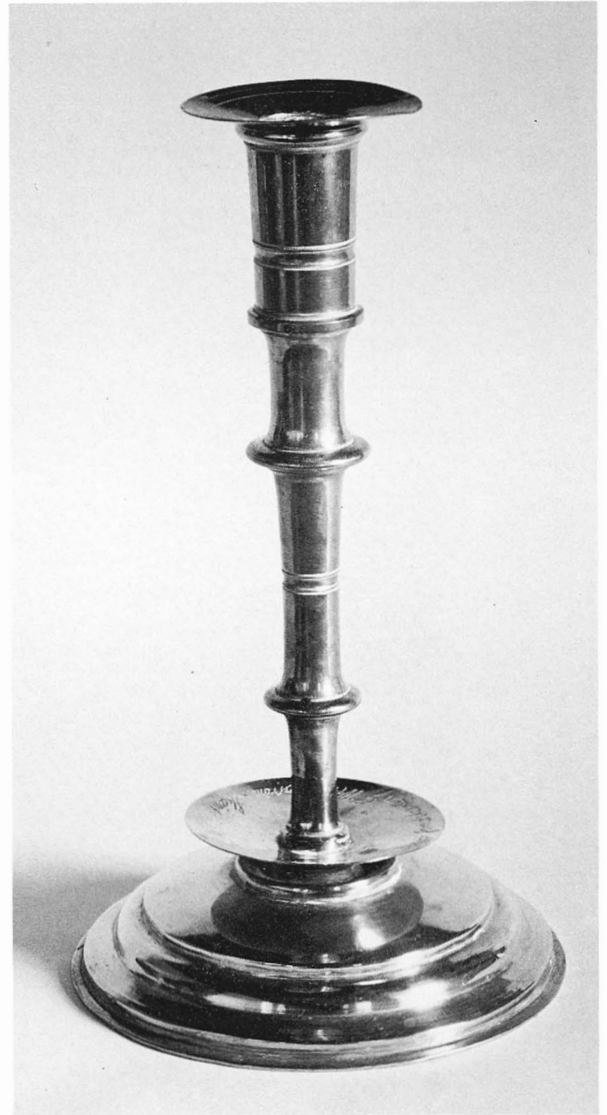

Fig 100. Ljusstake av mässing, den ena av ett par, skänkt 1836 av nådårspredikanten G Wimmerström. Foto R Hintze 1980.

Brass candlestick, one of a pair, presented in 1836.

två ljus (längst i öster, på korets norra och södra väggar). Åttkantiga ryggplåtar, ornerade med blommor och frukter samt rund reflexplåt med stort hjärta och över detta en stor rundel, S-formade, gjutna ljusarmar, trädde i gjuten bygel, blomformade droppskålar och raka ljuspipor. Höjd 64 cm. Skänkta omkring 1940 av folkskollärarinnan Karin Torell, som då hade tjänstgjort 27 år i Vickleby. 9–15. För två ljus med omvänt

Fig 101. Ljusstake av mässing, Jugendstil, den ena av ett par (den andra stulen omkring 1975). Foto R Hintze 1980.

Brass candlestick, one of a pair, Art nouveau (the other stolen c 1975).

äggformiga ryggplåtar, som i mitten har en slät, sköldformad reflektor. Ljusarmarna består av V-formade band, i vars ändar droppskål med ljuspipor är iskruvade. Vridna ljuspipor med utvikta brätten, runda droppskålar med pärlstav i kanten. Solfjäderformade reflexplåtar med stort hjärta i mitten, omgivet av tre större och flera mindre bucklor. Frukter, gurkor och blommor i drivet och punsat arbete. Moderna. På baksidan stämplade JOHN KARLSON KALMAR. Höjd 56–57,5 cm. Placerade på sidoväggarna, från koret och västerut.

Lyktor: 1. Av trä(?), tillverkad av Anders Magnusson i Vickleby 1837 (räk), med glas. Ej bevarad. – 2–3. Längst i väster, under läktaren, hänger två lyktor av mångfärgat, blyinfattat glas, tillverkade omkring 1947 av Bertil Kassell, Gärdslösa. – 4. I vapenhuset hänger en åttkantig lykta av glas och bly (synlig i fig 49). Höjd ca 40 cm. Modern.

Ljusarmar av gjuten mässing: 1–2. För ett ljus, med

blomformade droppskålar och raka ljuspipor. Längd 9,5 cm. På orgelhuset. – 3–4. För ett ljus, armar formade som S-böjda bladkvistar. Den ena har slät droppskål, den andra saknar sådan. Längd 10 cm resp 2 cm. På predikstolens bokstöd.

Ljusarmar av smidesjärn: 1–2. På vapenhusets östra vägg, längd 6 resp 5,5 cm. – 3–4. I sakristian, längd 14,5 resp 11,5 cm. – 1718 och 1772 fanns det sju stycken ljuspipor av järn, fem lösa och två fästa på pelarna (inv). 1774 är också sju ljuspipor upptagna under rubriken Järn. 1795 gjorde smeden Jonas Jansson i Runsbäck fyra ljusarmar på kyrkoväggarna (räk). – Under rubriken Järn upptas i inv 1836 "3 st Ljuspipor, 5. st lösa och 2^{ne} fasta vid Pelarne" och 1871 var två järnpipor uppsatta på södra sidan (inv).

Ljustakar av mässing: 1. För ett ljus med hög, rund profilerad fot och urnformad mittstam. I pipan en sekundär manschett av mässing med punsad och driven ornering. Höjd 20,5 cm. Första gången upptagen i inv 1753. Överhoppad i senare inv ända till 1887 och beskriven av Billow. Ej bevarad. – 2. För fem ljus (fig 99). Profilerad, gjuten mittstam, som kröns av en ljushållare, samt S-formade, gjutna ljusarmar, som vardera bär två ljuspipor. Ljusen är symmetriskt placerade i stigande linjer mot mitten. Runda, kupiga droppskålar, profilerade, gjutna ljuspipor. På den kupiga foten en rad runda bucklor samt punsad ornering: druvklasar och bladrankor. Höjd 43 cm. Köpt på midsommarmarknaden i Kalmar 1783. – 3–4. För ett ljus (fig 100). Profilerad mittstam och dito fot. Mellan dem en slät, rund droppskål. Enligt graverad inskrift på båda "Skänkt till Wickleby Kyrka d: $2\frac{1}{2}$ 1836 af Nådårs-predikanten G Wimmerström"⁷⁰. I botten stämplat: "N° 3", höjd 35,5 cm. Håkansson nr 914. – 5. För fem ljus. Rikt profilerad, gjuten mittstam, stor, rund, hög och kupig fot och rikt förgrenade, S-svängda armar. Höjd 58 cm. 1800-talets slut. Ej återfunnen 1982. – 6–7. För tre ljus, genombrutet arbete i Jugendstil (fig 101). Höjd 39 cm. Den ena bortstulen omkring 1975. – 8–9. För ett ljus, kopior av nr 3–4. Enligt graverad inskrift tillverkade av Lindstedt & Son, Kalmar 1963 samt enligt en annan, ingraverad med versaler: GÅVA AV HUGO HULTBERG ÅR 1962 TILL VICKLEBY KYRKA. Höjd 32,2 cm.

Ett par dopstakar av furu med profilerat skaft samt ljushållare av mässing, tillverkat vid Capellagården. Höjd 106,5 resp 110,5 cm.

Kyrkan har också ägt flera, ej bevarade ljustakar, bl a fyra av tenn. Ett par av dessa köptes 1727 och fanns även upptagna i inv 1746, 1753 och 1772. De två andra, beskrivna som "stora", upptas första gången i

Fig 102. Antependium av karmosinröd silkessammet med broderier och applikationer. Omkring 1900. Foto R Hintze 1980.

Antependium, crimson silk velvet with embroidery and appliqué, c 1900.

Fig 103. Kalkduk av karmosinrött atlasiden med mångfärgade broderier av silke, från 1745. Foto R Hintze 1980.

Chalice veil of crimson satin with multi-coloured silk embroidery, 1745.

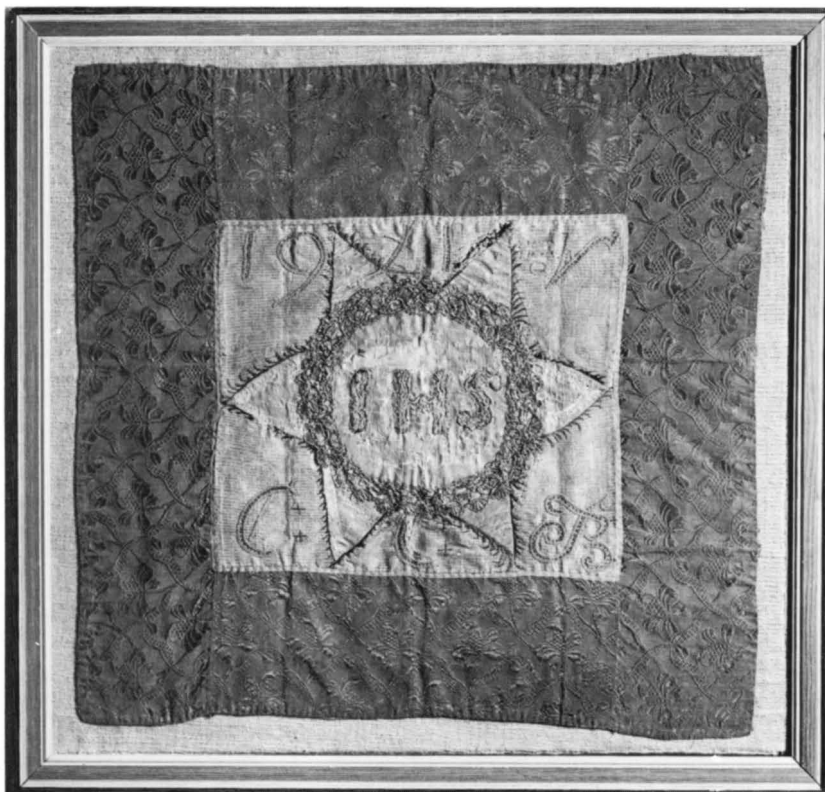

Fig 104. Kalkduk av blågrönt, mönstrat siden med broderier och applikationer, från 1761. Foto R Hintze 1980.

Chalice veil of bluish green silk damask with embroidery and appliqué, 1761.

inv 1772 och stod på altaret. – I slutet av 1500-talet ägde kyrkan bl a tre stycken "liuse stacka af Jern" (PB vis).

Ett par ljusstakar för ett ljus av vit fajans med skaft i form av en kannelerad kolonn på firsidig bas, höjd 24 cm, infördes i inv 1887 bland äldre inventarier, som ej upptagits i föregående inv. Stod 1918 i sakristian (Billow) och fanns kvar ännu 1940 vid R Boströms besök, men är ej längre bevarade. I Köpings kyrka finns ett liknande par, tillverkat av Rörstrand vid 1800-talets början (SvK vol 170, fig 114).

Textilier

I slutet av 1500-talet ägde kyrkan följande textilier (PB vis):

"Messehackel *gammal* mz sin behör – 1 ste

Althare Kläde⁷¹ *gammalt* – 1 ste

och några gamle liste

Handkläde – 1 ste

Örnegått – 3 str".

Ingenting av detta finns kvar.

Antependier: 1–2. Det ena omtalat i slutet av 1500-talet (se ovan), "Altarkläde af tryckt lerfft" (inv 1685,

1691, 1706), det andra var också av samma material. – 3. Efter 1706 tillkom "Nytt Altarklede af rödt klede 4 al' köpt för kiörkians peņgar 30 D' kopp" (inv 1714). "1 st gammalt rödt altarkläde" är upptaget i inv 1753 samt 1772, där det särskilt anmärks, att en bred spets var fastsydd vid densamma. – 4. 1775 köptes 5 alnar tyg till ett svart antependium (räk). Nr 1–4 finns inte kvar.

5. Av karmosinröd silkessammet med rika broderier och applikationer (fig 102). I mitten IHS inom strålkran, vinrankor och voluter. Guldfrans nedtill samt vitt sidenfoder. Omkring 1900.

6. Av vitt, mönstrat linne (gåsögon) med mångfärgade broderier av linnetråd samt applikationer. Komponerat av Sofia Widén⁷² och utfört vid Licium 1945. – 7. Av violett sidendamast med liljemönster med vitt linnefoder. "Gåva till Vickleby församling / 1952 / av / Ejnar Johansson / Ester Nilsson / Lilla Vickleby / Vickleby." Applikationer och broderier i bl a silver och ljusgrått: "Se vi gå upp till Jerusalem". Komponerat av Sigrid Birgitta Synnergren⁷³ och utfört vid Södra Sveriges Kyrkliga Textil 1952. – 8. Av svart sidendamast, fodrat med mönstrat, naturfärgat linne i rutmönster.

Broderier i silver och svart (Jesus i Gethsemane, Kristus på korset), "Ske din vilja" med versaler, kors med törnekrona m m. Gåva 1954 av anonyma församlingsbor. – 9. Av grönt, mönstrat linne med applikationer och mångfärgade broderier i linnetråd, bl a stiliserade blommor. "Komp. M. Karlson. A.-M. Elvius / Gåva av Ingrid o Gustav Wickman / 1951". – 10. Av grön sidendamast med symmetriskt liljemönster (jfr nr 7). Applikationer och broderier i mångfärgat silke samt silver och guld. I mitten Alpha och Omega inom triangel med Helige andes duva. På ömse sidor de fyra evangelisterna och deras attribut. Under dem ett brett, horisontellt gros grainband av guldtråd. Vitt linnefoder. Komponerat av S B Synnergren och utfört av Södra Sveriges Kyrkliga Textil 1961.

Kalkdukar: 1. "Patenkläde" (inv 1685), enligt inv 1706 "af trykt lärofftt gañalt". – 2. Av starkt karmosinrött atlassiden (fig 103) med mångfärgade broderier av silke i schattérsöm samt kantad med gul frans, också av silke (skadad). I mitten "I:H:S", omgivet av en krans av liljor och blad. I hörnen blombuketter med nejlikor, påskliljor, tulpaner och rosor. Mellan dem "AN:O / 17 / 45 / M: C: H:". Gult, modernt råsidenfoder. 41 × 40 cm. Konserverat av Libraria, fäst vid grönt linne samt insatt inom glas och ram. – 3. Ett kalkkläde av slissing (not 71) finns upptaget i inv 1753. Ej bevarat. – 4. Av blågrönt siden, "Lampas" (not 71; inv 1774, 1813 m fl), mönstervävt med blommor och band ton i ton mot ripsbotten (fig 104). Sammansatt av tre tygstycken. I mitten är applicerad en kvadrat av nu

Fig 105. Mässhake av röd silkessammet, tillverkad 1761 och 1793 prydd med kors och kantmarkeringar av guldgalon. Foto R Hintze 1981.

Red silk velvet chasuble, made in 1761, with cross and edged with gold 1793.

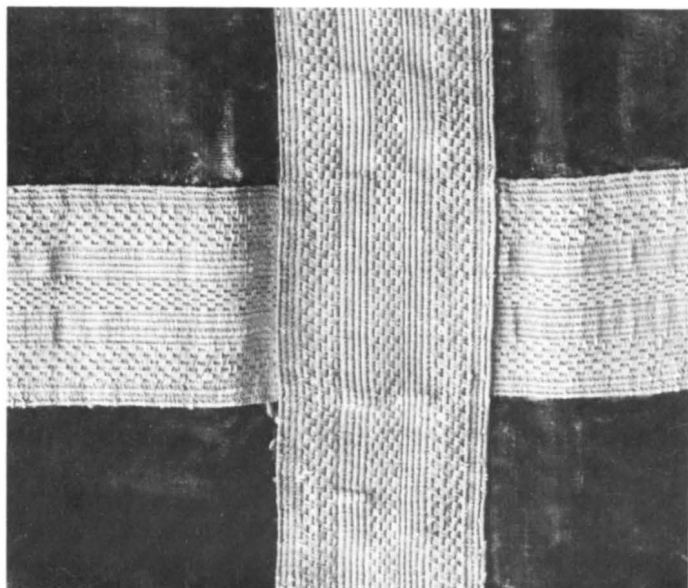

Fig 106. Detalj av korset i fig 105. Foto R Hintze 1981.

Detail of cross in fig 105.

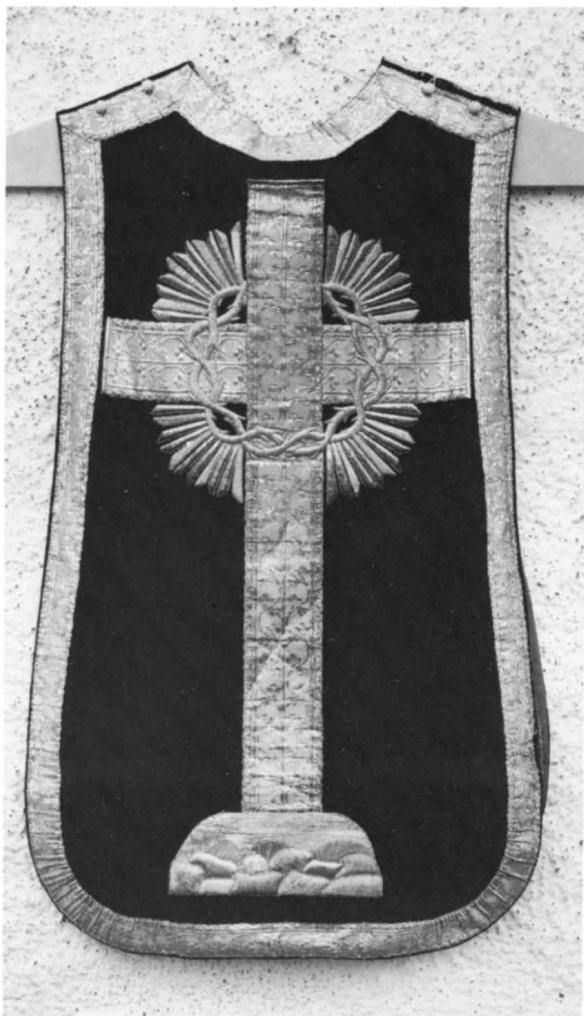

Fig 107. Mässhake av svart silkessammet med broderier och applikationer av silver. Inköpt 1872. Foto R Hintze 1980.

Black velvet chasuble, with silver embroidery and appliqué, purchased in 1872.

Ljusbrun sidenrips, svagt randig och skarvad av flera bitar. I fyrkanten är inskriven en åttauddig stjärna, också av ljusbrunt ripssidens, vars uddar består av trianglar omkring en tygrundel. Dennas skarvar mot uddarna döljs av en knypplad silverspets som bildar en krans. Stjärnuddarnas skarvar döljs av stjälkstygn, sydda med grön resp brun silkestråd. I mitten av rundeln i applikation av rynkat, brunt ripssidens: "I H S". Däröver, läsligt från andra hållet: "A° 1761", på motsatta sidan: "C:C:B", allt med dubbla konturer av fin, brun

kedjesöm med små gröna punkter emellan. Fodrad med blått bomullstyg med mellanlägg av papper. 39,5 × 41 cm. Konserverad av Libraria, fäst vid en naturfärgad linneduk och insatt i glas och ram med baksida av modernt tyg. – 5. Ett kalkkläde, "knetet, skänkt av ett Nattvardsbarn 1860" (inv 1862 samt 1871) var tydligen utfört i filéteknik. Ej bevarat. – 6. Ljusbeige silkessammet, kantad med smal, flätad guldsnodd och fodrad med karmosinröd crêpe de chine. Broderi med guldtråd i mitten: kalk, omgiven av en krans, ytterst strålar. Guldtofsar i hörnen. Modernt. 52,5 × 53 cm. – 7. Av svart silkessammet med svart crêpe de chinefoder. Silverbroderier och något guld. I mitten en stjärna med åtta T-formade armar och törnekrona i guld och silver, i hörnen små likarmade kors. 48 × 48 cm. 1951. – 8. Karmosinröd sidendamast med gult ripsfoder. I mitten Kristusmonogram, broderat med guldtråd. 47 × 47 cm. 1951. – 9. Grön sidendamast, mönstrad med kors, ax m m samt kantad med smalt guldband. Upp till ett smalt, likarmat kors. Gult ripsfoder. 48 × 48 cm. Troligen samtida med nr 8. 1951. – 10. Av violett sidendamast, fodrad med vitt siden. I kanten silvertråd, nederst ett likarmat kors, krönt av P (ett förvanskat Kristusmonogram) samt med bokstäverna I N R I inskrivna mellan korsarmarna, också silver och vit linnetråd. I hörnen enkla ornament i vitt och silver. 47,5 × 48,5 cm. 1951. – Kalkkläderna nr 7–10 är skänkta av fyra församlingsbor.

Mässhakar: 1–2. Den ena betecknad som gammal i slutet av 1500-talet (PB vis). En av dem var av rött sammet (inv 1665, 1685) med ett svart sammetskors över ryggen (inv 1706) "med swart west" (inv 1774), och hade gult lärftfoder (inv 1718). Den lämnades kvar av fienden 1677 och var länge kyrkans enda. 1753 var den "nog gammal och försliten, hwarföre en ny i dess ställe kommer att anskaffas" (inv), och 1774 var den såld (inv). Den andra mässhaken var "af sämbre tygh" (inv 1665). – 3. Av rött sammet (fig 105). Till denna köptes 15/12 1761 7 alnar "Purpur rödt sammet" av kapten Israel Törnqvist (not 38) för 7 daler smt. 1764 betalades sex alnar "glants lärfft" till foder, silke samt arbetslön för mässhaken (räk). Inte förrän 1792 (1793 enl inv 1830) pryddes mässhaken med ett kors (fig 106) av 12¼ lod äkta guldgaloner, vilka påsyddes av skräddare Eklund. Redan 1787 hade några i församlingen föreslagit, "att mässhaken måtte med guld- eller silverspetsar utsiras, såsom han är utan all prydnad" (st prot). Förslaget upprepades vid senare stämmor, och 1792 beslöt man att galonerna skulle vara av guld. "Pastor åtog sig at genom någon godkänd handlande försöka at få dem för bästa kjøp, och det med första

Fig. 108. Mässhake av grön sidendamast med applikationer och broderier i mångfärgat silke samt guldtråd. Komponerad av Arthur C:son Percy och utförd 1944 vid Libraria av Sofia Widén. Foto R Hintze 1980

Chasuble, green silk damask with appliqué and embroidery of multicoloured silk and gold. Composed by Arthur C:son Percy and executed 1944 at Libraria under supervision of Sofia Widén.

görligaste lägenhet, och till den ändan, af mässe hakens wid jämte korsets högd och bred sedan det uttrönt är genom säker afmätning, föreslå och utsättja huru många alnar äro nödige till inkjöpet” (st prot). Bred guldgalon i form av ett kors på ryggen, smal galon till mittmarkering fram samt runt kanterna. Har varit hophakad fram med hyska och hake, omlindade med silvertråd (endast en del av haken bevarad). Enkelt foder av lärft, fläckigt och skadat. Användes ej. — 4. Av svart sammet med rika broderier, applikationer och tofsar, allt av silver. På ryggen (fig 107) kors av bred galon med törnekrona inom strålkran. Under korset en kulle. Runt kanter och halsringning smalare galo-

ner. På framsidan Jehova-sol. Grått, modernt linnefoder. Inköpt 1872 (räk). — 5. Av naturfärgad sidendamast, mönstrad med symmetriska blombuketter. På ryggen är applicerat ett kors av rött atlasiden med kant av guldsnodd; på korset är broderade en vinranka och små kors. I korsmitten är applicerad en kvadrat av guldbrokad med avskurna hörn, på vilken är broderad en duva. Korset omges av strålar. På både fram- och bakstycke är små strödda blommor, broderade med silke i schattérsöm. Även på framstycket är applicerat en kvadrat med avskurna hörn, omgiven av strålar. Inom denna är broderat IHS. Naturfärgat sidenfoder. Tillverkad 1944 av Ersta och inköpt av församlingen. —

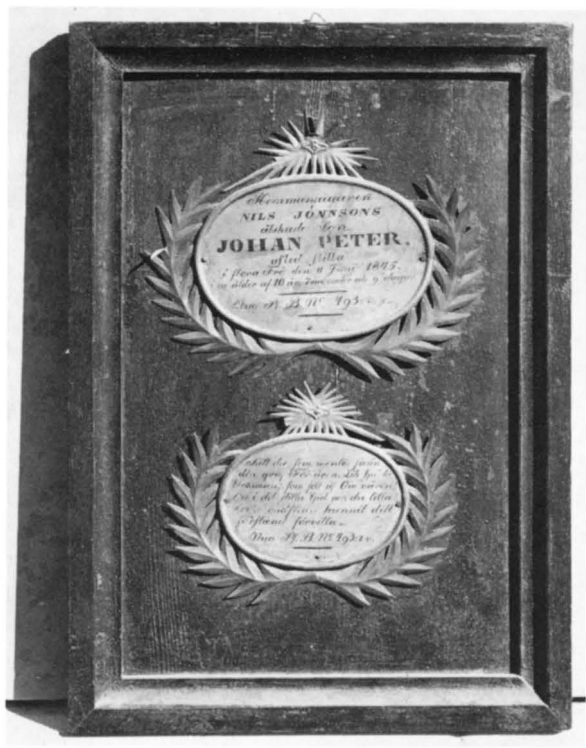

Fig 109. Minnestavla över Johan Peter, Nils Jönnsöns son, † 1845. Foto R Hintze 1980.

Memorial tablet in memory of Johan Peter, d 1845, son of Nils Jönnsöns.

6. Av grön sidendamast i två olika nyanser med applikationer och broderier i mångfärgat silke och guldtråd (fig 108). Själva mässshaken är sydd av ljust, diagonalrutat tyg. På detta är applicerat mörkgrönt tyg i blommonster, bl a breda bårdar fram och bak. På ryggstyckets bård är broderade olika Ölandsblommor i naturtrogna färger (orkidéer, solvända, cikoria m fl), medan framstyckets bård upptas av en psalmsvers, Ps 56:5. Bokstäverna är broderade med kedjesöm av guldtråd. Runt halsringningen är applicerad en mörkgrön linning, broderad med kors. Gult linnefoder. Komponerad av Arthur C:son Percy (not 19) och Sofia Widén (not 72) samt utförd av Libraria 1944. Skänkt till kyrkan samma år för att celebrera fru Maja Nordings⁷⁴ 60-årsdag. – 7. Av violett, blommönstrad sidendamast med applikationer och broderier i linnetråd. På mässshaken är applicerat ett ok av naturfärgad, diagonalrutig sidendamast, som på framsidan fortsätter nedåt i en

fyrkant och på ryggen i en bred bård. På ryggen dels Kristus på korset, dels en helig man, Johannes Döparen?, på framstycket en mångbladig, stiliserad blomma (en ros?). Violett linnefoder. Komponerad av SR, d v s Sonja Reinfeldt⁷⁵ och tillverkad av Libraria 1950. Gåva till kyrkan av kamrer G Karnell, Jönköping. – 8. Av röd sidendamast med blommönster, broderad med guld- och silvertråd på ryggen. Kors, dels av silvergallon, dels broderat med silvertråd och krönt av ett stort guldkors. Under korsets tvärarm är tecknen för Alpha och Omega broderade. Komponerad av S B Synnergren och tillverkad av Södra Sveriges Kyrkliga Textil 1951. Gåva till kyrkan av tolv församlingsbor.

De äldsta kända mässkjortorna var sydda av "wacker slesing" (not 71; räk 1705) eller "slissing" (inv 1772). Ej bevarade.

De äldsta kända prästkapporna är följande: 1. Köptes 1724 efter "Sahl. Pastoris H. Nils Wendtling" (not 56). Samtidigt köptes 1½ aln rask (not 71) samt silke till kappans förbättrande och upplagande (räk). – 2. 1772–1773 köptes tyg och betalades arbetslön till en ny prästkappa (räk). Den var av "Swart Cammelott" (not 71; inv 1772). – 3. 1794 köptes 24 alnar svart "Camelott" till en kyrkokappa samt betalades "sattin" till uppslag, silke och arbetslön (räk). – 4. 1826 anskaffades en ny prästkappa (räk). Materialet anges inte.

Fyra moderna stolor: 1. Av grönt, mönstrat yllebånd, kors och kantrand av guldbånd. – 2. Röd; i övrigt lik nr 1. – 3. Av violett, mönstrat yllebånd. Kristusmonogram i annan violett nyans, broderat med linnetråd 1965. – 4. Av vitt, grovt ripsbånd av bomull med invävda kors samt broderade ringkors i guld och grått.

Handkläden: "Bragde [not 71] handkläde 1 st.

Noch handkläde 1 st gammalt" (inv 1665). Dessa togs förmodligen av fienden 1677, ty de finns inte upptagna i inv 1685 eller senare.

Dopdräkt av vit voile med infällda spetsar. 1960-talet. Inköpt av församlingen.

1785 beslöt man att anskaffa en rock för kyrkvaktaren: ". . . en Embets kappräck af kyrkans medel, i likhet med det, som wanligt är både i städer och på land nästan öfver hela Riket" (st prot 1785). Ej bevarad. Till kyrkvaktarens utrustning hörde också en kyrkstöt (synlig i fig 74), se nedan, Möbler m m. 1782 "Gordes den påmiñelsen, att somliga hafva försed, isynnerhet somartiden, att sofva i Kyrkan under Guds-tjensten; och som det blifvit förmärkt, att Kyrkowäktaren liksom hade försyn wid att väcka soml., besynnerligen dem af hwilka han njuter sin lön, torde hända, af fruktan att förlora något deraf; altså blef kyrkowäkta-

ren Haglund allmänligen tillsagd, att göra sin syssla, utan afseende på personen" (st prot).

Mattor: 1. "För Mattan wid Alltaret" betalades 1 daler 1772–1773 (räk). – 2. En stor halmmatta i sakristian inköptes 1778–1779 (räk). – 3. 1842 beslöt man att anskaffa "så kallade Klutmattor" (trasmattor) till sakristian (st prot). – 4. Kormatta, "Moses brinnande buske" är vävd i flossateknik i rött och blått, är komponerad av Ulla Schumacher-Percy samt vävd av henne och författaren Nils Weidling 1951.

I långhuset ligger en heltäckande matta i en skarp, grön färg, som illa stämmer med kyrkorummets färg-hållning i övrigt.

Håvar, se nedan, Kollektredskap.

Gravminnen

Minnestavlor⁷⁶: 1. Över Johan Peter Jonnson, död 1845 vid 10 års ålder och son till hemmansägaren Nils Jonnson, Stora Frö (fig 109). På en rektangulär, svart tavla med profilerad, likaledes svart ram är på vanligt sätt fästa två ovala kistplåtar av förtent järnbleck. Deras utklippta kanter är formade till palmkvistar, som är grönmålade. Upp till Guds öga inom guldbronserade strålar ordnade i triangelform. Själva inskriptionsplåtarnas kanter är också guldbronserade och texten utförd med svart färg. 55 × 38,5 cm. I sakristian.

I tornet förvaras följande gråmålade tavlor, samtliga från 1800-talets förra hälft. Deras plåtar har varierande form, är starkt rostade och var redan vid Billows (not 8) besök 1918 helt oläsliga: 2. Rektangulär tavla inom profilerad ram med pärlstav. 69 × 43 cm. Till denna tavla hör troligen ett överstycke, som nedtill har en smal pärlstav samt kröns av en låg triangel, inom vilken en halv, strålände sol är skulpterad. 22 × 44 cm. – 3. Rektangulär tavla med profilerad ram. 68 × 44 cm. – 4. Rektangulär tavla med profilerad ram (kortsidorna saknas). 56 × 24 cm.

1869 inkom kapten N Wahlberg i Stora Frö "med den enträgna anhållan att alla på väggarna i kyrkan upphängda graf- och likplåtar tillika med hvad dertill hör skola med det första af vederbörande egare till dem och sistnämnda alldeles borttagas ur kyrkan, såsom högst vanprydande för en kyrka" (st prot). Något formellt beslut i frågan kunde inte fattas förrän vid nästa stämma, men kyrkoherden (Andreas Petersson⁷⁷) lovade dock "afkunna i kyrkan en tillsägelse om att egarna till nämnde plåtar med taflor skola dem till fullo borttaga eller afhämta". Vid en följande stämma samma år beslöt man att tavlorna skulle avlägnas inom 14 dagar efter pålysning, "Men de öfriga taflor, som icke höra till den förenämnda kategorien, skola kvarhånga i kyr-

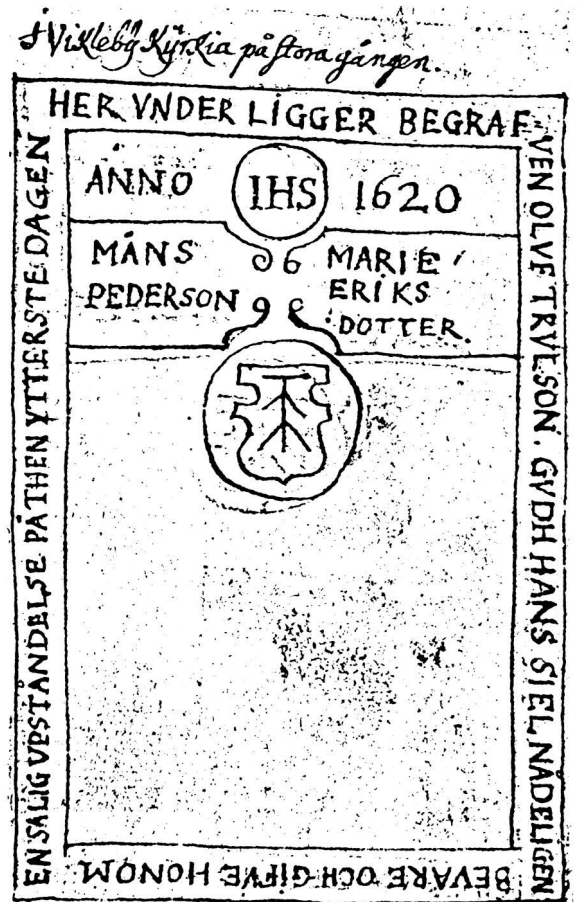

Fig 110. Gravsten över Oluf Trulson, † 1620, samt över Måns Pederson och Marie Eriksdotter. Stenen låg 1752 "på stora gången" i långhuset, men är numera försvunnen. Teckning av P Frigelius 1752. KSB.

Grave slab, 1620, lying in the main aisle of the nave in 1752, but now lost.

kan och det gerna på sina platser, samt när tillfälle gifves ordentligt uppsnyggas" (st prot).

Det är få gamla gravstenar i Vickleby. Vid kyrkans ombyggnad 1778 togs de gamla gravstenarna ut ur kyrkan och lades på kyrkogården. Därifrån flyttades de 1819 (efter tornets ombyggnad?) och spreds i socknen. 1783 beslöt socknens innevånare enhälligt, "att hädanefter inga Lik, af hwad stånd de wara må, få läggas i kyrkan eller sakerstigan; ej heller någon graf härefter göras i kyrka eller sakerstiga, oaktat pgr. [pengar] skulle för en sådan frihet till bjudas; hälst sådant både är skadeligt för hälsan i anseende till de osunda ångors

upstigande, och äfven otjenligt, i anseende till gålf och stolars uppbrytande, som alt nu är i godt stånd, utan ansågs kyrkogården såsom både nog rymlig, inestängd och tjäntlig att förwara de dödas ben” (st prot). Den enda sten, som man säkert vet har legat i kyrkans golv, är nr 4 nedan. – Beträffande gravstenar ute på kyrkogården, se ovan, kap Kyrkogård.

Gravstenar: 1. Av grå kalksten, trapetsformad. Längd 187 cm, övre bredd 94 cm, nedre bredd mer än 71 cm. Tidig medeltid. I senare tid har en rand inhuggets 7 cm innanför kanten samt överst på stenen en cirkel med initialerna · O S (första bokstaven oläslig). Spräckt i två delar och inlagd i vapenhusets golv. – 2. Av röd kalksten, trapetsformad. Längd 187 cm (ligger i vapenhusets golv och döljs delvis av trappan till långhuset). Övre bredd 87 cm, nedre bredd 83 cm. Spräckt i två delar. Medeltiden. – 3. Avbildad av Frigelius (fig 110), då den låg ”på stora gången” (i långhuset). En rektangulär sten med inskrift runt kanten, avgränsad från stenens mitt genom en rand. Innanför denna, överst: IHS, omgivet av ANNO och året 1620. Därunder de dödas namn: MÅNS / PEDERSON och MARIE / ERIKS / :DOTTER. På stenens mitt inom en cirkel en symmetrisk renässanssköld med ett bomärke. Kantskrift: HER VNDER LIGGER BEGRAF = / VEN OLVF TRULSON: GUDH HANS SIEL NÄDELIGEN / BEVARE OCH GIFVE HONOM / EN SALIG VPSTÄNDELSE PÅ THEN YTTERSTE DAGEN. – Håkansson nr 906. Stenen har inte återfunnits.

Votivskepp

Ett votivskepp, Sofia Maria, ”som vanligen finnes i Ölands kyrkorne”, var daterat 1783 och målat samma år (räk samt Inv 1830). Det hade ”2^{ne} lager kanoner. Skeppets Namn: Sofia Maria, året 1783, säges vända sig efter vinden”. Ej bevarat.

Tavlor

1830 hängde två tavlor, en på varje sida i koret. Den ena uppgavs föreställa ”gamla Calmar Stads kyrka inantill i perspectiv målning på duk” (fig 111). Den andra föreställde Marie bebådelse och ägde inskriften: ”In Salvatoris Christo laudem” (= Till Kristi, Frälsarens, lov). De båda tavlorna var skänkta till kyrkan 1772 (inskr i sakr), samma år som pastor Myrstedt (not 34) flyttade till Kastlösa. Tavlorna försvann före 1837.

Kyrkointeriören kan av flera skäl⁷⁸, inte minst de många altarna, omöjligt ha föreställt Kalmar Storkyrka, utan var troligen målad i Antwerpen på 1600-talet. Kyrkointeriörer var under denna tid och även senare

ett mycket omtyckt motiv i nederländskt måleri. Tavlorna kopierades av N I Löfgren 1818. Av allt att döma var det han, som missförstod motivet.

Kyrkan har ägt några s k Hedengranstavlors⁷⁹. De var 1706 två till antalet, den ena ”öfwer Jubelfästen” (1693), den andra över ”sal kong Carl d XI begrafning” (inv). 1718 hade en tredje tillkommit, så att det 1830 i kyrkan fanns ”3^{ne} tryckta Patenter, innefattade i svarta ramar, utgifne under Carl XI, Carl XII och Fredric I Regeringstid, af otydligt innehåll” (inv).

Kollektredskap

Håvar: 1. ”Af rödt Sarss [not 71] med utsydda blommor och en liten Malmklocka”, given till kyrkan av Mäster Ollrik vid Fröby gårdar (inv 1703). – 2. ”Ny borderat Pung förärat af Pastoris nu warande k: hustru dydesama Elisabet Wall” (inv 1714; not 56). En klocka till en håv köptes 1752 (räk). 1753 fanns två håvar, ”en bättre med klåcka och en sämre utan klåcka” (inv). – 3. Ännu en håv skänktes till kyrkan 1772 (inskr i sakr). Den sämre av håvarna var bortsåld 1774 (inv). – 4. En ny håv skulle anskaffas enligt beslut 1789, eftersom den gamla var mycket förfallen och nästan obrukbar (st prot). Beslutet verkställdes året därpå (räk). Den var av svart manchester (inv 1791), 1813 beskriven som en håv av svart sammet med silvergaloner och en liten ringklocka av metall (inv). Ej bevarad. – 5. Håv av mörkbrunt, ursprungligen svart linne, upptill och nedtill kantad med en yllesnodd i flera bruna nyanser samt svart. Även tofs av liknande yllegarn. Mitt fram korsstygnbroderier, också av ylletråd i en nu enformig färgskala av grönbrunt och grått, som från början troligen har varit brokigare. I mitten ett symmetriskt ornament, sammansatt av fyra motställda tulpaner samt fyra päron eller blad. Utanför dem små palmetter samt en ram av olika blad- och blomformer. Påsen är fodrad med tunt, brunt, kyprat bomullstyg. Holk och ring av järn; svarvat, mörkgrönt skaft. Längd 154 cm. Den ursprungliga järnpinglan blev stulen häromåret och ersatt med en av mässing. Troligen identisk med den håv, som skänktes 1844 av prostinnan S Forssell⁸⁰. – 6. Av svart sammet, broderad med kors i silver och vitt linne. I korsmitten små blommor, sydda av små glaspärlor. Påsen indelas av silvergaloner i fyra fält, vardera med ett kors. Upptill en bredare galon, också av silver. Fodrad med läder. Holk av silver med ingraverad text: GÅVA AV / VICKLEBY / SYFÖRENING ÅR / 1935. Svart, svarvat skaft. Längd 188 cm. – 7–8. Ett par av grönt, knutigt linne, påsen avslutad upptill av ett brett guldband, broderat med gröna rutor. Fodrad med läder, holk av mässing. Det

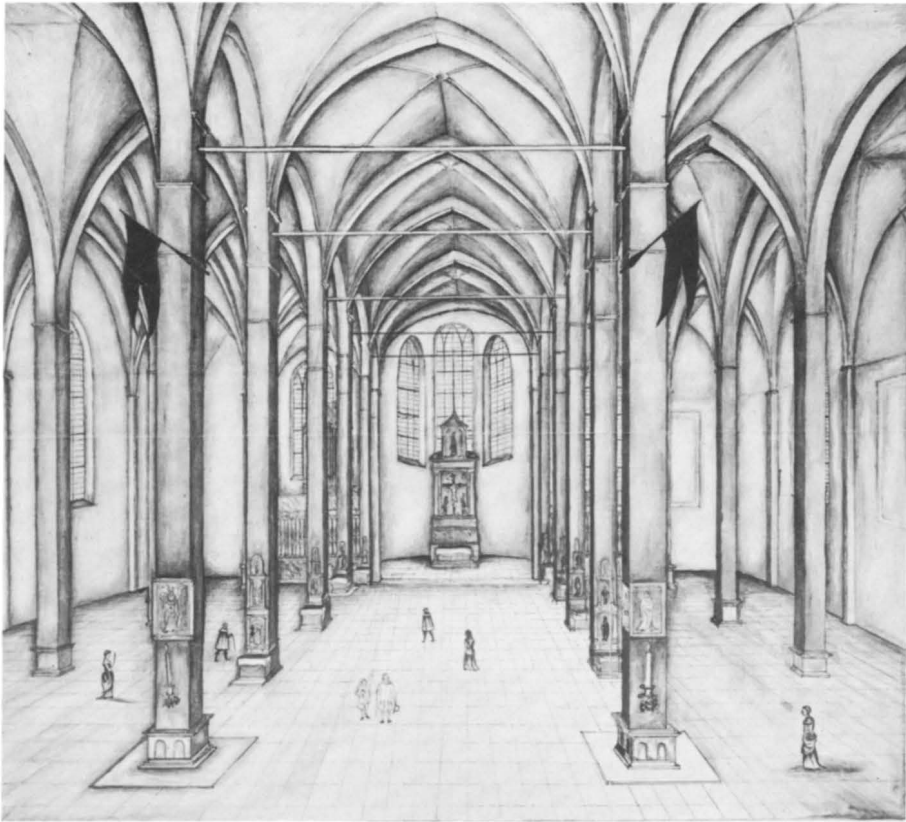

Fig 111. Kyrkointeriör, den s k Vicklebytavlan, sannolikt målad i Antwerpen på 1600-talet och kopierad av N I Löfgren 1818, som felaktigt tolkat tavlan som en avbildning av Kalmar Storkyrka. Tavlan hängde troligen från början på Borgholms slott och skänktes 1772 till Vickleby kyrka av häradsskrivaren Starbeck, som var inspektor på slottet. Tavlan försvann före 1837. Löfgrens teckning förvaras i ATA.

Church interior, the 'Vickleby picture', probably painted in Antwerp in the 17th century and copied by N I Löfgren 1818, who mistakenly thought it represented the Great Church of Calmar. The painting probably originally belonged to Borgholm Castle and disappeared before 1837.

bruna skaflet har en förgylld silverplåt med graverad inskrift i antikvaversaler: GÅVA TILL VICKLEBY KYRKA / FRÅN VÄNNER 10.5 1798 / TILL MINNET AV VERNER PALMGREN / KANTOR 1910–1954. Silverplåten är stämplad CE-SON. Längd 188 cm.

1875 insamlades kollekt dels i bäcken, dels med håv.

Möbler mm

Bord: 1. "ett litet Bord att bruka i kyrkjan att skrifwa med, då visitationer hållas" levererades till kyrkan 1738 av Peer Larsson i Stora Vickleby för att reglera en skuld till kyrkan. Det var målat 1742 (inv), men ofär-

digt 1746 (inv) och fanns inte kvar 1772. – 2. Bockbord med draglåda under skivan, som är försedd med kanter på tre sidor (kortsidornas kanter är profilerade). Skiva och kanter svartmålade, underredet mörkgrått. Skivans yttermått: 61,5 × 121 cm, total höjd 81 cm. Bordet gjordes 1764 av snickaren Wahlberg. I inv 1772 och följande inv anges det, att det är målat. 1813 heter det om bordet, att det var "något förfallit".

Stolar (synliga i fig 74): 1–2. Med hel ryggbricka och slåar, målade i blågrön färg, höjd 94 resp 100 cm. Upptagna första gången i inv 1742, "2^{ne} öfverstrukne stolar". 1774 heter det, att de var målade (inv), 1813

att de var brunmålade (inv). – 3–4. Av ek, ungefär lika nr 1–2, men avlutade och med nya säten. Skänkta av Bernhard Danielsson i kyrkbyn Stora Vickleby på 1970-talet. Höjd 106 cm. – 5. Karmstol av gråmålade furu. Ryggbricka ljusblå med röd ramlist. Läderklädd, stoppad sits. Slår mellan de profilerade benen. Höjd 84 cm. Skänkt av fru Anna Thornell på 1970-talet.

Bänkar, se ovan s 75 f.

Kistor: 1. Omtalad 1665, 1685, 1691 och 1703 (inv). Kallades 1706 gammal och oduglig. 1718 beslöt man, att järnen skulle avslås och brukas till någon annan kyrkans tjänst och nödvändighet. – 2. ”Kiörkokista wäl beslagen innefattad i en ståck med 3 innanlås för” (inv 1706). Den bröts upp av tjuvar 1727: ”. . . plundrades kyrkan af gudlösa mskr [= människor], hvilka bortstulo alt hvad som fans i kyrkokistan på 15 öre S.M. när” Vickleby äldsta kyrkobok, s 280). – 3. ”En kista som brukas till kyrkans förnödenheter” köptes 1741 (räk). Inv 1753 upptar två kistor, en ”wälbeslagen kyrkokista” och en ”dito gammal”. – 4–5. Två kistor gjordes 1764 av snickaren Clas Wahlberg. De var först ”obeslagne med 1. lås för hvardera” (inv 1813, 1837, 1845). Det är troligen dessa båda kistor som 1774 kallas för ”kyrkowärdskistor med låsar och beslag” (inv). Om en av dem hette det 1797: ”til kännagafs at kyrkowärdskistan af den starka fucktighet som är i sakristigan vore aldeles till botten och sidor uppruten och odugelig, då åldermännen blefvo anmodade at antingen låta förfärdiga en ny i stället, eller reparera den gamla, så som dem bäst synes” (st prot). Den ena kistan skadades 1847 vid ett inbrott (inv 1848). Båda fanns med i inv 1862 och 1871, men avskrevs 1887. – 6. Av ek (fig 49, 112) med mycket tjocka väggar, järnbeslagen och svartmålade på utsidan, indelad i två fack med egna lock (kistans lock består av två halvlor), vardera med ett innanlås samt ett låsöverfall över skarven mellan de båda lockhalvorna. Dessa är infällda i falsar på kistans gavlar. Ovala, fällbara handtag på kortsidorna. Locken grönmålade på insidan. På insidan av vänster lock är målat med svart frakturstil: ”Denna Weckleby kyrcko kista är / förfärdigat då Gustav Brunnerus [not 40] / war Pastor / Pehr Jöransson uti St: Veckleby / och Jöns Pehrson uti Carlevij. åldermän. / 1774 / And: Georg. Wadsten [not 49] Pictor Provintij Calmarensis [= provintialmålare från Kalmar]”. Myntspringa i höger lock. Höjd 54 cm, längd 103 cm, bredd 53 cm. 1770 beslöt man att anskaffa en ny kyrkokista, ”emedan den gamla är på det högsta bristfällig” (st prot), den gamla beskrivs 1774 som ”förderfvad” (inv). 1773–1774 anskaffades ekplankor till kistan, mästern Aspelund fick arbetslön för densamma, smeden

Lindberg i Kalmar fick betalt för 14 järnplåtar, spik och arbetslön och Wadsten fick betalt för målningen. Betydligt skadad genom inbrott 1847. (inv 1848). – 7. Av furu, med svagt kupigt, överfalsat lock, beslagen med två järnband runt om kistan. Nyckelhål och urtag för ett lås mitt fram (låset borta), handtag på gavlarna, knopp mitt fram på locket, allt av järn. Lådika, d v s litet fack, på vänster sida. Längd 65 cm, bredd 37 cm, höjd också 37 cm. Innehåller numera blecksiffror till en nummertavla. I tornets första våning. Kanske identiskt med ett skrin ”till afhämtning och förvaring för Kyrkans Ljus”, som tillverkades 1843 av snickaren Anders Magnusson enl beslut 1842 (st prot), medan Dahlgren gjorde lås och beslag till detsamma (räk).

Skåp: 1. Tillverkades 1764 av Clas Wahlberg (räk). Samma år anskaffades lås till detsamma. Skåpet är synligt på äldre fotografier men utranterades för ett antal år sedan. – 2. Det nuvarande skåpet i sakristian är tillverkat vid Capellagården (not 18). Av furu, väl inrett.

En kyrkstöt, ett redskap, med vilket kyrkvaktaren skulle väcka sovande kyrkobesökare (synlig över dörren i fig 74), bestående av en svartmålade stång med en rund knopp i ena änden. Längd 243 cm. Om dess användning, se ovan under Textilier, s 94.

”En liten spegel på sacristiabordet” anskaffades 1776–1777 (räk), men finns inte kvar.

Två likbårar är bevarade. Den ena var nyköpt 1739 (räk), den andras ålder är okänd. Båda finns upptagna i inv 1772. Längd 355 resp 275 cm. En skadad inskrift, målade med frakturstil på den senare, anger, att båren var avsedd för ynglingar: ”denna Bår . . . ynglingar följa . . . Till sitt willo Rum”. – Klappträ, längd 60 cm, användes ännu på 1930-talet till att jämna till och klappa gravarnas jordkullar, innan de planterades med murgröna.

1869 beslöt man att anskaffa en likvagn, ”Emedan nu varande sätt, att för begrafning fortskaffa lik från Carlevi och St. Frö rotar till sina vederbörliga hvorum ansågs av mången . . . obehvämt . . . så som det bl a sker, att liken föres nu mången gång på en gammal olämplig steghäck, som äfven ligger på en olämplig vagn . . .” (st prot). Vagnen var överklädd med kläde. Den fick användas mot en avgift (st prot 1881); inkomster redovisades 1875–1936 (räk). Sönderslagen och uppeldad.

En måttstock (troligen en s k mållikare) anskaffades 1739 och 1772 upptages under rubriken Järn såväl ”1 st Aln” som ”1 st Måttstock” (inv). Måttstocken nämns också i inv 1813. Ej bevarad. – Under rubriken ”Träsaker och Glas” är bl a ”1 st Tunneått” upptaget i

Fig 112. Detalj av järnbeslagen kista av ek (jfr fig 49), tillverkad 1774 och målad samma år av And G Wadsten. Foto R Hintze 1981.

Detail of iron-bound oak chest (cf fig 49), made in 1774 and painted in the same year by And G Wadsten.

inv 1813. Ej heller bevarat.

Sandmått av bleck, upptaget i äldre inv, men struket 1951.

Altarvaser, ett par höga, smala, av silver, delvis förgyllda, graverade med en törnekrona på foten och ett latinskt kors på sidan, enligt stämplor tillverkade 1927 av C G Hallberg, Stockholm, och skänkta samma år av direktör H Karnell och bankkassör G Karnell, Jönköping, samt fotografen A Karnell, Göteborg. Höjd 29,5 cm. – Två vaser av (ny-?)silver, 1965, som en gång stod på dopaltaret, är stulna. – Ett par vaser av mäsing, ornerade med punsade blomrankor. I botten graverat med versaler: GÅVA TILL / VICKLEBY KYRKA / MIDSOMMAR 1945 / AV / GERD NASENIUS. Höjd 18,5 resp 19 cm.

Straffredskap

1714 fanns ingen pliktball (inv). En sådan anskaffades 1719 (räk) och finns upptagen i inv 1837, 1845, 1848, 1862 samt 1871. Den avskrevs 1895 som oduglig.

Straffredskap på kyrkogården, se ovan s 21.

Böcker

I slutet av 1500-talet ägde kyrkan bl a "Böcker Official⁸¹

– 1 ste och – 2 gamle permeböcker⁸²" (PB vis). Ej bevarade.

Rhezelius nämner en lagbok, som 1634 förvarades hos kyrkoherden: "Hos Pastorem fins swenske Landz lagen skrifuin i feidetiden, och Bengcht Håkson hafr egt heñe, fordom lagläsare" (F c 5, s 16). Inte heller denna är bevarad.

Karl XII:s bibel i 1800-talsband, men med originalspännen och beslag. I modern monter, tillverkad 1982 vid Capellagården.

Dammsugningsfynd 1980

I samband med skyddsarbeten och reparationer i tornet utfördes 1980 en undersökning av kulturlagren i tornet genom dammsugning⁸³ med hjälp av en kompressor och en ejektor.

Den föremålsgrupp, som tilldrar sig det största intresset, är benmaterialet. Att det i huvudsak rör sig om måltidsrester är inte förvånande. Sådana har påträffats vid alla tidigare undersökningar. Benmaterialet är obränt och ofta mycket fragmentariskt. Vid analysen har fynden från de olika rummen undersökts var för sig och redovisas i tabellform (fig 113). Vid bedömning av minsta antalet individer (mind) har samtliga ben i kyrk-

tornet setts som ett slutet fynd. Det kan inte uteslutas att skelettdelar flyttats mellan rummen och våningarna.

Det är speciellt anmärkningsvärt att man bland benen finner foster av svin och häst. Det är minst 3 hästfoster och 48 svinfoster. Förekomsten av foster kan komma sig därav att man under medeltiden, liksom under förhistorisk tid, inte fäste avseende vid sugornas eller stonas dräktighet vid slakten (Eketorp, *Die Fauna*, s 42 [häst], s 132 [svin]). Även ben av vuxna hästar hittades i tornet. Hästkött har man ogärna ätit ända fram till idag. Ibland har det varit förbundet med skam och vanära (Egardt, B, *Hästslakt och rackarskam*, 1962). Traditionen går långt tillbaka. Frågan om den har sin början i och med kristendomens införande i Sverige har diskuterats i olika sammanhang. Hästbenen från Vickleby har en given plats i den debatten.

Ben av nötkreatur, vuxna svin, får, getter, fågel och fisk vittnar väl också om måltider uppe i tornet.

Det har ej varit möjligt att mindberäkna häst, nöt och vuxna svin. Till alla största delen har ben från nedre delarna av extremiteterna påträffats och de tillåter inte försök att bestämma antalet djur. Allmänt måste framhållas att fragmenten av dessa djur endast i undantagsfall (2 får/get i rum *K*) kommer från djurens köttrika delar, såsom lår, bog och skinka. I första hand har exempelvis "en skank" av får, ko eller gris förts upp i tornet.

Övriga djurarter som analyserats är hund, katt, igelkott, hare, hermelin, gnagare, fågel och fisk. Förekomsten av alla dessa djurarter kan till viss del förklaras av att kyrkornet inte varit helt stängt utan att många djur haft möjlighet att ta sig in.

Skelettdelar av människa fanns i rum *J*, *D* och *K* (s 31) Av människa kunde minst 5 individer bestämmas: En infans *I* (0–1 år), en juvenis (10–24 år), en vuxen kvinna samt två vuxna individer med obestämbar kön. Även dessa ben har varit utspridda. Det rör sig alltså inte om begravningar i tornet. Hur förekomsten av människoben i tornet skall förklaras, är en svår fråga. Den enklaste förklaringen är väl att man hämtat jord från kyrkogården för att därmed jämna till torngolven och att människoben råkat komma med dit upp.

Det övriga materialet från dammsugningen – 322 registrerade nummer – förvaras i SHM. De identifieras med hjälp av en siffra, föregången av bokstaven *F*. Här nedan beskrivs de intressantaste.

1. Prydnadsnål (F 47), bestående av en rund, genombruten skiva av brons eller mässing, 16 mm i diameter. Runt kanten och ett stycke innanför skivans centrum orneras den av två koncentriska pärlränder.

Mellan dem är skivan genombruten av radiellt ordnade, smala hål, så att skivan ser ut som ett hjul. På baksidan en rostig nål av järn, vars ena ände är trädd genom två hål i skivan om omböjd mot baksidan. Total längd 44 mm. – 2. Knapp av mässing eller brons med spår av förgyllning på den konkava framsidan (F 48). Diameter 20 mm. Utmed framsidans kant en smal repstav och i mitten en symmetrisk blomma med rundade kronblad. Ögla för fastsättning på baksidan. En identisk lik knapp hittades vid dammsugning i Persnäs kyrka (avbildad i ÖI I:6, fig 496, knappen överst t h; knappen är utställd i Ölands Forngård, Borgholm). – 3. Kulformad knapp av brons eller mässing med spår av förgyllning (F 50). Sammansatt av två halvor. Framsidan är formad som ett halvt klot. Baksidan, med en ögla för fastsättning, har två små lufthål. Diameter 18 mm. Dessa tre föremål avbildades i Öbl 13/9 1980. – 4. Ett stycke av brons (F 199), kanske mynningen till ett altarkärl, längd 61 mm. Godset tjocklek 5 mm. – 5. Tre pärlor, kanske från radband (F 36, F 230). – 6. Några stycken av en sturk (F 72) med tydliga nötningspå, funna i ett av de ursprungliga löphålen genom andra tornvåningens valv. – 7. Ganska många tygfragment mest av linne och ylle, men även tunt, svart, diagonalvävt siden (F 114), tunn metalltråd omspunnen med silke (F 32, F 38) samt en bit silkesfrans med guldtråd (F 116). De sistnämnda fragmenten har troligen hört till kyrkans äldre, nu försvunna textilförråd. Bland yllefragmenten märks en mörkbrun sniljeväv med svarta ränder (F 212, F 236, F 288, F 289). – Kritpipor, hela eller delar därav (F 51, F 101, F 135, F 164, F 258). – 9. I våning *K* låg flera knytnävestora stenar, som kan ha använts som ammunition. – 10. Fragment av halm, rågax, mossor, torv och sjögräs antyder vad som har använts som bäddunderlag, men kan också ha dragits upp i tornet av fåglar.

Bland övriga föremål märks handsmidda spikar, läderfragment, flintavslag, nötskal, bearbetat trä och repstumpar, som också vittnar om olika slags aktiviteter i tornet.

Inga myntfynd gjordes vid denna undersökning, till skillnad från dem som gjordes vid de flesta tidigare undersökningar av samma slag.

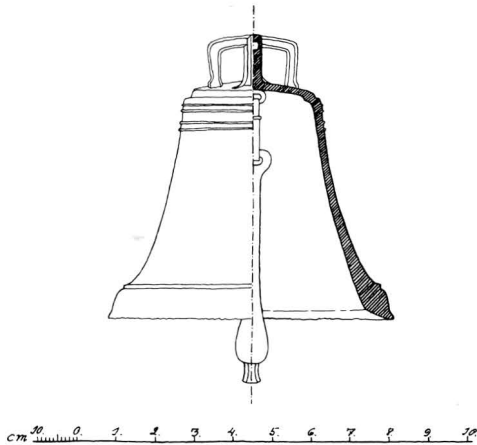
Klockor

Tornet var ursprungligen byggt för fyra klockor, att döma av fyra löphål för klocklinor i andra tornvåningens valv (fig 28, plan vid III samt fig 54 f). Nötningsmärken efter klockaxlar i bevarade bjälkar (fig 34 ff) visar, att senare endast två klockor samtidigt har hängt i tornet. Så var förhållandet redan i slutet av 1500-talet (PB vis). Den ena av dem är bevarad, lillklockan (fig

Fig 113. Tabell över skelettdelarnas spridning. K Holgersson 1983.

Table of distribution of skeleton fragments.

	Människa	Häst	Hästfoster	Nöt	Svin	Svinfoster	Får/get	Katt	Igelkott	Hare	Hermelin	Gnagare	Fågel	Fisk
Rum J	X	X	X	X	X	X	X	X	X				X	
Rum D	X			X	X	X	X						X	
Fast trappa under lösa stenar		X	X			X	X							
Rum G									X					
Trappa H				X			X							
Trappa C-E						X	X							
Trappor från maskin och ner				X										
Rum K; N delen	X	X		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Rum K; S delen	X			X	X	X	X			X			X	
Rum K; rensning till kollager				X	X	X	X			X		X		
Rum K; S delen, 10 cm ö lagret	X		X	X	X	X	X	X	X					
Rum K; N delen, avslutning			X	X	X		X							
Rum K; S delen, avslutning	X			X	X	X	X						X	
Rensning av glugg i valvet					X	X								
Rum K	X	X	X	X	X	X	X			X			X	

114), medan den andra togs av danskarna 1677. "Af gamla kyrkoboken finner man, att de ej togo mera än en af de 2 klockor, som här voro" (Ahlqvist, Saml III, S 86, p 199). Den i PB vis nämnda primklockan finns inte kvar. Den omtalas sista gången 1774 (inv).

Lillklockan⁸⁴ (fig 114) har runt halsen två rundstavar, tomt skriftband, två rundstavar. I slaget: vinkelstav. I övrigt saknas inskrift och ornamentik. Klockan är medeltida, troligen sent 1300-talet eller 1400-talet.

Fig 114. Lillklockan, troligen sent 1300-tal eller 1400-talet. Foto R Hintze 1980 resp uppm, skala 1:20, A Flink 1918.

The small bell, probably cast in the late 14th or 15th century.

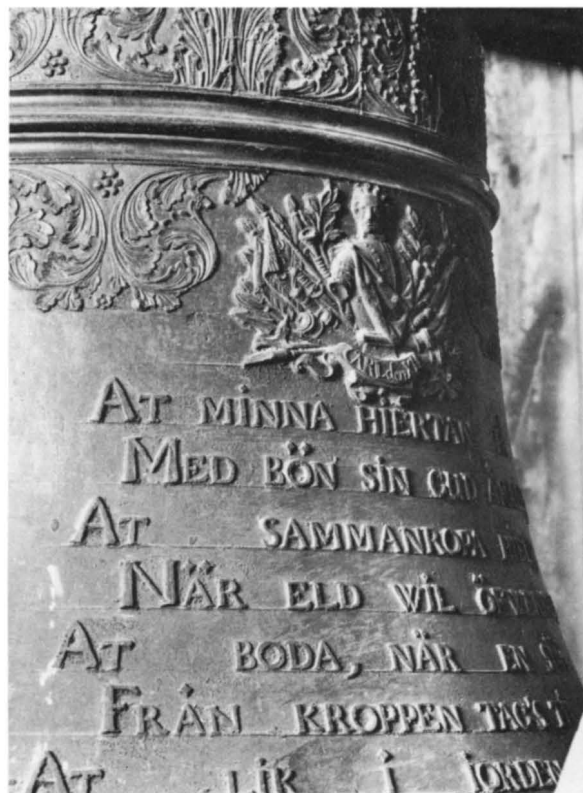
a

Fig 115 a–b. Detaljer av storklockan, gjuten i Stockholm 1744 av Johan Fahlsten, med bl a Karl XII:s (b) och Fredrik I:s (a) bröstbilder. Foto R Hintze 1980.

Details of the great bell, cast in 1744 by Johan Fahlsten in Stockholm with i. a. half-length portraits of the kings Karl XII (b) and Fredrik I (a).

Jfr Åmark 1960, s 189. Mått: diameter 73 cm, höjd med krona 78 cm, höjd utan krona 55 cm.

Storklockor: 1. Den äldsta kända är upptagen i PB vis i slutet av 1500-talet. Enligt Rhezelius hade den följande inskription med minuskler: "Anno domini m^o qu[a]dringentesimo quinq[ua] decimo primo + S" (= Herrens år 1461 + S). Klockan togs av danskarna 1677. – 2. Anskaffad mellan 1677 och 1685. Inv 1685 nämner två klockor, "den ena något sönder". – 3. "Stoor klåcka nys omguten" (inv 1691). Inv 1703 upptar dessutom "Twå stycker af malm af klåckan som wäga 12 $\frac{1}{2}$ d v s drygt 5 kg." Klockan, om vars gjutare eller ålder ingenting är känt, spräcktes och sändes till Stockholm för att gjutas om 1744. – 4. Den nuvarande klockan. Räk 1744 innehåller en utförlig redogörelse för den omständliga proceduren i samband med dessa anskaffning. Bl a smidde smeden mästare Daniel i Lunda kläppen, medan smeden i Stora Frö beslog "en Axell som klåckan skall hänga uppå". Vidare anskaffades järn och en grov rem till klockkläppen samt ett par "Järn

b

Skåller till Axeln" och en svingel. Olof Brännare tillarbetade och timrade "den stäcken som till klåcke Axeln blef beslagen" och "herr Jägaren Ruth i Stockholm" var den som "hafft i Commission detta ärendet med klåckans omgjutande", för vilket han erhöll "en lijten discretion" om 6:–. Kostnaderna för det hela bestreds dels av kyrkans egna medel, dels genom utdebitering bland socknens invånare, "hwar effter sitt Stånd och willkor". Storklockan (fig 115 a–b) har runt halsen akanthusbårder på ömse sidor om en rundstav.

Västra sidan: Porträtt av Fredrik I, därunder: GUD TILL ÄHRA OCH WICKLEBY / FÖRSAMLING TILL TIENST, ÄR DENNA KLOCKA / GENOM LANDTMÄTAREN H^r HENDRICH / REINIUS [not 35] FÖRSORG VORDEN GUTEN I STOCK/HOLM ÅHR 1744 AF IOH: FAHLSTEN⁸⁵ / PAST: H^r ARON DAHLERUS [not 58] ÅLDERM: / ERICH PERSSON OCH ANDERS OLSSON. – Keruber på ömse sidor om textens nedre del.

Östra sidan: Bröstbild av Karl XII med fanor och kanoner, därunder: AT MINNA HIERTAN PÅ / MED BÖN SIN

GUD ÅKALLA, / AT SAMMANROPA HIELP / NÄR ELD WIL
ÖFWERFALLA; / AT BODA NÄR EN SIÄL / FRÅN KROPPEN
TAG'S TIL GUD; / AT LIK I IORDEN GIÖMS, / THET
TECKNAS MED MITT LIUD. – Keruber på ömse sidor om
textens nedre del, på slagringen akantus. Mått: dia-
meter 80 cm, höjd med krona 77 cm, utan krona 57 cm.

Båda klockorna har filskårer i kanten. Klockmalm
ansågs nämligen i gamla tider vara användbar som en
verksam medicin och ett starkt verkande trollmedel.

De nuvarande klockorna trampas. Maskineriet, upp-
satt 1942, står i tornets första våning.

Noter

INLEDNING

1. *Abraham Ahlqvist*, f 1794, † 1844, präst och topografisk/kulturhistorisk författare, botaniker. Efter studier i Kalmar blev han student i Uppsala 1813 och prästvigdes 1818. Efter tjänstgöring dels som pastorsadjunkt i Kalmar stift, bl a i Vickleby (1819), dels som lärare i naturhistoria vid Kalmar Gymnasium, blev han 1825 kyrkoherde i Runsten och kontraktsprost i Ölands medelkontrakt från 1831. De perioder han som riksdagsman vistades i Stockholm, 1828–1830 samt 1834–1835, utnyttjade han flitigt för arkivstudier. Medlem av flera lärda samfund, bl a Götiska Förbundet från 1825 (under namnet Mysing), från 1829 VHAA:s korresponderande ledamot och ombud och erhöll dess silvermedalj 1830. Förf till det klassiska verket *Ölands historia och beskrifning*, 3 vol 1822–1827, se Tryckta källor. I detta verk har hans nära vän, N I Löfgren (not 2), en så stor del, att han borde ha stått som medförfattare. Sålunda är planscherna graverade med Löfgrens teckningar som förlagor. Se vidare SvK ÖI I:1, s 45 ff och där angiven litteratur samt S Göransson 1979.
2. *Nils Isak Löfgren*, f 1797, † 1881, präst o fornforskare. Som gymnasist i Kalmar 1815–1819 tillbringade han ferierna i Vickleby, där han tjänade sitt uppehälle som informator. Efter studier i Lund avlade han 1821 dimissionsexamen och anställdes s å som predikobiträde i Vickleby. 1822–1825 nådårspredikant i Gårdby-Sandby pastorat. Från sistnämnda år verksam i Småland, bl a i Rysby, Högsby och Kråksmåla. 1845 prost i egna församlingar, 1858 kyrkoherde i Högsby och Långemåla, samma år kontraktsprost över Handbörds kontrakt. – 1844 utsågs han till korresponderande ledamot av VHAA efter Ahlqvist (not 1), som avlidit samma år. Beträffande hans insatser i Ölands historia och beskrifning, se not 1. Hans dokumentation i ord och bild är värd det högsta beröm. I övrigt, se SvK ÖI I:1, s 35 ff och där angiven litteratur samt R Boström i SBL (under tryckning).
3. *Martin (Martinus) Laurentii Segrelius*, f 1653, prv 1676 i Kalmar t vice pastor här. Kh i Vickleby från 1680, † 1696. Under de danska härjningarna på Öland 1677 förlorade han sitt bohag, sina böcker samt sina egna och faderns anteckningar. Herdam 4, s 381 och där angivna källor.
4. *J H Rhezelius*, f i början av 1600-talet, † 1666, se SvK ÖI I:1, s 4 ff och där angiven litteratur; R Boström, KL 1978 s 113 ff. – R är i allmänhet en in i minsta detalj pålitlig källa. Hans samtliga teckningar av Ölands kyrkor är bl a publicerade i Herdam 4 samt i Öland, utg av Allhem, Malmö 1963.
5. *N O Vallinus*, f 1676, kh i Köping från 1707 och till sin död 1731. Disputerade i Uppsala på en avhandling, *De Celandia* (Holmiæ 1703), av vilken utdrag i svensk översättning är publicerade i KLMedd 30, 1942, och 31, 1943.
6. Hertiginnorna *Ingeborg*, norska kungadöttrar och kusiner, den yngre (f 1301, † 1361) gift (1:a gången) med

hertig Erik av Sverige och den äldre (f 1297, † 1356 eller 1357) med dennes yngre broder hertig Valdemar (dubbelbröllop 1312). Den förra blev moder till konung Magnus Eriksson. Den senare kom efter hertigarnas död 1318, i samband med Nyköpings gästabad, att huvudsakligen vistas på Öland, som tillfallit Valdemar vid hävdskiftet mellan hertigarna 1315; hon residerade på Borgholm under ca 35 år och kallade sig Ölands hertiginna. – Prebenda Resurrectionis (Återuppståndelsens) eller Ålems prebenda vid Linköpings domkyrka instiftades år 1318 av de båda änkorna Ingeborg till hertigarnas åminnelse i enlighet med de senares testamente (SD 3, nr 2132, 2163). – För denna utredning tackar jag docenten *Sölve Göransson*.

7. Uppgifterna om kyrkojorden i Vickleby socken har huvudsakligen hämtats ur följande källor: medeltida klosterjordböcker och -räkenskaper (RA); Smålands handl, 1500-talet (RA); jordeböcker (KKA, RA); Vickleby kyrkoarkiv (VaLA); Kalmar domkap arkiv (VaLA); Ahlqvist, Saml V, S 88 (UUB); geom jordeböcker, avmätningar, skiftesakter och andra lantmåterihandl (Lantmåterienheten, Kalmar; LMV). Jfr A Ahlqvist, *Clerus Calmariensis*, III, 1841, s 690.

KYRKOGRÅDEN

8. *Anders Billow*, f 1890, † 1964, konsthistoriker, museiman, redaktör, framstående och stilbildande grafisk formgivare. Medarbetade 1911–1931 i några av SvK Upplandshäften (tr 1912, 1921 och 1952). Deltog även på annat sätt i SvK arbete, utarbetade register, granskade manuskript, fotograferade och gjorde uppmätningar. Inventerade Ölands kyrkor 1912 för en planerad, men aldrig anordnad utställning av kyrklig konst, som var tänkt att äga rum i Kalmar (materialet förvaras dels i KLM, dels i ATA). Denna inventering ligger till grund för den s k Snabbinventeringen (1918) av Öland. Billows manuskript om kyrkorna i Algutsrums härad, påbörjade 1918, kom aldrig till tryck i SvK, men i stället kom materialet till användning i andra publikationer. I SvK arkiv förvaras Billows inventeringslappar samt Hans och M Gunnes systematiskt ordnade arkivexcerpter. Bland Billows arbeten om Öland kan man bl a nämna *Från slott till koja på Öland. I: Svenska turistföreningens årsskrift* (1921); *Öland. Resehandbok*, utg av Svenska turistföreningen (1925); *Öland. Kyrklig konst. Nord fam-bok*, vol 20, nytryck av 3:e uppl, red 1923-1937.
9. *Albert Flink*, f 1895, † 1980, arkitekt. Medarbetade 1917–1922 i SvK med uppmätning och fotografering av kyrkor i Småland, Uppland, Värmland, Västergötland och Öland. I sistnämnda landskap mätte han upp kyrkor i Algutsrums härad. Senare har han bl a medverkat vid utförandet av Sweden Square vid New York-utställningen 1939 och haft arkitektverksamhet och rörelse inom stenindustrien. Han levererade och monterade stenarbeten av

- silda slag (socklar, omfattningar m m) till olika ny- och ombyggnader. Bland ett 100-tal byggnadsföretag i Stockholm kan nämnas Kanslihusannexet, Arvfurstens palats och Dramatiska teatern.
10. *Klivstättor* av liknande slag finns bl a i Glömminge (Fmpl 53, fig 14), Långlöt (SvK ÖI II:1, fig 51) samt Runsten (ÖI II:5, fig 6:6–7).
  11. *Christopher Lambrecht*, f 1732, kh i Vickleby 1788, tilltr 1790, prost över egna förs 1792, kontr prost över Ölands östra kontrakt 1796, teol dr 1809, † 1810. Herdam 4, s 384.
  12. *Parm* eller palm, ett rymdmått med varierande innehåll, beroende på om det gällde hö, sten m m. När det var frågan om uppstaplad kalksten på Öland, motsvarade 1 parm 5,65 m³. – SAOB 19, P 311, 312; Hj Lindroth 1926 a, s 303 ff; S O Jansson 1955 samt i dessa arbeten nämnd litteratur. För dessa upplysningar tackar jag docenten *Sölve Göransson*.
  13. *Johan Peter Åberg*, f 1765, kh i Vickleby 1810–1828, därefter i Torslunda, † 1832. Kontraktspäst i Ölands östra kontrakt från 1822. Herdam 4, s 304 f 384.
  14. *Olof Duse*, f 1740, † 1808. Efter prästvigning 1764 tjänstgjorde han som pastorsadjunkt, latin: S(acri) M(inisterii) Adj(unctus), bl a 1769 i Vickleby. G m Christina Catharina Frigelius, dt t lektor Petrus Frigelius (not 26) och h h Ingrid Helena Wählberg. Herdam 3, s 131 ff.
  15. *Gabriel Gullbrandsson*, f 1784, † 1834, häradsskrivare i Ölands södra mots fögderi (C 4, s 295). Bodde på bostället lilla Vickleby. Vid *Inv 1830* i Vickleby deltog han som ombud för consistories och titulerades ”controlleur”. Hans änka, *Hedvig Johanna Löfberg*, framställde 29/10 1837 till Vickleby församling en önskan om att få lägga en större minnesvård av sten över sin mans grav, vilken bifölls (K I:3, s 114). En av de fyra, på gravstenen nämnda sönerna var möjligen Ernst, vars gravsten står på Gamla kyrkogården i Kalmar. Han var handlande och avled 1860, 29 år gammal (SvK Sm III:3, s 391).
  16. Sjökapten *O G Wahlgren* bodde i Stora Vickleby. Hans hustru var född Jeanson. Deras dotter Jenny Ingeborg var mor till Maja Nording (not 74). – Kapten Wahlgren gjorde 1885 en ovan omtalad karta över Vickleby kyrkogård (VaLA).
  17. *Carl Johan Hultner*, f 1819, prv 1843, † 1872 i Kalmar, e o prästman. Herdam 1, s 281.
  18. *Carl P H Malmsten*, professor, f 1888, † 1972, möbelarkitekt och pedagog. Han var en nydanare inom svensk möbelkonst och hävdade hantverkets betydelse. Grundade Olofsskolan i Stockholm (1928–1941), Stiftelsen Nyc-kelviksskolan (sedan 1945) och Capellagården i Vickleby (från 1960). G m Siv Munthe, f 1894.
  19. *Arthur C:son Percy*, f i Vickleby 1886, † 1976. Målare, keramiker och glaskonstnär; har även komponerat mönster på handtryckta tyger. Hans ateljé ligger strax norr om kyrkan. G m Kerstin Beckman, f 1890, † 1972.
  20. Bokstaven O står utanför ramen.
  21. Bokstaven S står utanför ramen.

KYRKOBYYGGNADEN

22. *Samuel Nicolai Enander* (superintendent i Kalmar 1650–1656, därefter biskop i Linköping, † 1670) riktade i samband med sina visitationer uppmaningar till församlingarna att flytta fram dopfontarna i koret, så att det heliga dopet måtte ske i församlingens åsyn (jfr t ex Persnäs vis prot 1654; SvK ÖI 1:5, s 476). Herdam 1, s 36 ff. – Beträffande bruket av julhalm, se Herdam 4, s 380, samt där angiven litteratur.
23. Bror *William Oscar Anderson*, f 1879, † 1939, konsthistoriker. Efter skolgång i Karlskrona och ett par års anställning vid Överums bruk försörjde han sig bl a som stationsföreståndare vid Öjkrokens station på Öland 1906–1909. Vid sidan av tjänstgöringen vid Ölands järnväg ägnade han sig åt en mångsidig vetenskaplig produktion, främst behandlande den tidiga svenska medeltidskonsten. Han sammanträffade med Johnny Roosval 1908, då denne besökte ön. Per cykel färdades de tillsammans och besåg öns kyrkor. Denna händelse innebar en vändpunkt i William Andersons liv. Han flyttade till Lund och tog först en fil kand 1923, två år senare avlade han fil lic examen. Med knapp marginal försörjde han sig dels som tidningsman, dels som medarbetare i verket Sveriges Kyrkor, till vars stab han hörde alltsedan starten 1912. Blekinge kyrkor är till största delen författade av honom (vol 22, 36, 59, 65, 86). Vid hans död förelåg manuskript dels till kyrkor i några Skåne-härader, dels till Öland, vilkas publicering uppskjutits av ekonomiska skäl. De sistnämnda, som utarbetats 1929–1935, överläts 1940 till Ragnhild Strömbom (-Boström) och utgör stommen i de tryckta Ölandsvolymerna. Kyrkornas mer eller mindre omfattande restaureringar krävde en omarbetning av manuskripten. Sveriges Kyrkors sedan dess förbättrade ekonomi möjliggjorde ingående arkivstudier, bättre och mer omfattande bildmaterial samt en utförligare publicering. – Under sin livstid var William Anderson mer känd i USA och Tyskland än i Sverige. Nya generationer av svenska konsthistoriker har emellertid, glädjande nog, ”upp-täckt” denne begåvade och mångsidige forskare. – *G Welin* 1908, s 107. – *J Roosval* 1939, s 50 ff. – En utförlig bibliografi har sammanställts av *E C Tempelman* 1942, s 123–126.
24. Stenbestämningarna är gjorda av f d förste statsgeolog Erik Åhman, Uppsala.
25. *Petrus Törnwall*, f omkr 1650, † 1706. – Efter skolgång i Linköping studerade T i Uppsala från 1668. Ritare vid Antikvitetskollegium i Uppsala från 1669, medföljde i denna egenskap på riksantikvarien Johan Hadorphs (1630–1693) resor. Efterträdde Elias Brenner som ritare 1670. Tog avsked 1678 och studerade därefter teologi, prästvigdes 1680 och tjänstgjorde från samma år i Gladhammars sn (Sm), där han 1682 blev kyrkoherde. – Törnwalls avbildningar av kyrkor är inte lika tillförlitliga som hans teckningar av gravstenar. – *R Boström* 1959, s 80 f. – SvK ÖI I:1, s 17 ff och där anförda källor.

26. *Petrus Frigelius*, f 1708, † 1791, lektor i matematik i Kalmar 1742–1755, prästvigd 1747, kyrkoherde i Made-sjö (Sm) från 1755, kontraktsprost i Södra Möre 1764. Hans dotter Christina Catharina var gift med Olof Duse (not 14). – Under sommarferierna 1746–1755 ritade han av, helt för sitt nöjes skull, kyrkor och kyrkliga föremål inom det dåvarande Kalmar stift. På Öland gällde det öns mellersta och södra del. Han är den förste som även avbildade kyrkorna från norr. Teckningarna är valhänt gjorda, men pålitliga i sin detaljtrohet. Hans samlingar om kyrkorna och deras minnesmärken, de s k *Analecta Frigeliana* eller de *Frigelianska* samlingarna, förvaras i KSB, Kalmar. Dessa samlingar har utnyttjats av bl a N I Löfgren och Abraham Ahlqvist. I ATA förvaras utdrag ur *Frigelius'* saml, utförda 1900 av lektor Fabian Baehrendtz i Kalmar. I Herdam 3 finns ett antal av *Frigelius'* teckningar av småländska kyrkor reproducerade. Se vidare SvK ÖI I:1, s 28 ff och där anförd litteratur.
27. Se avbildning i: *Norra Möckleby* (1978), s 166. Jfr R Boström i samma bok, s 57.
28. *Anders Törnberg*, stads- och fortifikationsmurmästare i Kalmar. Anlitades ofta för besiktningar, på Öland bl a i Stenåsa 1759, Löt 1768, Källa 1776 samt Källa och Persnäs 1778. I Vickleby byggde han dels sakristia 1759, dels nytt kor 1778, i Löt nytt valv och bred triumfbåge 1770. SvK ÖI I:4, s 340, 341; ÖI I:5, s 461; ÖI II:2, s 272.
29. *Johan Lundgren Olofsson*, målare och konterfejare i Kalmar i slutet av 1700-talet. Signerade 1767 de ganska nyligen upptäckta målningarna i Tenngjutaregården i Vimmerby. Målningsarbetena i Vickleby kyrka i början av 1780-talet utfördes i samband med uppdrag i Karlevi. – Bror Olsson 1961, s 22. – Å Nisbeth 1968. – L Fürst 1980, s 26.
30. *Sven Henrik Alvar Wranér*, arkitekt, f 1894, † 1965, arkitekt i Bst från 1927, stadsarkitekt i Gävle från 1933. Han har bl a ritat Gävle museum, invigt 1940. – Liksom Albert Flink (not 9) medarbetade Wranér i sin ungdom vid Sveriges Kyrkor. 1914–1916 gjorde han uppmätningar av kyrkor i Södermanland, Dalsland och Uppland samt gjorde även uppritningar av mätningarna.
31. Öländska östorn med *ytte absider* finns eller har funnits i Alböke (SvK ÖI I:1, fig 29 f; R Boström i KNS vol 46, fig 2 ff), Bredsättra (ÖI II:4, fig 12 ff, 17 a), Köping (SvK vol 170, fig 31), Norra Möckleby (rapport av Å Nisbeth 12/3 1954, dnr 2005/54, ATA; R Boström i not 27 a a, fig 2: II–III samt s 56), Resmo (W Anderson 1933; R Boström, Fmpl 53, s 48 f; uppm av A Flink 1918 i SvK arkiv) samt Runsten (ÖI II:5, fig 19, 21, 25, 120 D–J). – *Inre absider* har funnits i Persnäs (ÖI I:5, fig 305 f), Föra (ÖI I:6, fig 396 f, 437, 448, 454 samt ÖI II:1, fig 160 d–e) samt Rällplinge (R Boström 1972, fig 15). På andra sidan Kalmarsund har inre korabsider i raksluten östvägg funnits i Torsås, Dörby och Förlösa samt finns bevarad i Arby (K Andersson 1982, fig 4, 8 samt s 45 f; densamma, monografi om Arby kyrka, SvK, under utg).
32. *Sturk* eller *stolk* kallades den träskoning, som sitter i hålet för en klocklina i ett stenvälv. Till formen liknar den ett hjulnav, genom vilket ett hål för linan är borrarat. För att sturken skall sitta fast i valvet, är den ofta försedd med radiellt utstående, ekerliknande pinnar, som är intappade i "navets" mittparti. Gamla sturkar har mycket tydliga nötningsmärken.
33. Se tornsektioner, i: R Boström, *Kyrkorna i Norra Möckleby* (1978) s 59, fig 3, samt uppm i SvK arkiv.
34. *Amund Gabriel Myrstedt*, f 1714, kh i Vickleby 1746–1772, därefter i Kastlösa till sin död 1782. G m *Ingeborg Christina Westman*, f 1717, † 1782. Åtta barn, varav hälften döda i späda ålder. Myrstedt hade så stora svårigheter i umgänget dels med hustrun, dels med häradsskrivaren Starbeck (not 57) och dennes hustru, att han 1755 blev inkallad till domkapitlet. – Herdam 4, s 397.
35. Personuppgifter om *Henrik Reinius* återges på en gravrad tennplåt i sakristian (s 74). Utöver där lämnade uppgifter kan bl a tilläggas, att han kom till Kalmar län 1732 som vikarierande v ord, fick kungl fullmakt först 1734 på den e ord tjänsten och blev ord lantmätare 1751. Kyrkogårdskartan fig 9 är troligen ritad av honom. G m Margareta Cederberg. Fyra sönder, däribland Carl Fredrik (not 42) samt två sonsöner blev också lantmätare (V Ekstrand 1896–1904, s 132 f). – Det var på ett kalas i hans hem, som kyrkoherde Myrstedt (not 34) smädligt förolämpade makarna Starbeck (not 57; Herdam 4, s 397).
36. Med detta avses absiden, se Byggnadshistoria, period IX.
37. Han kallas också "Sallpettersiudare Adam" (räk 1730).
38. Handelsman *Törnqvist* omtalas bl a 1732 i samband med inköp av spik. Han bebodde 1754 enligt kyrkogårdsplanen fig 9 en gård i Stora Frö och hade sin gravplats (nr 27) mitt i det västra kvarteret. Han är kanske identisk med "Capitein" *Israel Törnqvist*, som fick fraktuppdrag från Vickleby församling 1759–1760 och 1761 gjorde utlägg för sammet till en mässhake (fig 104).
39. Herr *Kastman* är troligen identisk med *Erik K*, handlande i Kalmar. Bättre känd är dennes son Alexander, f 1723, akademiritmästare i Lund. SvK Sm III:1, s 65.
- 39a. Förutom arbeten i Vickleby gjorde snickaren och bildhuggaren *Clas Wahlberg* bl a en predikstol (1765), ännu bevarad, för Segerstads kyrka (Boström, KNS 53, s 150, 152, fig 7–8). G m Anna Elisabet Brusenius. Deras son Daniel, f 1771, var auskultant hos sin bror kommissionslantmätaren Olof Wahlberg i Gädslösa, vars kistplåtar förvaras i sistnämnda kyrka (SvK ÖI II:3, s 143 f. – V Ekstrand 1896–1904, s 139. – M Hofrén 1967, s 542).
40. *Gustaf Brunnerus*, f 1715, † 1788, kh i Vickleby 1774–1788. Redan 1775 drabbades han av ett slaganfall och måste hålla vice pastor (not 41). Herdam 4, s 383 f.
41. *Daniel Peter Aurelius*, f 1747, prv 1772. Var under 11 år vice pastor i Vickleby under Brunnerus' (not 40) långa sjukdom. – Herdam 3, s 160, där följande omdöme ur kyrkboken Vickleby C 3:61 är citerat: "Här i församlingen var herr Aurelius mycket älskad, emedan han upprättat mycket, som var förfallet, så uti kyrkodisciplinen som

- ock vid prästgårdens ans, så till gårdens som ägornas fredande". Efter ett par år som komminister i Köping i slutet av 1780-talet blev han kyrkoherde i Söderåkra 1805. † 1824.
42. *Carl Fredrik Reinius*, f 1736, † 1809, andre lantmätare i Kalmar län, titulerad ingenjör, son till Henrik R (not 35) och bosatt i Karlevi. V Ekstrand 1896–1904, s 135. En av hans döttrar, Sara Christina, gifte sig 1805 med landsfiskalen Lars Olsson, f 1780. N I Löfgren (not 2) var informator åt deras söner.
43. *Henrik Wermelin*, murmästare i Kalmar, som bl a har utfört byggnadsarbeten i följande öländska kyrkor: Böda 1771 (ÖI I:2, s 120, 122), Smedby 1773, Högby 1700-talets sista år (ÖI I:3, s 191, 201 ff), Gårdby 1775, Torslunda 1776 och Sandby 1782. Han förlängde Ås kyrka mot väster 1777 (R Boström 1975, s 126), byggde ekonomilängor vid Ottenby kungsgård, Ås sn, på 1780–1790-talen, påbörjade 1795 ombyggnad av tornet i Löt (ÖI II:2, s 274) och arbetade 1802 vid Råpplinge kyrka (Hofrén 1937, s 438). Han tillkallades också som sakkunnig i samband med ombyggnader.
44. *Samuel Enander*, f 1788, † 1843, arkitekt, kammarskrivare vid ÖIÄ 1813, konduktör 1827–1840. Han har gjort ritningar för följande öländska kyrkor: Vickleby (lanternin, fig 67), Egby (ombyggnad och torn, ÖI II:2, fig 339, s 364), Stenåsa (helt ny kyrka, R Boström, KNS 50) samt Torslunda (torn, R Boström Fmpl 53, s 66).
45. Murmästaren *Johan Söderström* var känd för sitt häftiga humör. När han skulle bygga nytt långhus i Gräsgård 1823, beslöt församlingens representanter, "Att Murmäster J Söderström bör åläggas böter – 36 str. Om han på någodt hårdt sätt J oförnuft handterar någon af de Arbetande med hugg och slag – Och det för hvarje gång som Han dermed befunnen varder" (Gräsgård K I:2, st prot 9/3 1823). – Förutom vid Gräsgårds och Vickleby kyrkor har Söderström varit verksam på Öland bl a i Norra Möckleby, som 1824 fick en ny kyrka med sakristia efter J W Gerss' ritningar (R Boström i not 27 a a, s 60).
46. *Nils Johan Jonsson* från Glömminge sn, f 1832, † 1894, dekorationsmålare och bildhuggare, "Ölands siste bygdemålare av någon betydelse" (Hofrén). Efter en lärotid hos bildhuggaren och snickaren Dumrath i Stockholm utförde han bl a dekorativa målningar i småländska och öländska prästgårdar och andra boställen samt porträtt. Han målade även altartavlor, t ex Vickleby 1856 (fig 76), Föra och Glömminge 1873, Torslunda 1880 samt Algutsrum 1881. Han har även målat predikstolarna i Högsrum (1886) och Ventlinge 1870. SvK ÖI I:6, fig 464 (Föra); R Boström, KNS 51, s 82 (Glömminge); *densamma*, Fmpl 53, s 17 (Algutsrum) och s 66 (Torslunda); *densamma* 1976, s 64 (Ventlinge). I Gärdslösa målade han interiören i början av 1870-talet (även partier av huggsten), täckte över sydportalen med grå, marmorerad färg samt skulpterade och förgyllde ett par nummertavlor (ÖI II:3, s 82, 132). – *M Hofrén* 1925 (s 14–15), 1937 (s 317), 1957 (s 429), 1958 (s 46); *L Furst* 1980, s 33 ff.
47. *Sven Rosman*, f i Visby 1866, † 1936 i Kalmar. Arkitekt, teckningslärare, målare, tecknare. Från 1895 teckningslärare vid H A L i Kalmar. Livligt intresserad av Kalmar stads äldre historia och deltog på 1920-talet i en utgrävning av Kalmar Storkyrka (B Olsson 1961, s 537; SvK III:2, s 126 ff och där angivna källor). Mätte upp kyrkor, bl a Källa gamla kyrka, och svarade för kyrkorestaureeringar, bl a Långlöt (ÖI II:1, s 178) och Runsten (ÖI II:5, s 105).
48. *R Boström*, rapport 28/8 1952, dnr 4272/52, ATA.
49. *Anders Georg Wadsten*, f 1731, † 1804, titulerad "provincialmålare", tillhörde en konstfärdig släkt med ursprung i Eksjötrakten, vilken var verksam under hela 1700-talet och in i mitten av 1800-talet. Målare av möbler och inredning, även verksam som skulptör. Utförde arbeten i de flesta av Ölands kyrkor mellan 1762 och 1801 (altarpupp-satser och predikstolar, läktarbröstningar, bänkfasader, skåp m m). Mer framgångsrik som målare och dekoratör än som skulptör. Samarbetade ofta med skulptören Jonas Berggren (not 55), med sina bröder Johan Henrik, Carl Fredrik och Paulus, sin son Lars Peter samt Andr Landstedt (jfr M Hofrén 1958, s 41 ff, och Bror Olsson i Sv konstnärslex V, s 535 och där anf litt). G 1 1763 m *Maria Catharina Schalin*, f 1733, † 1974, dt t kh Lars Schalin i Gärdslösa. – G 2 m *Christina Lundgren* från Glömminge (Herdam 4, s 206).

INREDNING OCH INVENTARIER

50. *Sakramentsnischer*, "ciborier", observerades av *Löfgren* i norra korväggen i följande kyrkor: Persnäs, Föra, Högsrum, Torslunda, Gårdby, Resmo, Kastlösa och Ås. – I Egby är ännu en dylik bevarad i norra absidväggen och ytterligare en har funnits i samma kyrka (SvK ÖI II:2, s 370 ff samt fig 376). Även i Källa gamla kyrka finns dylika nischer (ÖI I:4, s 361, fig 225). Flera nischer murades igen i enlighet med föreskrifter fastställda vid Uppsala möte 1593, för att förhindra tillbedjan av sakramentet. – *Svenska riksdagsakter* III:1, 88, s 39 och 144.
- Credentia* = nisch där altarkärnen tillredes innan de användes på altaret. Se *E Moltke* 1964, sp 250, samt *E Gustafsson* 1968, s 11.
51. *Anders Couleur el Colleu*, finsnickare och skulptör, verksam på Öland. Arbeten av hans hand är kända från 1699–1723, bl a predikstolar i Runsten 1698 (SvK ÖI II:5, s 56 ff), Gårdby (1702, med målningar av Edvard Orm) och Smedby (1714), bänkar i Vickleby 1708, altarpupp-sats i samma kyrka (1713, senare ändrad) samt sidoaltare i S Möckleby (1702). – *Anders Couleur* var gift med Ingrid. Deras son Lars och ett par sonsöner blev präster på Öland (Herdam 4, s 258 f samt 427).
52. Målaren *Andreas (Anders) Björkman* (Björk) uppträder i Vimmerby i början av 1700-talet men flyttar omkring 1710 till Kalmar, där han dör den 25 maj 1716. Hans

- överflyttning till Kalmar gav anledning till att han inkallades inför rådhusrätten i Vimmerby, där bl a pigan Anna (Annika) Johansdotter 1713 stämde honom för brutet äktenskapslöfte – Björkman hade den 16 november 1712 gift sig i Kalmar med Catharina Björk, trots att han ringförlovat sig med Anna Johansdotter två år tidigare. Staden krävde också Björkman på resterande skatt – 20 daler silvermynt – innan man accepterade en uppsägelse av hans burskap i Vimmerby. Man klagade också över att han alltid undanhållit sig från att fullgöra sina borgerliga skyldigheter. I äktenskapet med Catharina Björk föddes två barn, dottern Susanna Brita 1713 och sonen Hans 1716. Med ganska stor sannolikhet bör Björkman kunna identifieras med mästaren till målningarna i den s k Grankvistgården vid Storgatan i Vimmerby och dessa närliggande dekorationer i staden, som tillkommit efter en förhärjande stadsbrand 1683, liksom i vissa herrgårdar och borgargårdar i Östergötland (*Åke Nisbeth*).
- På Öland är följande arkivaliskt belagda arbeten av honom kända, förutom Vickleyby 1714 (fig 1): Persnäs 1709 (SvK ÖI I:5, s 450, 469, 472, 492, 494), Högby 1713 (ÖI I:3, s 217) samt Runsten 1708 (ÖI II:5, s 61).
53. *Anders Högström*, målare och bildhuggare, spegelfabriker. I lära hos spegelfabrikören Anders Malmqvist i Kalmar 1774–1779, förestod fabriken från 1779, fick mästarebrev 1787. Verksam i Kalmartrakten och på Öland, från 1810 bosatt i Vickleyby. Gjorde ramar till kungatal, deltog 1788 i arbetet med orgeln i Kalmar domkyrka, utförde predikstolar i Böda (1803; SvK ÖI I:2, s 145 f), Resmo (1798), Hulterstad (1803), Kastlösa (1810); nummertavlor i Vickleyby (1794) och Kalmar domkyrka (1799); altare samt ramverk till altarpuppans i Resmo (1798); två förgyllda krukor på portstolpar i Sandby (1807). Målade altarring, bänkar och läktare i Torslunda (1809). – *Manne Hofrén*, Spegelmakare i Kalmar. Rtg 1931, s 41 ff och där anförda källor och litteratur.
54. *Ormen* syftar troligen på ormen vid korsets fot, en symbol för segern över Satan och synden (jfr 1 Mos 3:15).
55. *Jonas Berggren*, "Kongl. Priv. Bildhuggare", f 1715 i Kristdala, † 1800 på Ämmenäs i Målilla sn. Verksam i Kalmar, där han troligen gått i lära hos Peter Buschberg. Berggren var jämte And G Wadsten (not 49), med vilken han ofta samarbetade, en av de mest anlitade konstnärerna i Kalmar stift under 1700-talet. Altarpuppans, predikstolar, nummertavlor i kyrkor på ömse sidor om Kalmarsund. Bland hans mest kända arbeten märks nummertavlor samt läktare och predikstol i Kalmar slottskyrka (1772 resp 1773; SvK Sm III:1, fig 31 f, 51, 64 ff). – *Manne Hofrén* 1936, s 3 ff. – Linköpings stift, 1949, passim. – *Martin Olsson*, Kalmar slotts hist III, 1965, s 361. – *Runar Strandberg* i Sv konstnärslex I, s 150. – SvK ÖI I och II, passim.
56. *Nils (Nicolaus) Wentling*, f 1665, † 1722, kh i Vickleyby 1704–1722. G m Elsa Rebecka Wall eller Woll, † 1764, i hans andra gifte. Herdam 4, s 381 f.
57. *Jonas Starbeck*, f d inspektör på Borgholms slott, härads-
- skrivare. Bodde i mitten av 1700-talet i Norrgården i Lilla Vickleyby. – *Håkansson* nr 908; Herdam 4, s 397.
58. *Änkepastorskan Dahlerus*, d v s *Anna Catharina Kullberg*, f 1710, † 1780, g m kh Dahlerus i hans 2 gifte. *Aron Dahlerus*, f 1684, † 1746, kh i Vickleyby från 1723. Herdam 4, s 382 f.
59. *Peter Isberg*, bygmästare i Algutsrum, verksam på Öland. Han hade tidigare bl a reparerat Gräsgårds kyrka (1834). 1840, samma år som han lade grunden till Löts kyrka (färdigbyggd av honom 1842, ÖI II:2, s 291 ff), förhöjde han tornet i Högsrum (R Boström 1979a, s 90). 1845 byggde han en lanternin av sten i Gärdslösa (ÖI II:3, s 43, 81). Han har bl a även byggt kyrkorna i Smedby (1852), Kastlösa (1855), Persnäs (1857; ÖI I:5, s 466, 482, 484), Alböke (1859; R Boström KNS XLVI, s 44) och Sandby (1860). Han fullbordade 1838 tornet i Runsten med en stenlanternin (ÖI II:5, s 97 f) och byggde också om tornet i Bredsättra (1860; ÖI II:4, s 58 f). – *Håkansson* 1942 har en uppgift om att han också skulle ha tillverkat en predikstol för Norra Möckleby kyrka (nr 604 A). Isberg skulle alltså även ha varit snickare.
60. *Carl August Johansson*, f 1824, † 1899, orgelbyggare. Bosatt i Broaryd, Nöbböle sn, senare Hovmantorp. Har byggt ett trettiotal kyrkorglar i Småland, Blekinge och på Öland. Som exempel kan nämnas Drevs och Hornaryds nya kyrka (1869–1870; SvK Sm II:2, s 137, 151), Dädesjö nya kyrka (1870, 1879; Sm II:2, s 248, 263), Bräkne-Hoby (1872), Eringsboda (1874) och Asarum (1887; BI V, s 152) samt Föra (1872; ÖI I:6, fig 478, s 609), Löt (1872; ÖI II:2, s 301), Bredsättra (1875; ÖI II:3, s 68) och Vickleyby (1875–1876).
61. Disposition enligt SAOK:s orgelinventering i ATA (g = stämman från den gamla orgeln):
I: Principal 8'g, Gedakt 8'g, Oktava 4'g, Oktava 2'g, Mixtur 3 ch.
II: Rörflöjt 8', Gemshorn 4', Nasard 2 $\frac{2}{3}$ ', Svegel 2', Oktava 1',
Ped: Subbas 16' (av g Borduna 16'), Borduna 8' (delvis transmitterad från Subbas 16').
- Svällare II
Omfång: man. C-g³, ped. C-f¹
Koppel: 4'I/I II/I I/P II/P Tutti.
Pneumatisk traktur och registratur.
62. *Fredrik Reinhold Ekberg*, f 1837, † 1898, arkitekt i ÖIÄ, lärare i konstruktionslära samt överlärare vid Tekniska skolan. Han utförde bl a ritningar till ett stort antal landskyrkor. Efter hans förslag återuppfördes Gottröra kyrka efter en eldsvåda 1893 (SvK Up III, s 136). Gnosjö kyrka (Sm) och dess inredning (1881) är också prov på hans verksamhet. I Eringsboda nuvarande kyrka finns en orgelfasad, som han ritat (BI I, s 361). På Öland har han ritat Högby kyrka och predikstol (ÖI I:3, s 236 ff), ramverk till altartavla i Algutsrums kyrka samt Vickleyby orgelfasad 1875 (fig 83).
63. Jag tackar förste statsgeolog *Erik Åhman*, som riktade min uppmärksamhet på dopfontens grovhuggna ytor.

64. *Lars Magnus Kallerström*, mästare i Kalmar 1773–1814, SS s 341. – Han har bl a tillverkat kalk och paten för Dädesjö kyrka (SvK Sm II:3, s 251, 254). På Öland har han bl a tillverkat nattvardskalkar för kyrkorna i Segerstad (1776), Vickleby (1782; fig 90) och Gårdby (1788) samt reparerat en kalk i Persnäs 1786 (Öl I:5, s 496).
65. *Christian Benjamin Macke*, kanngjutare i Karlskrona 1760–1769, därefter i Kalmar till 1786/1788. Bruzelli 1967, s 214 f, 276 f. – Bland hans arbeten på Öland, alla tillverkade i Kalmar, märks den här beskrivna oblatasken i Vickleby (1779; fig 91), en kalk i Smedby samt ett par ljusstakar i Löt (SvK Öl II:2, fig 317, s 307. Obs årtalet 1806 gäller en senare reparation).
66. *Johan Petter Britt*, f 1742, mästare i Kalmar 1779–1792 (1796), ålderman. SS s 341. – Han har tillverkat ett stort antal nattvardskärl för öländska kyrkor.
67. *Nicolaus Leimontinus*, f ca 1660, kh 1697 och till sin död 1701. G m företrädarens änka, *Ingegerd Bechia*, i hennes tredje gifte. Hon var gift med tre Vickleby-präster efter varandra. Herdam 4, s 380 f.
68. Stämpeln är otydlig. *Daniel Eklund*, f 1808, † 1870, mästare i Kalmar 1839–1870. SS s 343. – Bland hans arbeten på Öland kan nämnas kalk i Alböke kyrka (1862), vinkanna (1847) och förstoring av brudkronan (1866) i Långlöt (SvK Öl II:1, fig 222, 223). Han reparerade också Norra Möckleby brudkrona.
69. *Daniel Wilhelm Stenberg*, f 1818, kh i Vickleby 1874–1892 (†). Herdam 4, s 387 f.
70. *Gustaf Wimmerström*, f 1805, † 1877. Nådårspredikant i Vickleby efter kh Sven Annerstedt (1771–1835), som avlidit 1835, komminister i Mörbylänga från 1846. Herdam 4, s 375 f, 384 f.
71. Textilbeskrivningarna är granskade och försedda med ordförklaringar av förste antikvarien *Inger Estham*. *Altarkläde* = vanligen antepedium. – *Bragde handkläde* = handlin av konstvävnad. – *Camelott* = ursprungligen av kamelhår tillverkat tyg från Orienten, här förmodligen glansigt ylletyg. – *Flor* = vanligen ett mycket tunt siden. – *Handkläde* = handduk (manutergium), handlin. – *Lampas* här = droguet, ett mönstervävt, enfärgat siden, 1700-talet. – *Liste*, altarlister = altarbrun. – *Rask* = glättat ylletyg. – *Sars* = ett lätt, kyprat el diagonalvävt sidentyg. – *Slessing*, slissing = fint linne tillverkat i Schlesien. – *Örngått* = överdrag till bokdyna, altardyna.
72. *Sofia Widén*, f 1900, † 1961. Mångsidigt verksam textilkonstnärinna, tecknare, föreståndare och konstnärlig ledare för Licium 1930–1951, innehade sedan 1952 egen firma – Sofia Widéns textilier – i Hytting, nära Borlänge. Hon har bl a utfört textilier för bortåt tusen kyrkor i Sverige, men även gjort stora inredningsarbeten till fartyg, residens, biskopsgårdar och hotell.
73. Södra Sveriges Kyrkliga Textil grundades 1939 i Lund av textilkonstnärinnorna *Sigrid Birgitta Synnergren* och *Maja Wirde* († 1952). Konstnärlig ledare för ateljéns verksamhet var Sigrid Synnergren. Firman upphörde för några år sedan.
74. Syster Ingeborg Maria (*Maja*) *Nording*, f 1884, † 1972, grundare och innehavare av Bo pensionat strax nordväst om kyrkan och g m konstnären William Nording. Dt t komministern i Ljungby pastorat, Kalmar län, *Abel Emanuel Uddenberg* och *Jenny Ingeborg Wahlgren* (not 16; Herdam 3, s 60). De på gravsten nr 7 på kyrkogården nämnda personerna var fru Nordings morföräldrar.
75. För uttydningen av initialerna SR tackar jag Anna-Lisa Odelqvist-Kruse, Libraria, som gjort efterforskningar.
76. Från slutet av 1700-talet och fram emot 1800-talets mitt brukade förtenta plåtar av bleck vara löst fästade vid kistan. Namnplåten placerades vid huvudänden, plåten med psalmvers vid fotänden. L Hagberg 1928, s 77 ff samt densamma 1937, s 327 ff. – Bruket att under begravningen lösgöra kistplåtarna vid en kort ceremoni finns beskrivet i Högby kyrka (SvK Öl I:3, s 230). Efter begravningen fästes plåtarna på en inramad trätavla, som hängdes upp i kyrkan som ett slags epitafium.
77. *Andreas Petersson*, f 1790, † 1870. Kh i Vickleby 1845–1870. Herdam 4, s 385.
78. "Originalet . . . som möjligen en gång hängde i Borgholms slott, var en typisk fantasikyrra, målad av någon Antwerpenmästare under 1600-talets förra hälft" (R Boström 1952, s 109). Jfr M Olsson 1968, s 5–13 och SvK Sm III:2, s 126.
79. *Ambrosius Hedengran*, f 1660 i Hedemora, † 1741 i Stockholm; kanslist i Kgl Majts Kansli. Tecknare och kopparstickare. Tecknade ett stort antal minnestavlor, vilka graverades av honom själv, Erik Geringius och Claude Hatton. Dessa tavlor utfördes till åminnelse av 100-årsminnet 1693 av Uppsala möte, Karl XI:s begravning 1697, segern vid Narva 1700, återställandet av religionsfriheten i Schlesien 1707, 200-årsminnet 1717 av reformationen samt 1721 och 1730 av den rena evangeliska lärans predikande i Norden. Det karakteristiska för H:s graverade ramverk kring texten på dessa minnestavlor består däri, att hela ornamentiken är ritad med en enda, sammanhängande linje. Minnesbladen spreds till så gott som alla svenska kyrkor.
80. Prostinnan S Forssell = *Sophia Elisabeth Svanberg*, f 1805, † 1850, g m Jöns Forssell, f 1799, kh i Vickleby 1837–1845, därefter Smedby, † 1848. Herdam 4, s 419 f.
81. "Böcker Official" = gudstjänstböcker.
82. "Permeböcker" = böcker av pergament.
83. Dammsugningen leddes av förf, som till sin hjälp hade Hella Schulze och Åke Felle från RAÅ Ölandskontor, kyrkvaktmästaren Gustav Lindh, Alvar Björkemar och Erik Palmér. Från Kalmar kom frivilliga krafter, Karin Jeppsson, Hans Nilsson och Göran Wertwein. Hella Schulze är den som skrev rapporten över undersökningen (dnr 5742/79). Dammsugningsmetoden finns beskriven i Boström-Nilsson, Fv 1971, s 284 ff; Boström 1972, Sv prästf medd 6–7, s 317 ff; von Reis 1978, KL årg 63, s 129 ff.
- Benmaterialet är genomgånget av *Kenth Holgersson*, som författat här publicerade beskrivning av benen. Ana-

lysen har gjorts i samarbete med Osteologiska forskningslaboratoriet i Ulriksdal.

84. Beskrivningen av de nuvarande klockorna utfördes 1970 av framlidne domkyrkokomminister *Lars Magnus Holm-bäck*.
85. *Johan Fahlsten*, klockgjutare, f 1706 i Falun, † 1767 i Stockholm. 1722 inskriven som lärling hos Hindrik Lind,

Stockholm, gesäll 1728, mästare omkring 1740, ålderman 1749. G m *Christina Näsman*, dt t klockgjutaren Erik Näsman i Stockholm. F var ålderman i klockgjutareäm-betet 1749 och till sin död. Hans arbeten på Öland består av Runstens lillklocka (1743, ej bevarad; SvK ÖI II:5, s 80), Vickleby storklocka (1744) samt Gärdslösa lillklocka (1751, ÖI II:3, fig 149).

Källor och litteratur

OTRYCKTA KÄLLOR

Stockholm

RA: Medeltida klosterjordeböcker o -räk; Smålands handl; ÖIÄ skr 1816 (vol 348) m ritn t lanternin av *S Enander*; *N I Löfgren*, Dagbok 1816–1881 (kopior i ATA o hos SvK); ED konseljakter 1875 (nr 16), ritn t orgelfasad av *F R Ekberg*. – KKA: jordeböcker.

RAÄ, Df: fornlämningsregister 1942, rev 1976 (Vickleby sn). – RAÄ, ATA: *C H Fries'* Dagbok 1792 (s 5, kyrkan och s 7, prästgården); *N I Löfgren*, Dagbok 1816–1881 (kopia); *Åhstrand-Löfgren* s 198g (2 teckn ca 1816–1820, prästgården, nybyggd 1818, o kyrkan från SV före tornets ombyggnad s å, interiör samt kartskiss av socknen), s 198g v (interiör); *N I Löfgren*, Saml och anteckn t Ölands historia, s 9, 28–29, 32, 36, 43, 49 (beskr), s 55–58 (excerpter), s 58 (beskr), s 112 (kyrkan från S o N, bearbetad kopia efter Frigelius 1752), s 113 (prästgården o kyrkan från SV efter tornets ombyggnad 1818, kyrkan från S o N samt plan 13/7 1818, interiör mot Ö), s 254 (karta över Vickleby sn o en del av Resmo sn), s 255 (Karlevistenen efter Ahlqvist I, s 39, litografi sign *N.I.L.*), s 256 (prästgården, nybyggd 1818, o kyrkan från SV efter tornets ombyggnad s å); *N I Löfgren*, Kalmar o dess stift på fasta landet, vol 2, s 383 (kyrkointeriör, den s k Vicklebytavlan, kop 1818, felaktigt kallad Kalmar Storkyrka); *Inv 1830*; *E Ihrefors*, Oelandia sacra 1891–1892, s 173 (ext S), s 250 (kyrkan o kyrkogården från S samt plan efter Ahlqvist), s 260 (ext från S efter Frigelius 1752, men bearbetad), s 281 (Karlevistenen avb); *W Anderson*, Ölands kyrkors inv 1911–1912; *Snabbinv* 1912, rev 1918 (A Billow), kompl N Lindell 1929; *A Billow*, rapport 17/2 1919 jämte fotos ang N-portalen; *S Brandel*, 1 teckn o 1 foto av dopfunten 1921; handl rörande utvidgning av V kyrkogårdsporten 1929, ang dopfunten o rapping av kyrkan 1932 (bl a *W Andersons* rapport m uppm 4/10 1932), ang kyrkans restaurering 1936–1939 jämte fotos av *S Wahlgren*; *Håkansson's Journal* I, s 131, 132 samt II, s 155, 211; handl rörande installation av belysning 1946–1947, ang restaurering 1952 (bl a *R Boströms* rapport 22/8 1952 jämte ritn o foto), ang färg på bänkar o läktare samt lanternin o tornluckor 1958–1964, ang utvärdig restaurering 1977 m m;

Å Nisbeth, rapport 12/3 1954 ang Norra Möckleby ka, dnr 2005/54; *H Schulze*, rapport över dammsugningen 1980, dnr 5742/79; Fotosaml; Ritningar. – *Kulturhistoriska byråns arkiv*: handl, tidningsurklipp, fotos av äldre ritn i RA samt av yngre ritn. – *Sveriges Kyrkors arkiv*: J Roosval o W Anderson, anteckn o skisser (1908?); Resmo kyrka, uppm A Flink 1918; Norra Möckleby kyrka, uppm S Hesselgren & S Fränne 1931; Ms 1931–1935 t beskr av kyrkan av W Anderson, bearb av J Roosval, kompl av R Strömbom-Boström 1940–1952; R Boström, anteckn, fotos o neg 1939–1982; uppm av A Flink 1918, G Wirén 1979–1982, P Wängstedt 1980; fotos o neg av W Anderson 1932, A Billow 1918, R Strömbom-Boström 1939–1982 (spridda år), A Edle 1931, 1935, R Hintze 1980–1982, H Schulze 1980; arkivexc o anteckn av A Billow 1917–1920, arkivexc av M Gunne 1920, av E B Lundberg 1979–1981 o av R Boström t o m 1983: tidningsurklipp, brev, fotos o anteckn.

KB: *J H Rhezelius* 1634, F.c. 1, s 5–7 (lagbok); F.c.5, s 15 (kyrkan från S, runsten), s 16 (klockinskrift, lagbok, Karlevistenen). – *P Törnwall* 1673, F.m. 46, 198 (kyrkan från SV).

Borgholm

RAÄ regionkontor: *Kenth Holgersson*, rapport 1976 över utgräv 1973 i Vickleby; ritn o karta. – *Marianne Johnson*. Fornlämning nr 17 i Vickleby sn, Öland. Arkeologisk undersökning 1976.

Gävle

LMV: Genom jordeboken G 1, uppm av *Ambjörn Larsson* 1641–1642, 180 (Vickleby kyrka och kyrkogård); genom jordeböcker, avmätningar, skiftesakter o a lantmäterihandl.

Kalmar

KLM, topografiska arkivet: div handl o fotos.

KSB, stifts- o gymnasiebibliotekets arkiv: Frigelius' saml I, s 131 (Karlevistenen, gravsten 1620), s 134 (kyrkan avb SV o NÖ 1752; notis om kriget 1677). – Microfilm IJ 1418 (innehåller Vickleby C 1 – C 4).

Länsstyrelsen, lantmäterienheten: genom jordeböcker, avmätningar, skiftesakter o a lantmäterihandl.

Lund

LUF: *N M Mandelgrens* saml, ser IV, avd 9, N° 1 (plan o fasad enl Ahlqvist 2:2, tab 29), N° 2 (tornfasader, tornsektion mot V, tornplaner, ritade på baksidan av räk från 1855) samt N° 3 (exteriör enligt Frigelius 1752).

Uppsala

UUB: A Ahlqvists saml III, sign S 86, s 100 c (*N I Löfgren*, kyrkan o kyrkogården från NO ca 1816), s 104 a (Karlevistenen, gravyr av C G *Hilfeling*), s 196 ff (om sakr o dess inskr), s 200b (*N I Löfgren*, Strandbygden i Vickley, teckn ca 1818), s 279f (*N I Löfgren*, kyrkan avb från NO); vol V, sign S 88, s 189v–190r (ang kyrkojorden i Vickley, osign, av kh J P Åberg?).

Vadstena

VaLA: *Biskop Petrus Benedicti visitationsbok*, sign F III:a:1, fol 32v (inv 1500-talets slut); Kalmar domkap F II (vis handl

1643–1700), C1 och O II:1 (Vickley kyrkojord).

Kyrkans arkivalier: *Räk* 1700, 1703–1722, 1724–1733 (C 1), 1734–1834 (L Ia:1); *st prot* 1706–1710, 1746–1768, spridda år (C 1), 1770–1793 (K I:1), 1794–1831 (K I:2), 1831–1861 (K I:3), 1861–1919 (K I:4); *visitationsbok* 1753–1906 (K I:1); *vis prot o inv* 1654, 1665, 1685, 1691, 1703, 1706, 1714, 1718, 1735 (C 1); *inv* 1813, 1837, 1839, 1845, 1848 (C 1); *födde, döde och vigde* 1703–1736 (C 1), 1737–1764 (C 2), 1764–1810 (C 3), 1810–1860 (C 4); *inskr i sakr* 1759–1772 (K I:1, s 49–50, 220–221); *kyrkogårdsplan 1754*, osign, trol av H Reinius (sign R:1, se VaLA:s kartsaml B 132); *karta över kyrkogården 1885*, utf av O G Wahlgren (R:3, se VaLA:s kartsaml B 138).

Vickley, Färjestaden

Hos PÅ förvaras yngre arkivalier, bl a *räk* 1833–1943 (L Ia:2); *specialräk* 1875–1932 (L Ib:4); *inv* 1936 m senare tillägg (N III:1).

TRYCKTA KÄLLOR OCH LITTERATUR

Ahlqvist, A, 1822–1827. *Ölands historia och beskrifning*. Band I–II. Faksimilupplaga 1979. Med inledning av Sölve Göransson. Uppsala.

-- 1841. Clerus Calmariensis. *Tjenstemän vid Församlingarne och Läroverken uti Kalmar Stift från äldre till närvarande tider*. III Häftet. Kalmar.

Anderson, W, 1932. Medelsta härad. Blekinge I:2. *SvK* vol 36. Stockholm.

-- 1933. *Resmo kyrka. Dess beskrivning och byggnadshistoria*. Nybro.

Andersson, K, 1982. Medeltidskyrkorna vid Kalmarkusten och deras förändringar under 1600- och 1700-talet. *KL*. Kalmar.

Billow, A, 1921. Från slott till koja på Öland. i: *Svenska turistföreningens årsskrift* 1921. Stockholm.

-- 1923–1937. Öland. Kyrklig konst. *Nord fam-bok* vol 20, nytr av 3:e uppl. Malmö.

-- 1925. *Öland*. Resehandbok, utg av Svenska turistföreningen. Stockholm.

Billow, A, Bohrn, E o Tuulse, A, 1952. Gottröra kyrka. *Uppland III:2*, *SvK* vol 67. Stockholm.

Boström, R, 1952. *Sveriges domkyrkor*. Stockholm.

-- 1959. Petrus Törnwall och Ölands kyrkor. *Fv*. Stockholm.

-- 1966. Kyrkor på Öland, Inledning. Översikt av de skriftliga källorna. Öland I:1. *SvK* vol 108. Stockholm.

-- 1968 a. Böda och S:t Olof. Öland I:2. *SvK* vol 116. Stockholm (tr Uppsala).

-- 1968 b. Högby kyrkor. Öland I:3. *SvK* vol 119. Stockholm (tr Uppsala).

-- 1969. Källa kyrkor. Öland I:4. *SvK* vol 128. Stockholm (tr Uppsala).

-- 1970 a. Alböke kyrka. *KNS XLVI* 1969, tr 1970. Uppsala.

-- 1970 b. Persnäs kyrkor. Öland I:5. *SvK* vol 133. Stockholm (tr Uppsala).

-- 1972 a. Föra kyrkor. Öland I:6. *SvK* vol 142. Stockholm (tr Uppsala).

-- 1972 b. Ölands försvarskyrkor, en översikt. *RAÄ rapport* 1972 A2. Stockholm.

-- 1972 c. "Dammsugning", en ny sorts arkeologi. *Sv prästf medd* 6–7. Stockholm.

-- 1973 a. Långlöts kyrkor. Öland II:1. *SvK* vol 151. Stockholm (tr Uppsala).

-- 1973 b. *Högsrums kyrka*. En vägledning utg av Högsrums hembygdsförening och Högsrums kyrkoråd. Kalmar.

-- 1975 a. Ås kyrka. i: *Ås-socknen på Ölands sydspets*. Nacka.

-- 1975 b. Löt och Egby. Öland II:2. *SvK* vol 163. Stockholm (tr Uppsala).

-- 1975 c. Öländska kyrkor – 8. Stenåsa kyrka. *KNS L*. Uppsala.

-- 1976 a. Öländska kyrkor – 9. Glömminge kyrka. *KNS LI*. Uppsala.

-- 1976 b. Ventlinge kyrka. i: *Ventlinge – en sockenbeskrivning*. Kalmar.

-- 1977. Köpings kyrkor, Öland. *SvK* vol 170. Stockholm (tr Uppsala).

-- 1978 a. Öländska kyrkor – 11. Segerstad. *KNS LIII*. Uppsala.

-- 1978 b. Gärdslösa kyrka. Öland II:3. *SvK* vol 177. Stockholm (tr Uppsala).

-- 1978 c. Jonas Haquini Rhezelius och Ölands kyrkor. *KL*. Kalmar.

-- 1978 d. Kyrkorna i Norra Möckleby. i: *Norra Möckleby, utg av Hembygdsföreningen i Norra Möckleby*. Kalmar.

- 1979. Högsums kyrka. i: *Högsum – en sockenbeskrivning*. Kalmar.
- 1979–1980. Öländska kyrkor – 12. Vickleby kyrka. *KNS LIV*. Uppsala (även utgiven som vägledning med delvis annat bildmaterial).
- 1980. Bredsättra kyrkor. *Öland II:4. SvK* vol 183. Stockholm (tr Uppsala).
- 1982 a. Ölands kyrkor. *Svenska fornminnesplatser* nr 53. Stockholm (tr Uddevalla).
- 1982 b. Runstens kyrkor. *Öland II:5. SvK* vol 188. Stockholm (tr Uppsala).
- Boström, R och Nilsson, Å, 1971. "Dammsugning" av kyrkvindar. *Fv*. Stockholm.
- Bruzelli, B, 1967. *Tenngjutare i Sverige under kontrolltiden 1754–1912. Verksamhet, föremål, stämplor samt upplysningar om äldre mästare*. Stockholm.
- Edgren, B, 1973. En inventering av gjorda fornfynd i Vickleby socken, Öland. Uppsats 40 p. *Institutionen för arkeologi, särskilt nordeuropeisk, Uppsala Universitet*. Uppsala. Stencil.
- Egårdt, B, 1962. *Hästslakt och rackarskam*. Stockholm. *Eke-torp*. Fortification and Settlement on Öland/Sweden. Die Fauna 1980. Stockholm.
- Ekstrand, V, 1896–1904. *Svenska lantmätare 1628–1900. Biografisk förteckning*. Umeå & Uppsala. Stockholm (tr Uppsala).
- Engström, Th, 1903. *Öland. Dess historia och folk*. Kalmar. (Faksimil i *KNS* vol LV, 1980. Uppsala 1981).
- Fürst, L, 1980. Inredningsmåleri i Kalmar län ca 1650–1900. *KL*. Kalmar.
- Gustafsson, E, 1967. Gråbrödernas hus. Ystad – den räddade miljön. *Sydsvenska Dagbladets årsbok* 1968. Malmö.
- Göransson, S, 1979. Inledning till faksimilupplagan av A Ahlqvist, Ölands historia och beskrifning 1822–1827.
- Hagberg, L, 1928. Minneskransar och "tavlor". i: *Rig*.
- 1937. *När döden gästar*. Stockholm.
- Hofrén, M, 1925. Nils Johan Jonsson från Glömminge. i: *Öningen*.
- 1931. Spegelmakare i Kalmar. i: *Rig*.
- 1936. Kyrkobildduggaren Jonas Berggren. *KLMedd* Kalmar.
- 1937. Herrgårdar och boställen. En översikt över byggnadskultur och heminredning i Kalmar läns herrgårdar 1650–1850. Akad avh. *NordM handl* 6. Stockholm.
- 1957. Jonsson, Nils Johan. *Svenskt konstnärslexikon*, III, Malmö.
- 1958. Blomstermålning. Släkten Wadsten och några andra möbel- och inredningsmålare. *KLMedd*. Kalmar.
- 1967. Wahlberg, Clas. *Svenskt konstnärslexikon*, V, Malmö.
- Holgersson, Kenth, 1976. Nyupptäckta fornlämningar; hällkistorna och stensättning, Vickleby, Vickleby sn, Öland. *RAÄ Rapport* 1976 B 45. Stockholm.
- Håkansson, G, 1942. *Öländska personminnen*. Göteborg.
- Jansson, S B F, 1963. *Runinskrifter i Sverige*. Uppsala.
- Jansson, S O, 1950. *Måttordbok*. Stockholm.
- Lindroth, Hj, 1926 a. Ölands folkmål. I. *Göteborgs Högskolas årskrift*. 1925:I. Göteborg.
- 1926 b. Härad- och sockennamnen inom södra delen av Kalmar län. Från ortnamns- och dialektforskningen inom Kalmar län. *Södra Kalmar län*. II. Kalmar.
- 1945. Ölands folkmål. II. *Göteborgs Högskolas årskrift*. 1945:1. Göteborg.
- Linköpings stift i ord och bild*. Stockholm 1949.
- Lundahl, I, 1956. *Ekoln, Ökull* och andra namn bildade med suffixet *-ula*. Namn och Bygd. 43 (1955).
- Matrikel öfver personalen vid Sveriges järnvägar 1908*. Utgiven av Gustaf Welin. Stockholm 1908.
- Moltke, E, 1964. Art Kredens. *Kulturhist lex f nordisk medeltid*, IV. Malmö.
- Månsson, J, 1644. Een Siö-Book, Som innehåller Om Siöfarten i Öster-Siön, Jämväl om Koosar, Landkänningar, Streckningar, Inlopen, Banckar och Grunden. (utg av H Richter i *Namn och Bygd*, Bil B. Lund 1925–1928).
- Nisbeth, Å, 1963. Nyupptäckta barockmålningar i Vimmerby. *KL*. Kalmar.
- 1968. *Tenngjutaregården i Vimmerby*.
- Nordeman, K, 1980. Fornlämning 1–2, stensättning, Karlevi, Vickleby sn, Öland. *RAÄ Rapport* 1980: 51. Stockholm.
- Olsson, B, 1947–1951. *Kalmar stifts herdaminne* 1–4. Kalmar.
- 1961. Artiklar om Johan Lundgren Olofsson, Sven Rosman och Anders Georg Wadsten. *Svenskt konstnärslexikon*, V. Malmö.
- Olsson, M, 1965. *Kalmar slots historia*, III. Stockholm (tr Uppsala.).
- 1968 a. Kalmar slottskyrkor. Småland III:1. *SvK* vol 117. Stockholm (tr Uppsala).
- 1968 b. En apokryfisk bild av Storkyrkan i Kalmar gamla stad. *KL*. Kalmar.
- Olsson, M och Näslund, R, 1976. Kalmar gamla kyrkogård m m. Småland III:3. *SvK* vol 162. Stockholm (tr Uppsala).
- Palm, B, Landin, L och Nordmark, O, 1948–1949. *Öland I–III*. Kalmar.
- von Reis, J, 1978. Att undersöka golvvfyllning och damm i medeltida kyrktorn med hjälp av dammsugare. *KL*. Kalmar.
- Roosval, J, 1939. Bror William Oscar Anderson. *Konsthistorisk Tidskrift*, årg VIII. Stockholm.
- Stenberger, M, 1948. Det forntida Öland, i: *Öland*, I, utg av Palm, Landin, Nordmark. Kalmar.
- Strandberg, R, 1952. Berggren, Jonas. *Svenskt konstnärslexikon*, I, Malmö.
- Strömgen, S, 1949. Beijershamn – en öländsk Panamaskandal. *Barometern*, Julläsning 1949. Kalmar.
- Svenska Riksdagsakter* III:1, 88. 1894. Det första förslaget till ständernas supplik till Konungen, Uppsala 1594 i februari. Stockholm.
- Svenskt silversmide 1520–1850*, 1963. Guld och silverstämplar (av E Andrén, B Hellner, C Hernmarck och K Holmquist). Stockholm.
- Sverige*. Geografisk, topografisk, statistisk beskrivning. Del

- II, 1917. Utg av A Kempe, E Apelqvist och O Sjögren. Stockholm.
- Tempelman, E C, 1942. En William Anderson-bibliografi. *Konsthistorisk Tidskrift*, årg XI. Stockholm.
- Tuulse, A, 1955. *Hossmo. En försvarskyrka med östtorn*. VHAA handl, Antikv ser 2. Stockholm.
- 1961. Kyrkor i Blekinge. En konsthistorisk översikt. Blekinge VI:1. SvK vol 90. Stockholm.
- Ullén, M, 1968. Drevs och Hornaryds kyrkor. Småland II:2. SvK vol 120. Stockholm (tr Uppsala).
- 1969. Dädesjö och Eke kyrkor. Småland II:3. SvK vol 126. Stockholm (tr Uppsala).
- Vallinus, N O, 1703. *De Elandia dissertatio gradualis*. Uppsala (tr Stockholm).
- Welin, G, se Matrikel . . .
- Wullt, H, 1948. *Tingsställen på Öland*. Borgholm.
- Åmark, M, 1960. *Sveriges medeltida kyrkklockor. Bevarade och kända klockor*. Stockholm.
- Öland, 1963. Utg av Allhems förlag, Malmö. Se även Palm, Landin, Nordmark.

Förkortningar

Ahlqvist, Saml	Abraham Ahlqvist, Anteckningar till Ölands historia och beskrifning, vol I–VII. Ms sign S. 84–S. 90, UUB. Se närmare SvK ÖI I:1, s 45 ff.	KLMedd	Årsboken Kalmar län. Meddelanden från Kalmar läns fornminnesförening 1–50, Kalmar 1898–1962.
ATA	Antikvarisk-topografiska arkivet vid RAÄ och SHMM, Stockholm.	KNS	Kalmar nations skriftserie I–, Kalmar, senare Uppsala 1924–.
BSt	Kulturhistoriska byråns arkiv, ATA (före 1/7 1967 i K Byggnadsstyrelsen, Stockholm).	KSB	Kalmar stadsbibliotek.
dep	deponerad, deposition.	la	landsantikvarien.
Domkap	Kalmar domkapitel och dess arkiv, VaLa.	Linné	Caroli Linnæi Öländska och gothländska Resa på Rikens och Ständernas befallning, förrättad 1741. Sthlm o Upps 1745. Se närmare SvK ÖI I:1, s 26 f.
ED konselj- akter	K Ecklesiastikdepartementets konseljakter i RA.	LMV	Statens lantmåteriverk, Gävle.
Fmpl 53	R Boström, Ölands kyrkor. Svenska fornminnesplatser 53, Uddevalla 1983, utg av RAÄ.	Löfgren	Nils Isak Löfgren. Samlingar och Anteckningar till Ölands Historia och Beskrifning . . . Började i maj månad år 1816. Författaren då på sitt 19de år. Skänkte till Abr. Ahlqvist. Återlemnade till samlaren af Enkefru Prostinnan Ahlqvist den 6 October 1857. Ms i ATA. Se närmare SvK ÖI I:1, s 35 ff och R Boström i SBL.
Fv	Fornvännen. Meddelanden från VHAA 1906–.	ms	manuskript.
Herdam	se Bror Olsson.	PB vis	Linköpingsbiskopen Petrus Benedictis visitationsbok, ms i VaLa, utg av K H Johansson 1954.
Håkansson	Gunnar Håkansson, Öländska personminnen bevarade i äldre gravstenar, epitafier och andra kyrkliga föremål, Göteborg 1942.	prot	protokoll.
Ihrfors	Eric Ihrfors, <i>Oelandia sacra</i> . Ms från 1891–1892, ATA. Se närmare SvK ÖI I:1, s 62 samt art Ihrfors i SBL bd 19, Stockholm 1971–1973.	PÅ	pastorsämbetet.
Inv	inventarieförteckning, inventering.	RA	Riksarkivet, Stockholm.
Inv 1830	en på grund av kgl förordning 17/4 1828 företagen inventering av forntida minnesmärken i kyrkor och på kyrkogårdar. Protokollen, som fördes av prästerna, utskrevs i flera exemplar, varav en serie förvaras i resp kyrkoarkiv, en serie i ATA.	ra	riksantikvarien.
KB	Kungl Bibl, Stockholm	RAÄ	Riksantikvarieämbetet, Stockholm.
kh	kyrkoherde.	Rhezelius	ms av J H Rhezelius i KB med dessa signa. De långa titlarna återfinns i SvK ÖI I:1, s 84–85 under Otryckta källor. Se även aa, s 4 ff.
KKA	Kungl Kammarkollegii arkiv, Stockholm.	F.b. 22,	
KL	Kalmar län. Årsbok för kulturhistoria och hembygdsvärd. Utgiven av Kalmar läns fornminnesförening [15–] 3–, Kalmar 1963–.	F.c. 1	
KLM	Kalmar läns museum och dess arkiv, Kalmar.	t o m F.c. 5	
		räk	räkenskaper.
		SAOB	Svenska akademiens ordbok, Lund 1893–.
		SAOK:s	Sveriges allmänna organist- och kantorsförenings orgelinventering, ATA.
		orgelinventering	

- SBL Svenskt Biografiskt Lexikon 1–, Stockholm 1918–.
- SD Svenskt diplomatarium 1–6 (f o m år 1355) och ny ser 1–4 (åren 1401–1420), Stockholm 1929–1959.
- SHM Statens Historiska Museum, Stockholm.
- SHMM Statens Historiska Museer, Stockholm.
- Snabbinv En preliminär inventering av de svenska kyrkornas föremålsbestånd av konst- och kulturhistoriskt värde, utförd under åren 1917–1932. Samtliga snabbinventeringslistor förvaras i ATA. Ett ex har tillställts varje inventerad kyrka samt vederbörande domkap. – På Öland utfördes inventeringen av Anders Billow 1912–1921. Senare tillägg utförda av prästerna.
- sn socken.
- SS Svenskt silversmide 1520–1850, IV. Guld- och silverstämplar (av E André, B Hellner, C Hernmarck och K Holmquist), Stockholm 1963.
- st prot sockenstämmoprotokoll.
- SvK Sveriges Kyrkor, konsthistoriskt inventarium, vol 1 Upps 1912, vol 2–, Stockholm 1913–.
- SvR Öl Sveriges runinskrifter, utg av VHAA. Första bandet, Ölandets runinskrifter, granskade och tolkade av Sven Söderberg och Erik Brate, Stockholm 1900–1906.
- Törnewall ms i KB, sign F.m. 46 med teckningar av Petrus Törnewall 1673. Se närmare SvK Öl I:1, s 17 ff och där angiven litteratur samt s 85.
- UUB Uppsala Universitetsbibliotek.
- VaLA Vadstena Landsarkiv.
- VHAA K Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Stockholm.
- vis visitation.
- vis prot visitationsprotokoll.
- Åhstrand Petter Åhstrand, Beskrifning öfver Öland, Besynnerligen det Norra Motet eller Fögderiet. Upps 1768. (Förf 1765 och utgiven av Sigfrid Gahm Persson).
- Åhstrand-Löfgren interfolierat exemplar i ATA av Åhstrand med teckningar och anteckningar av N I Löfgren 1815–1817. Se närmare SvK Öl I:1, s 35ff.
- Öbl Ölandsbladet, Borgholm.
- ÖIÄ Överintendents Ämbetet (efter 1918 BSt), Stockholm.
- Öland 1948–1949, se Palm, Landin och Nordmark.
- Öland 1963. Utg av Allhems förlag, Malmö.

LANDSKAPSNAMNENS FÖRKORTNINGAR

Bl	Blekinge	Nä	Närke
Bo	Bohuslän	Sk	Skåne
Dr	Dalarna	Sm	Småland
Ds	Dalsland	Sö	Södermanland
Go	Gotland	Up	Uppland
Gä	Gästrikland	Vb	Västerbotten
Ha	Halland	Vg	Västergötland
Hr	Härjedalen	Vr	Värmland
Hs	Hälsingland	Vs	Västmanland
Jä	Jämtland	Ån	Ångermanland
La	Lapland	Ög	Östergötland
Me	Medelpad	Öl	Öland
Nb	Norrbottnen		

Summary

INTRODUCTION

Ancient Vickleby (figs 2–6) is described by Kenth Holgersson, while Sölve Göransson is the author of *The name and situation of the church. Church property in the parish*. Fig 7.

THE CHURCHYARD

The churchyard is surrounded by a dry wall of limestone, rebuilt in 1764 and in 1881. In the 18th century there were wooden lichgates with in the middle of the 19th century were replaced by masonry archways, these in their turn being replaced by iron gates in 1881

(fig 13). The storehouse in fig 11 was built in 1766 and in 1957 the southern part was converted into a mortuary.

HISTORY OF THE CHURCH BUILDING

I. Eleventh century

In the majority of parishes on Öland the runestones with their Christian crosses or Christian inscriptions bear witness to the fact that Christianity had been introduced into Öland during the 11th century. A cross is chiselled on the famous Karlevi stone (fig 6 b) but so far no sign of a timbered church has been found.

II. First half of the twelfth century

The southern wall of the nave east of a vertical point immediately east of a fragmentary doorway (fig 17, 38) is possibly what remains of an even earlier nave, narrower than the present one (fig 116 A). The north wall has no corresponding joint and can, therefore, be presumed to belong to a widening of the nave. The very modest length of the earliest nave, only 8.76 m and breadth less than 7 m, shows that it was more probably a chapel. Possibly a timber church remained on the east side of this earliest stone church?

III. Middle of the twelfth century

The nave was lengthened a little to the west and widened to the north. That is the western half of the long nave (fig 27 b 116 B). There were doorways in the north and south (fig 31, 38, 39, 42). The north doorway is the best preserved, of the south only fragments remain. The doorways help in dating the church to the middle or second half of the 12th century. A narrow chancel was joined to the nave with an apse on the east side, a semi-circular extension for the altar (fig 17–20, 116 B).

The walls are limestone cavity walls, filled with rubble, mortar and chips. They were plastered and white-washed. Some original plaster remains on the outside of the west wall and can be seen from the first storey of the tower (fig 57). There is also an original window in the west gable (fig 28 a) which shows that from the beginning the church had open roof trusses. Remnants of these are in the attic and they are without nails on the under side. The other windows were also small but they were round-headed. It should be pointed out that both nave and chancel originally had windows even on the north side (fig 19), a characteristic of early Swedish small country churches. The roof was covered with tarred shingles.

IV. c 1170–1200

A strongly fortified tower was built at the west gable of the church (fig 26, 57, 116 C), 7 × 8.3 m square and originally nearly 17 m high. For security reasons it had no direct entrance, the present west doorway came later (period VI). The tower stairway opened on to the southeast corner of the bottom floor (fig 27 b, 116 C). There was only a narrow opening between the tower and the nave. The tower was divided into several barrel-vaulted storeys reached by steps in the walls (fig 27 c, 29). Narrow openings still serve for lighting. Between the tower and the nave there is a secret hiding place in the wall (fig 29, 57), where the Communion plate and other valuables could be safely kept. This is prob-

ably contemporary. With the building of fire-proof stone vaults over the nave (fig 116 C–E). Traces of wall arcades which may have supported a longitudinal barrel-vault have been found (fig 24 f). A similar vault system has existed in *Norra Möckleby* church (see drawing p 166 in *Norra Möckleby*, 1978). Above the vaults there was probably a floor and one of the enlarged windows in the west gable of the nave was used as the entrance to the attic (fig 28 a). The attic could be used as a "wartime shelter" to use a modern term.

The reason for building the tower and the vaulting of the nave was that the Christian coasts of the Baltic Sea were invaded by pagan vikings from what is now north Germany and the Baltic States during some 60 years from the 1170's (Tuulse 1955, *Zusammenfassung* p 201). They ravaged and plundered, and in order to defend themselves the people of Öland rebuilt their churches so that they could serve as parish forts. We can imagine that one or two watchmen during unsettled times could lock themselves inside the tittle room (fig 29, 59, 60). Probably they lay on pallets of straw, seaweed or moss (find from vacuum-cleaning 1980, see below p 000).

The tall, narrow round-headed openings show where the bells hung. This was originally the top storey of the tower. From the holes in the floor (second floor vaults, fig 54 f) for bell-ropes it can be seen that there were to be four bells. From the sound-openings it was possible to throw stones or shoot at those who were besieging the church. The bell storey was cross-vaulted and traces of this can be seen in the corners (fig 27 c, 29, 33). A higher storey (wood?) could be reached by a stairway in the wall. The other storeys of the tower served mainly as shelters. The oldest part is perhaps from the latter part of the 12th century.

V. The first half of the thirteenth century

About the year 1200 or a little later the tower was heightened with an archers' storey (IV, fig 27 c, 29, 116 D). This destroyed the cross-vault of the bell storey and the top steps of the staircase in the wall were blocked up. Pairs of round-headed openings placed in the south west and north, as well as square-headed openings in the east, show that the newly built storey was an archers' storey. From here there is still an uninterrupted view in all directions.

VI. The second part of the thirteenth century and the fourteenth century

At the end of the 13th century, when Öland had enjoyed many years of peace the tower was enhanced by a

pointed-headed doorway (fig 31 b, 46 f, 116 E), crowned by a many petalled rose. We recognize this ornament from Gärdslösa church (Öl II:4, fig 76, 78), while the diamond edging in Vickleby is equivalent to a dog-tooth one in Gärdslösa. The same stone-mason is probably responsible for both. It is possible that he was called in from the cathedral then being built in Linköping – at this time Öland belonged to the See of Linköping –, but no direct parallels with the cathedral can be indicated. At the same time that the west doorway was built, the narrow opening between the tower and the nave was probably widened for the first time in order that the ground floor of the tower might be used as a porch (fig 116 E).

VII. Late Middle Ages and the sixteenth century

No particular building activities can be referred to these centuries. In connection with the acquisition of the small bell (fig 113 f), a bellrack of some kind was constructed, parts of which are now blocked up in the tower (fig 34–36). Cf. reconstruction in fig 37.

VIII. The seventeenth century

When in 1634 the antiquary, J H Rezelius, made his sketches of the church its appearance was the same as in the 14th century (fig 17). We do not know when the vault of the nave was replaced with wooden panelling as the church archives do not go back so far. On the other hand we know that on 12 August 1677 "the enemy plundered Vickleby church", which probably meant that even the building itself was damaged. It was presumably already during the 17th century that the gallery was built on the western side, not for an organ (no organ existed before 1875), but to provide more seating room in what was apparently a far too small church.

IX. The eighteenth century

The history of the church can be more easily followed in the archives from the beginning of the 18th century onwards (fig 116 F, G). The gallery was enlarged in 1705 and between the tower and the nave the wide arches that still form the link between them, were opened. The lower part of the tower staircase was rebuilt so that it opens on to the southwest instead of the southeast corner of the tower (fig 20, 27 b, 116 F). It was also at the beginning of the 18th century that the tiled roof was repaired and the north portal bricked up. In 1732, a thorough renovation of the tower roof was undertaken and it was covered with tarred shingles. At that time it was in such disrepair that "it has been

practically rebuilt". A new weathervane in the form of a pennant was placed "at the top of the church tower", (fig 19). Sometime later the roofs of the church and the tower were again repaired, two windows were opened in the south wall (fig 19) and the church was plastered and limewashed.

It was not until 1759 that a vestry (fig 27 b, 29 b, 41, 116 F) was built at the north wall of the old chancel. From the inside of its attic the northeast corner of the nave can be seen (fig 28 b). At first, for security reasons, the vestry had no direct entrance but the pulpit could be reached through the wall. Over the room a cross-vault of limestone with marked diagonal arches was built (fig 73 f).

The new pulpit acquired in 1763 (fig 78 ff) was first placed in the northeast corner of the nave where the old one had stood. In 1765 the roof of the church was again repaired and in 1767 "the window beside the altar was enlarged in both frame and panes." Two years later the apse was rebuilt. In 1778, an enlargement of the overcrowded church was discussed. After an inspection it was decided to lengthen the church to the east. The extension was to have two new large windows, a south entrance (fig 32, 44), a tiled roof and panelled ceiling like that of the nave. The interior was also plastered and limewashed and, as a crowning glory, the medieval font was placed on the top of the chancel gable (fig 86). In 1779 the nave was plastered and, among other things, new windows were opened in the north wall.

In 1780 the painter Johan Lundgren Olofsson was commissioned to paint all that was new in the church and Clas Wahlberg to make the altar-piece both higher and larger. The chancel ceiling was painted light blue with darker mouldings and around the windows, doors, pulpit and altar-piece blue hangings were painted in distemper. In 1783 Wahlberg repanelled the ceiling of the nave. In 1785 it was decided to place shutters on the belfry windows to protect the oak woodwork from snow and rain. The roof of the nave and the east gable were repaired.

X. The nineteenth century

At the beginning of the 19th century the tower had fallen into considerable disrepair and in the summer of 1818 a thorough restoration was undertaken after which a lantern, designed by S Enander (fig 67) was placed on the top of the stone tower which had been heightened by about 1 m.

In the 1830's the already widened windows were again enlarged. This destroyed the original south portal

and therefore a new portal was opened further east (fig 116 H) surrounded by a rustic frame of limewashed plaster (fig 32). The doors and door furnishings are contemporary (fig 44). A transverse wall was built in the east part of the vestry (fig 116 H). The window above the new south portal was opened in 1833.

In 1847 a wooden floor was laid in the vestry instead of the "unhealthy" stone floor. In 1856, the whole of the interior was painted, probably by N J Jonsson, who painted a new altar-piece in the same year (fig 76). The ceiling was painted pearl grey.

In 1882 both exterior and interior were plastered and painted, the outer embrasure of the chancel portal was bricked up and in the inner embrasure an iron stove was placed (fig 68). Even the vestry was supplied with an iron stove and in the west wall a new door was opened.

XI. The twentieth century. Restorations and the vacuum cleaning in 1980

In 1904 certain repairs were executed after suggestions by the architect Sven Rosman. A small porch was built inside the south portal of the nave. The interior of the church was decorated in green with palm leaves and biblical quotations above the windows and disigns on the embrasures etc. (fig 68 f). The ceiling was also painted and divided into sections with green acanthus borders.

In 1918 the outer embrasure of the small north portal was uncovered and in connection with exterior repairs in 1932 the remains of the Romanesque south portal (fig 39, 42) were also uncovered. In the same year the baptismal font was taken down. At the end of the 1930's a restoration of the interior was undertaken when among other renovations, the original colour of the ceiling, pulpit and altar-piece was restored and the font repaired. It was then that the original altar-piece (fig 1), was discovered under a superimposed oil painting on canvas (fig 76, see below). Under the vestry a boiler-room was constructed for a new heating system (fig 28 b) and later electric heating was installed.

Even during later years the maintenance of the church has been continual. It was in 1952 that the many bricked up openings in the walls of the tower were discovered (fig 26). During the 1960's the majority of these were uncovered. It was also found that the west portal was a later addition and could therefore not support a late dating of the tower as had earlier been believed.

PAINTING

The colour scheme of the interior where different shades of blue predominate on the ceiling and furnishings belongs to the late 18th century. In 1768 And G Wadsten painted the gallery and the pews, and in 1780 and 1783 Johan Lundgren Olofsson painted the chancel and the ceiling of the nave.

During the 19th century the colour of the interior was changed to pearl grey, white and gold. In 1809 Anders Högström and in 1856 N J Jonsson were responsible for the repainting.

In 1904 the ceiling and walls were decorated with borders and biblical quotations framed in palm wreaths (fig 68 f), all in green. The walls were smooth plastered and coloured a light mustard yellow.

In 1938 the interior in many respects regained the 18th century colour scheme.

HEATING

In 1882 iron stoves were installed, in 1938 central heating and in 1947 electricity.

MEDIEVAL FURNISHINGS

The oldest preserved object in the church is the baptismal font from the late 12th century (fig 85 ff). As it had been for many years a roof decoration (fig 86) the relief is very much damaged. The small bell (fig 114) and probably the masonry seat in the porch (fig 49) are from the Middle Ages.

POST-REFORMATION FURNISHINGS

The altar-piece has a long history (fig 1). It was originally painted for the little medieval chancel and was, therefore, smaller than it is now. The original frame (no longer preserved) was made by the joiner Anders Colleur in 1713 and was painted by Andreas Björkman who also painted the Crucifixion on a small panel in the centre. By 1778 the church had a new and larger chancel and therefore needed a larger altar-piece, but instead of acquiring a new one the old altar-piece was remade. In 1780 it was enlarged above and below, and on these additions Johan Lundgren Olofsson painted more clouds and sky above and grass covered ground below so that from a distance the joins cannot be seen. The present frame (fig 1) was carved by the mirror-maker Anders Högström. In 1856 a new Crucifixion scene painted on canvas by the provincial artist N J Jonsson, was pasted over the original. In 1938, during renovation Anders Björkman's painting was discovered, cleaned and repaired and Jonsson's painting removed and framed.

The altar-rail (fig 75) was also built for the medieval chancel in 1768–70 and was enlarged ten years later in order to fit the new chancel. The pulpit (fig 78 ff) carved in 1763 by Jonas Berggren and placed in the northeast corner beside the chancel arch had, in that position, only three sides. After the new chancel had been built the pulpit was enlarged, 1778–1780, by two sides nearest to the wall as it was now placed against the north wall of the chancel instead of in a corner. The hourglass (fig 82) was a contemporary gift.

Some of the pews are from the 1700's and were modernized in 1938. The hymnboards (fig 84) were made in 1868. A little later, 1875, F R Ekberg designed the organ front (fig 83). The present organ with 12 stops was built in 1948 by Olof Hammarberg.

There is no Communion plate preserved from an early date. The chalice and paten (fig 90) as well as the flagon and wafer-box (fig 92) were made in Kalmar in the 18th century, while the pewter wafer-box (fig 91), also an 18th century work, comes from Karlsrona. The viaticum chalice (fig 93) is middle 19th century and the bridal crown (fig 94) is modern.

About half of the many lighting fixtures are 18th century (figs 84, 95, 98, 99) and some are 19th century (figs 73 f, 96, 100).

The church is rich in textiles. The oldest, from the 18th century, are two chalice veils (fig 103 f) and a chasuble (fig 105). A black chasuble (fig 107) is about one hundred years later. Among the many modern chasubles one of green silk damask embroidered with the wild flowers of Öland is the most important (fig 108).

There are not many ancient gravestones preserved in Vickleby. Some few, smooth and without inscriptions are from the Middle Ages while those in fig 16 and 110 are 17th century. The stone in fig 14 is contemporary or 18th century. The memorial tablet in fig 109 is composed of two coffin plates. Several similar memorials from the early 1800's are preserved although very much damaged.

An iron bound chest (fig 49, 112), a table with some chairs (fig 74) and the great bell (fig 115) are all 18th century.

FINDS AFTER VACUUM-CLEANING IN 1980

In connection with repairs and accident prevention work in the tower, (safety precautions for the caretaker), an examination was made of the culture layers by vacuum-cleaning with the help of a compressor and an ejector. No coins were found on this occasion as had been the case in the majority of earlier similar examinations (Öland I:6, figs 462, 623). The most interesting finds were bones. These were mainly remains of meals and among them are surprisingly many horse (3) and pig (48) foetus. Bones from cattle, pigs, sheep, goats, birds and fish bear witness to meals eaten up in the tower. It is strange to find parts of human skeletons here and there. Possibly earth has been carried up from the churchyard to even the floors of the tower and the human bones have found their way there in this manner. The remaining material from the vacuum-cleaning – 322 catalogued numbers – is kept in the Museum of National Antiquities. Among them there is an ornamental pin, a pair of bronze buttons (one of them like that in Öland I:6 fig 496 top right), the spout (?) of a vessel also of bronze, a few beads (from a rosary?), several fragments of textiles of silk, linen and wool, some with gold and silk threads, clay pipes and hand-wrought nails. Bits of straw, rye, moss, peat and sea-weed suggests what may have been used for bedding in the tower but may also have been carried by birds. On the whole, it can be accepted that the finds show that various activities took place in the tower (cf Öland I:6, p 623, II:2, p 325).

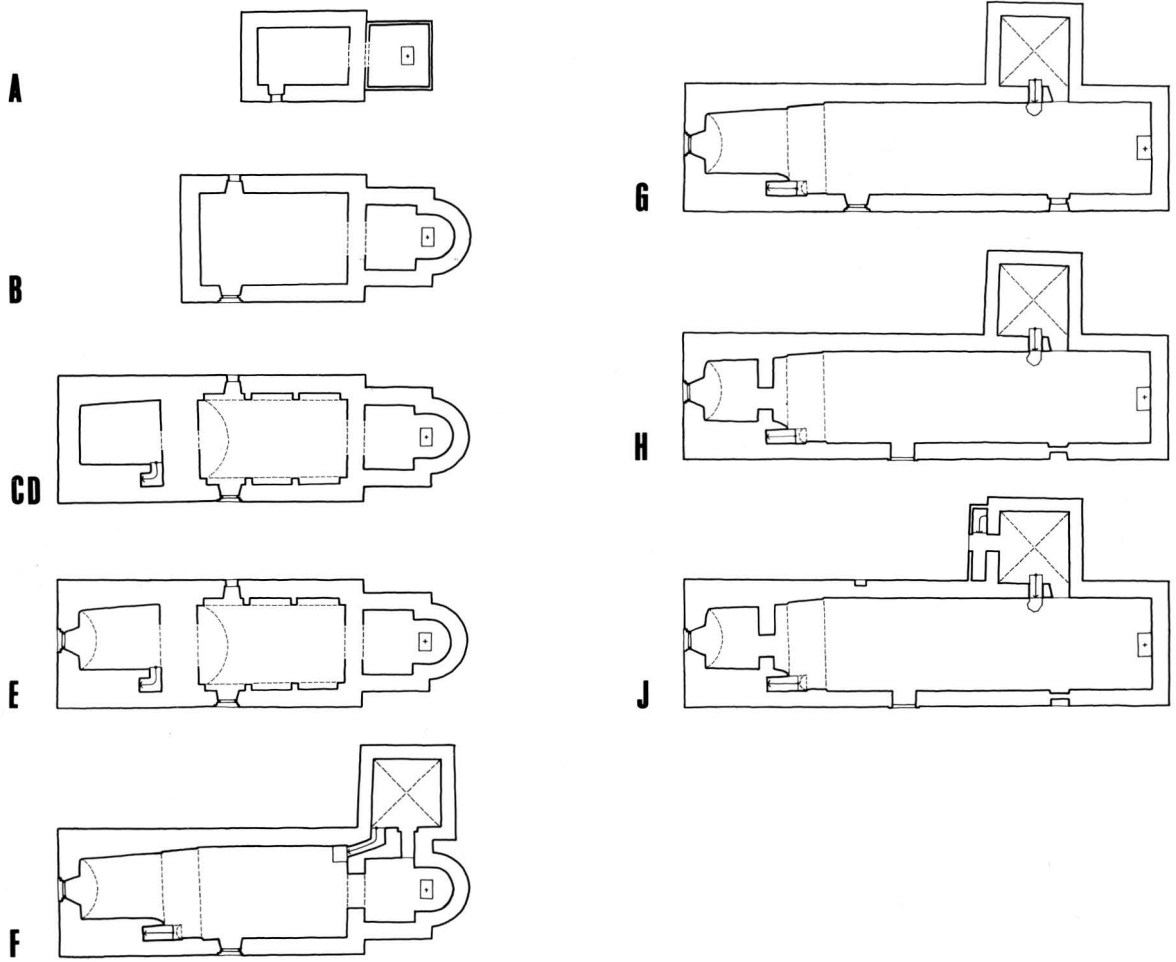

Fig 116. Kyrkans planutveckling. Skala 1:500, R Boström och G Wirén 1982.

Development of plan of church.

Sveriges Kyrkor

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

VOLYM 193

ÖLAND

Algutsrums härad

